

ТЕОРИЈСКИ РАДОВИ

Др Бранислав СИМОНОВИЋ, Правни факултет, Крагујевац

ПРЕДЛОГ ЗА ИНСТИТУЦИОНАЛИЗОВАЊЕ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛА У СРБИЈИ

Резиме: У раду се предлаже да се у оквиру реформи полиције у Србији прихвати светски признат модел познат под називом community policing. Овај се модел примењује у полицијском деловању на нивоу локалне заједнице са циљевима превенције криминалитета и изграђивања квалитетних односа између полиције и грађана. Модел који је наведен у раду је прилагођен домаћим условима. Предложено је увођење институција превенције криминала, са дефинисаним задацима.

Кључне речи: community policing, институције превенције криминала, реформа полиције.

COMMUNITY POLICING KAO MOGUЋI ПРАВЦА РЕФОРМЕ ПОЛИЦИЈЕ У СРБИЈИ

Након политичких промена које су се десиле у Србији остварили су се услови за реорганизацију полиције којом би се повећала њена ефикасност у борби против криминала, поправио однос између ње и грађана и сачинила полицијска организација у складу са савременим светским (европским) стандардима. Од полиције се очекује да буде у служби закона, народа, својих грађана, а не (отуђених) центара политичке моћи. Да би се то постигло потребан је дугачак пут, врло озбиљни захвати који подразумевају промене у организацији, измене стратегијских полазишта и начела, промену кадровске политике, едукационих процеса, увођење ефикасних метода контроле и мерења ефикасности, битно поправљање техничке опремљености. Међутим од свих скицираних услова, најтеже ће се изменити филозофија, психологија и култура оних који обављају безбедоносне послове. Сазнање да грађани финансирају полицију из својих пореских давања и да она као таква не сме да буде сила која је изван строге контроле друштва, то јест пореских обвезника, којима мора да служи, треба да допре до свести и просечног полицајца и просечног грађанина.

С обзиром да се и на пут дугачак хиљаду километара мора поћи првим кораком, поставља се питање који ће кораци бити најдужи, односно који је најбржи начин осавремењавања, хуманизовања и повећања ефикасности полицијског рада код нас. Полазећи од светских искустава, највероватније се одговор налази у усвајању система полицијске организације и рада познатог под називом community policing. Community policing се може превести као полицијска делатност на нивоу локалне заједнице (тј. општине и месне заједнице) и представља веома развијен модел у коме полиција и грађани удруженим снагама решавају безбедоносне проблеме у своме суседству и радном месту. О овом систему полицијске организације, који се са успехом примењује у великом броју земаља, писано је у радовима: "Улога полиције у превенцији криминала на нивоу локалне заједнице (нове стратегијске основе и приступи, основи организације полиције и институционално организовање превенције криминалитета у појединим државама)", и "Стратегијске основе програма превенције криминала на нивоу локалне заједнице - светска искуства".

Има више разлога због којих би при реформисању наше полиције требало поћи од увођења (усвајања) модела community policing у коме се акценат ставља на превентивни рад полиције на нивоу локалне заједнице. У питању је глобални модел који уводи промене не само у значајном делу полицијске организације, већ и подразумева измену целокупне стратегије полицијског рада. Увођењем овог модела би се у значајној мери изменила стратегијска основа целокупне полицијске делатности и најбрже би се постигло приближавање светским моделима полицијске организације.

Community policing модел помера стратегију полицијске борбе против криминалитета унапред, у претпоље криминалитета. На Западу се оваква полицијска оријентација одређује као "проактивна". У систему community policing, полицијска делатност није реактивна што значи да не отпочиње моментом извршења кривичног дела, већ се фокусира на проблеме у локалној заједници, на услове и узроке који могу довести до криминалних понашања. По класичној подели, која је (бар теоретски) усвојена у нашој пракси, полицијска оперативна делатност се дели на криминалистичку контролу, тј. усмеравање на изворе опште сумње који указују на могућности извршења кривичних дела ради њихове контроле и криминалистичку обраду (која отпочиње моментом сазнања да је извршено конкретно кривично дело, или да је пак одређено лице извршило кривично дело). У систему community policing полицијска акција се усмерава не само на индиције које указују, на нивоу опште сумње, о могућностима извршења кривичних дела, већ и на проблеме у заједници, дисфункције, асоцијална понашања која могу да представљају корене (услове и узроке) криминала. Полицијска акција је у многим сегментима наглашено превентивна, и полиција делује и у ситуацији када још ни прекршај није начињен (нпр. програми едукације потенцијалних жртава, давање савета грађанима, акције на успостављању поверења и сарадње у заједници).

На Западу се истиче да је увођењем система community policing заустављен раст стопе криминалитета који је претходно био константан од почетка педесетих година двадесетог века. У многим градовима, који су раније важили

за веома несигурне (нпр. Њујорк), дошло је до опадања стопе криминалитета, и повећао се осећај сигурности код грађана (односно забележено је опадање страха од криминала). Повећано је задовољство грађана радом и односом полиције.

У систему community policing се посебно инсистира на успостављању поверења, кооперације и сарадње између полиције и грађана. У основи стратегије је заједничка акција полиције и грађана на решавању безбедоносних проблема у локалној заједници. Полицијски рад се испољава наглашено у интересу грађана. Полиција се теоретски и у пракси декларише као сервис за задовољавање сигурносних потреба грађана локалне заједнице. Да би се то постигло, полиција је отворена према грађанима и дужна је да спроводи програме зближавања са јавношћу (учешће у отвореним ТВ емисијама, непосредни састанци са грађанима, испитивања јавног мњења о ставу грађана према полицији, програми зближавања полиције и омладине нпр. фудбалске утакмице, заједнички спортски сусрети итд). На тај начин се демистификује рад полиције, скида се са ње вео тајанствености, неограничене и неконтролисане моћи, овлашћења и слободе. Community policing подразумева увођење система спољње и унутрашње контроле полиције. Укидају се табу теме које су везане за полицијски рад тако да се јавно објављују статистике о полицијској ефикасности и стопи откривања кривичних дела, спровode се независна научна истраживања полицијског рада, испитује се однос полиције и грађана, степен поверења који између њих постоји, отворено се прича о случајевима злоупотребе полицијске моћи, итд. Стратегијски циљ полицијске организације и рада на Западу је да грађани стекну поверење у своју полицију. Знајући у којој је мери код нас полиција била одвојена од грађана (па чак, по неки пут, директно супротстављена њима), колико се отворено манифестовала као сервис владајуће партије, а не сервис грађана, најбржи пут за поправљање угледа и положаја полиције у нашем друштву је управо увођење система community policing.

У Југославији је одувек био запостављен полицијски превентивни рад. Превенција криминалитета је увек била на маргинама полицијске делатности и само се по неки пут декларативно помињала немајући никакав (или скоро никакав) конкретни реални садржај. У последњој деценији двадесетог века, потпуно је напуштена полицијска оријентација према превентивном раду, па чак и у виду пропагандних манифестација. Појам полицијске делатности се потпуно поистоветио са полицијском репресијом, што је имало негативне последице. У систему community policing потенцира се превентивни рад полиције. У основи система community policing је превентивна активност. У полицијском деловању на корене тј. услове криминалитета, како би им се онемогућило или отежало прерастање у узроке или сама криминална понашања, налази се хумана "употреба" полиције. Далеко је хуманије у оквиру превентивног рада на нивоу локалне заједнице, деловати на потенцијалне делинквенте или потенцијалне жртве како не би постали једно или друго, него полицијску акцију усмерити на већ формиране делинквенте или реализоване криминалне намере. Уочавањем девијантности и превентивним деловањем, дефинисањем проблема у локалној заједници и њиховим решавањем, пре него што кулминирају

до кривичних дела, умањењем објективних услова за извршење кривичних дела тако што ће се предузети техничке превентивне мере или едуковати потенцијалне жртве, остварује се хумана употреба полиције. Полиција се не појављује једино као батина, као претња, већ као саветник, заштитник, учитељ, пријатељ.

Како у садашњем тренутку у Србији постоји идеја о потреби укључивања у европске и светске токове и интеграције, потребно је истаћи да је један од услова приступања европској заједници народа, тј. учлањење у Савет Европе, и имплементација система community policing.

Да би полиција могла да примени горе скицирани концепт превенције, неопходно је да буду испуњени неки претходни услови:

- 1) Потребно је да постоји општа демократизација друштва која подразумева слободу штампе и слободу критике;
- 2) Улога полиције у друштву треба да буде промењена. Полиција мора да буде деполитизована, тј. мање да служи интересима власти, а више да постане сервис за обезбеђење сигурносних потреба грађана;
- 3) Руковођење полицијом треба да буде децентрализовано са слободом самоницијативе у спровођењу програма превенције на локалном нивоу у складу са конкретним безбедоносним проблемима и потребама локалног становништва;
- 4) Полиција треба да усвоји принципе модерног полицијског менаџмента и односа са јавношћу;
- 5) Полиција треба да буде отворена према грађанима. Не само спремна на сарадњу са њима, већ спровођењем разних програма мора је и активно подстицати. Полиција треба да буде отворена према предлозима грађана који су усмерени на повећање сигурности на нивоу локалне заједнице;
- 6) Полиција мора да развије моделе тесне и перманентне сарадње са свим институцијама, привредним субјектима, асоцијацијама, удружењима грађана са циљем развоја пројеката превенције;
- 7) Мора се постићи општедруштвени консензус о промени стратегије полиције у друштву и обезбедити широка медијска подршка у спровођењу разних програма;
- 8) Рад полиције мора да буде под контролом јавности. Неопходно је формирати ефикасне механизме унутрашње и спољње контроле полиције;
- 9) Потребно је да постоји специјално обучена и овлашћена организациона јединица унутар полиције која је задужена и одговорна за спровођење програма превенције криминалитета на локалном и националном нивоу;
- 10) Статистике о криминалитету и полицијској ефикасности не смеју да се крију као (службена) тајна, као што је било у деведесетим годинама двадесетог века. Статистички подаци о криминалитету морају периодично да буду јавно објављивани и доступни свим заинтересованим лицима и то из више разлога (омогућавају контролу полицијске ефикасности, од значаја су за де-

латност служби хитне помоћи и здравствене заштите, за школске институције и њихове програме превенције, за усмеравање рада служби социјалног старања, потребни су асоцијацијама које се баве заштитом породице, деце, жртава итд). Статистике о криминалитету треба публиковати на нивоу локалне заједнице, на нивоу региона и државе у целини. Ови подаци представљају једну од основа при опредељивању за програме превенције које треба применити на нивоу локалне заједнице као и за контролу ефикасности (и корекцију) оних који се примењују;

11) Потребно је донети законске прописе којима ће се подржати имплементација овог система у пракси.

ИНСТИТУЦИЈЕ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛА КОЈЕ БИ У ОКВИРУ СИСТЕМА COMMUNITY POLICING ТРЕБАЛО ОСНОВАТИ

У свету се институције задужене за превенцију криминала организују на три нивоа: националном, регионалном и локалном. У Србији би тај концепт био прихватљив, с тим што би организација на националном и локалном нивоу била основна. Регионални ниво институција превенције криминала би био допунски и организовао би се у регијама где се уочавају специфични услови за настанак криминала који су регионално специфични.

ИНСТИТУЦИЈЕ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛА НА НАЦИОНАЛНОМ НИВОУ

Аналогно моделима у свету, на националном нивоу би требало формирати три институционалне целине које су задужене за превенцију криминала.

1) Институт за изучавања криминала и сачињавање програма превенције

Имајући у виду финансијске могућности и постојеће ресурсе, овај би посао могао да преузме Институт за криминолошка истраживања у Београду, с тим што би се у оквиру њега, у прво време, формирала институционална јединица задужена за превенцију криминала.

Циљеви овог института би били:

а) Научно изучавање разних форми криминалитета, прикупљање статистичких података о криминалитету, виктимолошка истраживања, као и друга истраживања која се тичу односа јавности према криминалитету, његовом сузбијању и превенцији;

б) Сачињавање конкретних програма превенције криминалитета који су усмерени на поједине врсте криминала, типове потенцијалних и стварних извршилаца, категорије жртава или амбијенталне (ситуационе) факторе који доприносе криминалитету;

в) Изучавање праксе и постигнутих резултата примењених програма превенције, уочавање добрих и лоших страна у њиховој имплементацији и рад на њиховој доградњи и усавршавању;

г) Маркентишко ширење идеје о потреби превенције криминала, као и публицистичка активност у којој би се објављивали резултати примењених програма, радови, књиге и истраживања која се тичу ове проблематике;

д) Израда и предлагање Скупштини промена у законима како би се правно регулисали односи (права и обавезе) субјеката у друштву са циљем стварања услова који не погодују криминалу или доприносе његовој превенцији;

е) Тесна сарадња са полицијском управом надлежном за превенцију криминала са циљем стварања глобалне стратегије, примене и усавршавања праксе превенције криминала;

ђ) Сарадња са међународним организацијама које се баве превенцијом криминала. Изучавање иностране литературе и праксе превенције криминала са циљем преузимања иностраних искустава и програма, њихову адаптацију домаћим условима и увођење у домаћу праксу.

У појединим земљама се институт (негде се зове савет) за унапређење превенције криминала организује у оквиру полицијске управе задужене за превенцију, а у другим земљама се организује изван полицијске институције. Могу се наводити разлози који дају предност и једном и другом решењу. Мислим да малу предност има решење које издваја савет за научна истраживања превенције изван оквира полицијске организације. Многи програми превенције се не предузимају од стране полиције, већ од стране других субјеката у друштву нпр. поједини програми превенције у школама; усавршавање активности центра за социјални рад у правцу побољшања криминално превентивних напора; помоћ виктимолошким удружењима нпр. заштита деце од насиља. Међународна сарадња и размена информација се једноставније одвија уколико је изван полицијских институција.

2) Скупштински одбор за превенцију криминалитета

У оквиру Скупштине Србије требало би основати Одбор за превенцију криминалитета у који би ушли министри или њихови заменици. Били би укључени представници свих министарстава. Задатак одбора би био да прикупља податке из различитих министарстава који се тичу услова, узрока криминалитета у појединим сегментима друштва. У оквиру одбора би се дефинисали проблеми који се тичу криминалитета и у сарадњи са институтом за превенцију криминала или са полицијском управом би се изабрале стратегије и мере које би се спроводиле кроз делатност министарстава у циљу сузбијања услова и узрока за извршење кривичних дела у појединим сегментима друштва. Одбор би предложио Скупштини усвајање законских решења која доприносе развоју превенције криминала у друштву

3) Полицијска управа за превенцију криминалитета

У оквиру Министарства унутрашњих послова би требало формирати Управу за превенцију криминала (као што рецимо постоји Управа за безбедност саобраћаја, Управа за противпожарну заштиту, итд).

У оквиру ове полицијске управе би требало да постоји служба за аналитичко праћење криминалитета (статистика о криминалитету) или би пак требало да постоји тесна веза са службом која већ постоји при управи репресивне полиције.

Циљеви управе за превенцију криминалитета при МУП-у Србије би били:

- 1) Обука полицијских официра за рад на пословима превенције криминала на републичком и локалном нивоу;
- 2) Обука волонтера, цивилних институција за имплементацију програма превенције, пре свега на локалном нивоу;
- 3) Истраживање полицијске праксе сузбијања и превенције криминала, тражење и предлагање решења за њено унапређење;
- 4) Израда и спровођење програма за унапређење односа полиције и јавности и рад на побољшању полицијског имиџа код грађана;
- 5) Формирање програма за мулти агенцијски приступ у превенцији криминала. Сачињавање програма сарадње са институцијама и грађанима за сузбијање и превенцију појединих врста криминала (превенција криминала на нивоу судства, превенција криминала којим се угрожава школска омладина, итд). Ови програми подразумевају формирање различитих облика сарадње са грађанима и институцијама;
- 6) Изграђивање полицијских модела рада са жртвама кривичног дела, њихове заштите, разрада програма едукације потенцијалних жртви кривичних дела, развој програма за полицијску заштиту сведока. Едукација и тренинг официра превенције у том правцу;
- 7) Контрола, анализа и саветодавна активност рада полиције на локалном нивоу која се предузима у оквиру програма превенције криминала;
- 8) Сачињавање програма за испитивање односа грађана према полицији, као и за мерење страха од криминала код грађана. Ова се испитивања спроводе на локалном нивоу са циљем уочавања проблема и разраде мера на њиховом решавању;
- 9) Изграђивање модела за унапређење полицијског рада на сектору у правцу спровођења програма превенције криминала.

У оквиру Полицијске управе за превенцију криминала би требало формирати следеће институционалне целине (јединице):

- а) Одсек за унапређење односа полиције и јавности и модерни полицијски менаџмент;
- б) Одсек за контролу, координацију, анализу рада полицијских официра задужених за превенцију криминала на нивоу локалне заједнице као и рада полиције на сектору;
- в) Одсек за аналитичко истраживање криминалитета и документацију. Требало би формирати компјутерску базу података у коју би се сливали сви подаци са територије државе о предузетим превентивним мерама, програмима, субјектима, ефектима;

г) Одсек за формирање програма полицијске превенције појединих форми кривичних дела (превенција малолетничке делинквенције, превенција наркоманије, програми заштите суседства, превенција саобраћајних несрећа, превенција корупције и организованог криминалитета, итд). У овом одсеку би требало ангажовати поред полицијских стручњака и криминологе, психологе, педагоге, итд;

д) Одсек за едукацију полицијских официра за послове превенције криминала, едукацију униформисаних полицајаца који раде не сектору, са циљем унапређења полицијске делатности на сектору. У оквиру овог одсека би се спроводила едукација волонтера и грађана који учествују у спровођењу превентивних програма.¹ Формирају се програми едукације који ће се спроводити на нивоу локалне заједнице и у складу са тим се припрема едукациони материјал (филмови, слајдови, панои, плакати, брошуре).

ПРЕВЕНЦИЈА КРИМИНАЛА НА РЕГИОНАЛНОМ НИВОУ

Уколико постоји потреба, у појединим регионима или специфичним срединама би требало формирати институционалне јединице за превенцију криминала при полицијским институцијама. Ове би институционалне јединице развијале и спроводиле превентивне програме криминалитета који су специфични за конкретну регију. Ови би регионални центри, могли да буду основани, уколико постоји потреба, на пример: при градском СУП-у у Београду, при покрајинском СУП-у Војводине или у срединама у којима су изражени међунационални проблеми (нпр. Санџак, Косово и Метохија итд).

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗОВАЊЕ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛА НА ЛОКАЛНОМ НИВОУ

На нивоу локалне заједнице би требало разликовати две основне институције које су задужене за координацију и спровођење програма превенције криминала.

1) Општински Савет за превенцију криминала

На нивоу општина би требало организовати (односно, активирати постојеће) савете за превенцију криминала. На њиховом челу требало би да буде председник општине. У рад савета би били укључени полицијски официри задужени за превенцију криминала, шеф службе за (репресивно) сузбијање криминала, представници привредних, финансијских, правосудних, јавних институција на нивоу локалне заједнице, представници центра за социјални рад, здравствених институција, директори школа, представници месних заједница, медијских кућа и новинари, активисти спортских удружења, независних асоцијација грађана, приватних агенција за заштиту, радници из угоститељских радњи, заинтере-

---

¹ Едукација за спровођење програма превенције криминала запослених у државним, друштвеним и приватним организацијама, предузећима, удружењима (центри за социјални рад, школске управе, банке, активисти месних заједница, слободна удружења која су заинтересована за имплементацију програма превенције криминала у области њиховог интересовања нпр. женска удружења, удружења за заштиту деце, удружења за заштиту људских права и угрожених категорија становништва, удружења за борбу против алкохолизма и злоупотребе дрога, удружења возача, итд.)

совани појединци, научни радници који се баве питањима која су везана за изучавање криминала и његовом превенцијом. Задатак савета за превенцију криминала је дијагностиковање проблема који су директно или индиректно повезани са криминалом, или пак указују на услове и узроке антисоцијалних понашања или дисфункције унутар социјалне заједнице које могу довести до криминала или умањити квалитет живота грађана и на основу анализа свих релевантних субјеката локалне заједнице планирати стратегије и доносити одлуке у правцу превазилажења постојећег стања.

На нивоу општинског савета за превенцију криминала, грађани уочавају проблеме, дефинишу стратегије за њихово сузбијање, одлучују који ће се програми превенције предузимати на нивоу локалне заједнице, дефинишу обавезе и овлашћења појединих субјеката.

Једанпут месечно треба одржавати састанке на којима полицијски официр задужен за превенцију криминалитета на нивоу конкретне локалне заједнице подноси извештај о стању криминалитета и ефикасности у спровођењу програма превенције.

У оквиру општинског савета за превенцију се одлучује о потреби покретања појединих медијских кампања које се тичу превенције криминала, спровођења појединих истраживања на нивоу локалне заједнице са циљем уочавања појединих безбедоносних проблема (уочавају се проблеми везани са појединим аспектима наркоманије, верских секти, корупцијом, информисаности грађана о појединим мерама сигурности, мерења страха од криминала код грађана, испитује се однос грађана према полицији, итд, одлучује се о појединим едукационим активностима).

На основу ових испитивања се одлучује о криминално превентивним стратегијама које треба предузети на нивоу локалне заједнице. Официри за превенцију имају задатак да предложе конкретне пројекте превенције који се могу предузети у погледу решавања конкретних проблема. Чланови савета доносе одлуке о пројектима које ће да подржи општина.

У оквиру савета за превенцију треба формирати радне групе за превенцију појединих форми криминалног или асоцијалног понашања (на пример, радна група за сузбијање малолетничке делинквенције, радна група за превенцију саобраћајних деликата, радна група за сузбијање финансијског криминала или појединих видова корупције). У ове би радне групе ушли официри за превенцију криминала, полицајци који раде на репресивном сузбијању врсте криминала у погледу које се формира радна група, представници привреде, едукационих установа, месних заједница или остали чланови друштва који су у најближем контакту са формом криминалитета у вези са којом се конкретна радна група и оснива.

У оквиру општинских савета за превенцију криминалитета посебно би требало форсирати програме за сузбијање малолетничке делинквенције; програме из групе заштите грађана од криминалних угрожавања на нивоу суседства (Neighborhood Watch Programs), у питању су најчешће програми којима се спречавају имовински деликти на имовини грађана у оквиру локалитета становања (крађе, провалне крађе, крађе аутомобила, крађе из аутомобила),

насиље у породици и суседству; програме за заштиту појединих категорија потенцијалних жртава (деца у саобраћају, деца у породици; заштита деце и жена од свих врста насиља); програме за сузбијање криминалитета у привреди или финансијског криминалитета.

У оквиру општинских савета за превенцију криминалитета би требало оформити службу за аналитичко праћење криминалитета на локалном нивоу као и документацију о предузетим истраживањима, пројектима, учесницима на пројектима, постигнутим резултатима. Документација би се могла заснивати на програму SARA који је приказан у раду о стратегијским основама програма превенције, или пак некој модификацији овог базичног програма.

2) Полицијске институције задужене за превенцију криминала на нивоу локалне заједнице

а) Одељење (институционална јединица) за превенцију криминалитета при општинском СУП-у

У оквиру општинских секретаријата унутрашњих послова требало би формирати одељења (институционалне јединице) за превенцију криминала. У њима би били запослени официри образовани и задужени за превенцију криминалитета.

Задаци официра за превенцију криминала су да координирају, подстичу, организују, едукују, саветују и контролишу различите субјекте на нивоу локалне заједнице у оквиру имплементације различитих програма превенције криминала.

Полицијски официр за превенцију криминала мора да буде специјално образован за тај посао. Подразумева се да поседује и неке особине које су веома важне за обављање превентивног рада (комуникативност, широко образовање, смисао за уочавање проблема у локалној заједници, смисао за подстицање и мотивисање других, хуманост, упорност).

Образовање официра за превенцију криминала подразумева познавање различитих програма превенције који се предузимају у земљи и иностранству за сузбијање разних врста криминала и социјалних дисфункција. Официр за превенцију мора да познаје и примењује базичне програме превенције и анализе криминала као на пример SARA или неку његову верзију; програме за надзирање суседства (Neighborhood Watch Programs), програме за сузбијање малолетничке делинквенције и наркоманије; програме за едукацију и поступање са стварним или потенцијалним жртвама, програме полицијске заштите сведока.

Официр за превенцију мора да познаје методологију истраживања социјалних појава (разне врсте социјалних тестова) методе утврђивања, статистичке обраде и квалитативне анализе криминолошких података и појава. Официр за превенцију мора да познаје криминологију, виктимологију, криминалистичку методiku, основе педагогије и психологије младих.

Вероватно би било добро да је официр за превенцију претходно радио извесно време на репресивном сузбијању криминалитета. Исправност овог става би

требало проверити. У свету се као официри за превенцију успешно ангажују и особе женског пола (посебно за превенцију малолетничке делинквенције, рад са жртвама и едукативне процесе школске омладине). Задаци официра за превенцију су:

- 1) Предлагање општинским саветима за превенцију програма које треба предузети како би се редуковали услови и узроци који погодују криминалитету;
- 2) Аналитичка обрада стања криминала на нивоу локалне заједнице и предлагање решења за безбедоносне проблеме;
- 3) Спровођење програма превенције што подразумева: организовање, подстицање, избор различитих субјеката друштва који ће на њима учествовати (привредних субјеката, удружења грађана, агенција);
- 4) Контрола и праћење добијених резултата и подношење извештаја претпостављеној команди и општинском савету;
- 5) Официр за превенцију предузима образовне програме за различите категорије грађана и институција. Држи предавања школској омладини, потенцијалним жртвама насиља на нивоу суседства, привредним субјектима нпр. чиновницима банака у погледу мера заштите од разбојништава;
- 6) Организује саветодавну активност грађана у погледу превентивних мера, техничке заштите итд. Саветодавна активност се одвија на различите начине. Прима грађане у одређено време у згради СУП-а, обилази грађане у местима становања, радним местима. У пракси су се показала као добра саветовалишта у којима грађани могу да добију савете у погледу заштите имовине, или пак да провере исправност порекла возила која се купују из друге руке (немачко и мађарско искуство).
- 7) У оквиру своје локалне заједнице спроводи програме заштите жртва кривичних дела и заштите сведока;
- 8) Води документарну активност у погледу предузетих програма и мера, субјеката који учествују у њима;
- 9) Обрађује статистичке податке о стању криминалитета на нивоу локалне заједнице и о њима обавештава јавност;
- 10) Контактира локалне медије по питањима превенције криминала;
- 11) Одржава тесан контакт са репресивном криминалистичком полицијом са циљем синхронизације превентивне и репресивне полицијске акције;
- 12) Стара се о унапређењу односа између полиције и грађана на нивоу локалне заједнице;
- 13) Координира рад осталих полицијских служби са циљем остварења превентивних ефеката, а пре свега: рад униформисане полиције на сектору, саобраћајне, противпожарне полиције, службе, за надзор повратника;
- 14) Координира рад друштвених и приватних служби обезбеђења ради повећања ефикасности превентивних настојања.

б) Превентивни рад униформисане полиције на сектору

Униформисана полиција која је задужена за рад на сектору требало би да буде додатно обучена за спровођење превентивних програма надгледања суседства (Neighborhood Watch Programs). Ови су програми веома разрађени у свету и обухватају: мотивисање и едуковање грађана за сарадњу са полицијом, у предузимању мера самозаштите, упућивање грађана како могу да уоче сумњива понашања и о потреби обавештавања полиције о дрштвено опасним појавама; програме превенције имовинских деликата на нивоу суседства (спречавање провалних крађа и крађа из станова, крађа аутомобила; евентуално укључивање грађана у поједине видове патролирања, као и развој савремених видова патролне службе).

Посебно би требало тренирати милиционере позорнике за квалитетан рад на нивоу локалне заједнице који обухвата облике сарадње са грађанима, помоћ деци и старима, надзор над околином школа, кафића и места где се растура дрога и окупљају разне кетегорије криминалаца. Позорнику треба да буду познате разне методе опсервације, уочавање индиција које могу да указују на криминалитет и остале социјалне дисфункције. Ови полицајци треба да буду образовани о методама успостављања контаката и унапређења односа са грађанима на нивоу локалне заједнице. Позорник треба одлично да познаје ситуацију и грађане са сектора који обезбеђује и да одржава добре односе са локалним становништвом. Грађани треба да познају и цене свога позорника најмање исто као и свога поштара. Полиција која ради на сектору треба да сарађује са официром за превенцију.

ЗАКОНСКО РЕГУЛИСАЊЕ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА

У периоду до распада бивше СФРЈ (до 1991. год), тј. у време важења тзв. концепта друштвене самозаштите, превенција криминалитета је била уздигнута на ниво уставног начела. Устави Југославије од 1963. и 1974. су обавезивали судове да прате и проучавају друштвене односе и појаве од интереса за остварење њихових функција и дају предлоге за спречавање друштвено опасних и штетних појава. Судови су били обавезни и да обавештавају скупштине друштвено политичких заједница о проблемима у вези са применом закона, као и о чињеницама које представљају услове и узроке криминалних појава. Ова уставна обавеза судова је била прописана и Законом о судовима. У пракси ове одредбе нису заживеле. Више пута је констатован неадекватан, пасиван однос друштвенополитичких заједница према интервенцијама, анализама и информацијама судова и тужилаштва. Изостајала је било каква повратна информација судовима у погледу онога што је учињено на отклањању услова и узрока криминалитета. У појединим случајевима су судови указивали на конкретне слабости у појединим срединама, међутим оне у пракси нису отклањане, а пред судове су и даље долазили судски предмети из којих се видело да исти услови и узроци и даље продукују криминална понашања.

Ово решење, по коме су судови били обавезни да извештавају надлежне органе о уоченим условима и узроцима који доприносе криминалитету у њиховој средини идејно је било добро, али није било правно заокружено. То

су биле само декларативне, уопштене норме, које нису биле конкретизоване нити су предвиђале правне механизме тј. санкције у случају непоштовања. Због тога су и биле неделотворне. Неопходно је било предвидети санкције за одговорна лица у дрштвено политичким заједницама уколико не би поступали по одлукама судова. Требало је, између осталог, предвидети законом да оштећени или пак јавни тужилац, има право да пред судом покрене спор за накнаду штете због тога што надлежни орган није поступио по упозорењу судова.

Након напуштања концепта друштвене самозаштите, у периоду деведесетих година двадесетог века, потпуно је одбачена идеја о потреби законског регулисања превентивних мера. По сада важећим одредбама Устава Савезне Републике Југославије, Устава Републике Србије, као и по важећем Закону о судовима, нигде се чак и не помиње реч превенција. У законима који регулишу поступање полиције ситуација је иста. Док је репресивна делатност полиције прецизно регулисана Законом о кривичном поступку, Законом о унутрашњим пословима, разним правилницима, упутствима и инструкцијама, дотле се полицијска превенција само уопштено помиње без икакве конкретизације и прецизирања, што је не обавезује на предузимање конкретних превентивних делатности.² Очигледно да су се правна решења усагласила са фактичким стањем, уместо да је било обрнуто. Садашње решење је веома лоше и представља назадовање унутар правне регулативе.

И у државама које су увеле систем community policing истиче се да постоје бројни проблеми при имплементацији програма превенције уколико не постоји законска регулатива која обавезује различите субјекте и институције на учешће.

Важно је обезбедити и законску подршку превентивним акцијама у друштву које су усмерене на сузбијање услова и узрока криминалитета. Поред формирања институција које су задужене за превенцију криминала, сачињавања добрих програма који ће бити усмерени на решавање безбедоносних проблема чланова заједнице (институција и грађана), добре медијске подршке програмима и акцијама, неопходно је обезбедити и законску подршку овим настојањима.

У Закону о судовима и јавним тужилаштвима би требало вратити одредбе које прописују обавезу судова да утврђују услове и узроке криминалитета приликом пресуђивања кривичних предмета и налажу надлежним организацијама и друштвено политичким заједницама да отклоне постојеће погодности за настанак кривичних дела. Овим одредбама би требало обезбедити подршку заживљавања у пракси која би подразумевала санкције за одговорна лица уколико не поступе по налогу суда. Требало би прописати да тужилац или оштећени имају право да покрену судски поступак против правних и одговорних лица уколико није поступљено по налогу суда и након тога је поново и дошло до штетних последица.

² Кривокапић Владимир, Органи унутрашњих послова и превенција криминалитета, "Југословенска ревија за криминологију и кривично право", 1-2/1986, стр. 118-119.

У Закону о унутрашњим пословима би требало предвидети постојање управе превентивне полиције и заштити њихова основна овлашћења и обавезе у погледу спровођења превенције криминалитета. У подзаконским полицијским прописима, као што је на пример Упутство о раду на полицијском сектору, требало би регулисати обавезе и задатке полиције у превентивном раду. Вероватно би требало донети и упутство за превентивну полицијску акцију, у коме би се прецизирале и дефинисале обавезе превентивне, криминалистичке, противпожарне и саобраћајне полиције. Требало би у Закону о локалној самоуправи, законима о школству и социјалној заштити предвидети права и обавезе одговорних лица и осталих субјеката на нивоу локалне заједнице које се тичу учешћа у програмина превенције.

У оквиру кривичних санкција за поједине категорије извршилаца кривичних дела, посебно за малолетне делинквенте, било би корисно да се уведу алтернативни облици кажњавања. Изрицање лакших санкција би се могло условити са учешћем у појединим превентивним програмима. На пример уколико малолетни делинквент посећује образовне курсеве којима се радно оспособљава за поједина занимања, узима учешће у хуманитарном раду или посећује поједине психо-социо терапеутске третмане треба предвидети законске могућности да му се може изрећи блажа санкција или њен облик. На овај начин би се путем система санкција поједине категорије делинквената подстицале (мотивисале) за ангажовање на своме усавршавању и поправљању. Ови програми су дали позитивне резултате у свету.

Задатак скупштинског одбора за превенцију криминала и института за превентивна истраживања био би разрада и предлагање законских прописа у правцу имплементације програма превенције.

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА СИСТЕМА COMMUNITY POLICING И ПРАЋЕЊЕ ЕФЕКТА

Најчешћи начин за имплементацију система community policing је од "горе". Политичким одлукама највиших државних органа се донесу одлуке о увођењу овог система, оснују се институције које ће бити задужене за превенцију криминала и нормирају се одређена законска решења у том правцу. Ово је најбољи и најбржи начин за институционализовање превенције криминалитета у једној држави због тога што се од самог почетка предузима системски осмишљена глобална акција уз општу сагласност свих релевантних фактора у друштву.

У појединим државама је систем community policing заживео на другачији начин, имплементацијом од "доле". У оквиру појединих градова или општина се у оквиру сарадње општинских власти и локалне полиције одлучило о спровођењу континуиране и осмишљене акције усмерене на превенцију и борбу против појединих врсти кривичних дела која су посебно угрожавала дотичну локалну заједницу. Најчешће је акција отпочињала формирањем општинског савета за превенцију криминала у оквиру кога су доношене стратегијске одлуке које су полиција и остали субјекти на нивоу локалне заједнице спроводили у дело. Овај модел имплементације институционалног система превенције кри-

минала се сретао у државама у којима на самом почетку није постојала политичка одлука о његовом увођењу на територији читаве државе. Слабости модела у коме се community policing уводи у праксу од доле је у томе што на почетку не постоји логистичка подршка која је неопходна за остварење пуног ефекта (недостатак у образовању полиције за остварење превентивних задатака, не постоји полицијска служба специјализована за превенцију, нема разрађених програма превенције нити института који се научно и систематски бави овом проблематиком, нема законских норми које би олакшале и регулисале спровођење програма у пракси). Због тога је имплементација система "од доле" само почетна етапа у његовом генералном прихватању на територију целе државе. Овај модел имплементације је примењен у Немачкој, тако што се почео изграђивати прво на локалном нивоу тј. у појединим градовима. Након тога је дошло до институционалног повезивања на нивоу регија. Најновија схватања у Немачкој су усмерена у правцу потребе оснивања националне институције превенције која би координирала акцију на територији читаве државе.³

Независно од горе помињаних модела увођења система community policing у појединим државама, његово заживљавање се остварује на нивоу локалне заједнице. Пре него што се отпочне са применом појединих програма превенције потребно је извршити истраживање угрожености локалне заједнице од криминала. То се остварује статистикама на нивоу локалне заједнице, анкетама, истраживањима јавног мњења уз широко укључивање јавне дебате и локалних медија. Након тога се у оквиру општинског савета задуженог за превенцију доносе одлуке о стратегијама, програмима, методама и субјектима који ће узети учешће са дефинисаним задацима и смерницама.

Пре него што се отпочне са применом неког програма превенције потребно је квантификовати стање које постоји у датом моменту и одабрати контролну групу у односу на коју програм неће бити примењен у пуном обиму. Праћењем групе или популације у односу на коју се програми примењују као и квантитативним упоређивањима са контролном групом, може се донети суд о ефикасности предузетих програма. Ефикасност превентивних програма се прати и коригује применом стратегијског модела SARA или неке његове варијанте и они обухватају скенирање стања у локалној заједници, анализу уочених проблема, опредељивање за програме којима ће дотични проблем бити третиран и њихово спровођење у пракси, тј. одговор (response) друштвене заједнице у односу на уочене услове и узроке криминала или сама делинквентска понашања и на крају процену остварених резултата и евентуална корекција програма. У принципу треба настојати да се сви добијени резултати (и предузете мере) могу квантификовати (пре свега статистичком анализом) како би се остварила упоредивост.

Мерење ефикасности примењених програма превенције криминала се остварује на следеће начине:

³ О овим специфичностима немачког модела је писано у два претходна рада.

1) проценом успешности у спровођењу зацртаних програма превенције (квалитативна и квантитативна анализа, број примењених програма у пракси, број предузетих превентивних мера, број учесника у њиховом спровођењу, број одржаних предавања, консултација итд);

2) квантитативним мерењем оцена и ставова грађана и субјеката на које се ти програми односе (анкете, интервјуи, медији);

3) статистичким праћењем и упоређивањем кретања стопе оне врсте криминала на које се програми примењују и компарирањем са статистикама на контролном узорку или у односу на друге сличне локалне заједнице (месечна, шестомесечна и годишња поређења).

Применом ових метода одбацује се приговор појединих аутора (домаћих и страних) да полиција нерадо примењује превентивне мере зато што ефекти превенције нису јасни и мерљиви као ефекти репресивних мера (нпр. број ухапшених, изречене казне итд). Потребно је имати у виду да се ефекти превенције и репресије не могу мерити истим методама и на исти начин. Мерење превентивних ефеката је сложеније и не резултира директно предузетим превентивним мерама, већ се исказује тек након извесног времена њиховог спровођења.

У југословенској стручној и научној јавности је истицано да је превенција у оквиру криминалистичке (полицијске) делатности озбиљно запостављена на рачун репресије, да представља пасторче криминалистичке службе, иако је она извор стваралачког рада и захтева улагање најквалитетнијих снага⁴ Наводе се следећи организациони разлози који у оквиру полицијског рада доводе до запостављања превенције на рачун репресије: а) Ограничена применљивост превенције. Овај аргумент потпуно не стоји, зато што су могућности за развој превенције евидентне у области малолетничке делинквенције, у оквиру имовинског криминалитета, безбедности саобраћаја итд, што указује да се на најчешће изворе криминалних понашања може деловати превентивним мерама. б) Немерљивост успеха. Резултати превентивне активности тамо и где постоје у пракси органа унутрашњих послова су неевидентни (а ни атрактивни) насупрот резултатима репресивне, па се ови други узимају, углавном као једина мерила рада органа унутрашњих послова.⁵

Разлоге за запостављање превенције треба тражити у томе што је полиција строго хијерархијски устројена са скупеном самоиницијативом и слободом деловања на локалном нивоу. Читаво устројство и механизам полицијске делатности је окренут ка репресији и очекивању наредби са врхова полицијске лествице. По нашем мишљењу, то се лоше одражава на слободу превентивног деловања, самоиницијативу полицијских службеника и сарадњу са грађанима и локалним властима на нивоу локалне заједнице.

---

⁴ Водинелић Владимир, Криминалистика, откривање и доказивање, Скопје 1985, I том, стр. 308.

⁵ Исто и Кривокапић В. - Бошковић М., Улога органа унутрашњих послова у спречавању и сузбијању криминалитета, "Југословенска ревија за кривично право и криминологију", 3-4/1984, стр. 294; исто: Кривокапић Владимир, Основни методи и субјекти у супротстављању криминалитету, "Безбедност", 1/1992, стр. 28-32.

Најважнији разлог запостављања превенције на рачун репресије се налази у томе што превентивна делатност у Југославији није институционализована и није одвојена од репресивне делатности у смислу надлежности, задужења, конкретних програма, људских потенцијала. На нивоу Министарства унутрашњих послова не постоји орган, нпр. на нивоу полицијске управе, који би био задужен за превенцију криминала. У оквиру градских секретаријата унутрашњих послова не постоје одсеци за превенцију криминала који би имали задатак спровођења превентивних програма на локалном нивоу. С обзиром да превентивна делатност није институционално и кадровски издвојена од репресивне, то је и сасвим схватљиво да је запостављена у полицијској пракси. Нови криминални случајеви ангажују полицијске потенцијале на њиховом решавању, одвлачећи их на поље репресије, тако да фактички нема ко да се бави превенцијом. Заборавља се да је боље осмишљеним програмима превенције спречавати извршење кривичних дела, колико је то могуће, него јурити за нормом тако што ће се расветљавати извршена кривична дела од којих су нека и могла да буду предупређена. За сликовито приказивање ове стратегије може да послужи Ајнштајнова мисао: "Сеча дрва је омиљена зато што се у том послу одмах види резултат".

Потребно је посебно напоменути да је у државама са развијеном превенцијом криминала општеусвојено мишљење да је напредак остварен тек тада када је систем превенције институционализован (на националном, регионалном и локалном нивоу) и када су формиране посебне полицијске јединице истрениране и задужене за превентивну делатност и односе са јавношћу.

МОГУЋНОСТИ И ОГРАНИЧЕЊА COMMUNITY POLICING МОДЕЛА

Поједини критичари модела community policing износе став да се њима постиже превенција само багателног или уличног криминала. Најтежа кривична дела која највише погађају друштво (као на пример криминалитет у привреди, организовани криминалитет, корупција) се применом овог модела не могу детектовати, сузбијати, тј. сасецати у корену.

Присталице community policing модела, на супрот њима, истичу да просечни грађанин (на Западу) најмање осећа на својој кожи корпорацијски или финансијски криминалитет, али да је веома угрожен на пример имовинским кривичним делима која се врше у његовом суседству (провалне крађе, крађе возила, разбојништва) или криминалним нападима на своје најближе (сексуална кривична дела, насиље у школама итд). Циљ овог модела је управо повећање квалитета живота и осећаја сигурности код просечног грађанина.

Критичари community policing модела који истичу он није усмерен на превенцију свих форми криминала нпр. на организовани криминал су само делимично у праву. Многе форме организованог или привредног криминала имају (остављају) последице које се манифестују и на нивоу локалне заједнице. Повећаном контролом и ефикаснијим полицијским радом на нивоу локалне заједнице (са радњом са грађанима, информативном делатношћу), за шта овај модел ствара услове, могу се уочити последице које иза себе остављају неке форме организованог криминала. На пример повећање наркоманије међу омладином, крађе аутомобила, корупција појединих категорија службеника, испољавање богатства од стране носилаца организованог криминала које нема покриће

у официјелним приходима се уочава и манифестује на нивоу локалне заједнице и самим тим може да представља основ сумње за правце у којима треба усмерити криминалистичку обраду са циљем откривања носилаца организованог или криминалитета у привреди. На другој страни, за сузбијање неких форми криминалитета у привреди и организованог криминалитета, потребно је основати посебне (додатне) облике превентивне и репресивне полицијске и општедуштвене активности како би се са успехом сузбијали. У спречавању ових форми криминалитета систем community policing мора да буде допуњен другим организационим облицима и мерама.

МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА У ИМПЛЕМЕНТАЦИЈИ COMMUNITY POLICING МОДЕЛА

У свету постоји искуство које траје дуже од десет година о специфичностима, позитивним ефектима и тешкоћама при имплементацији модела community policing. Неке су методе и програми дали изузетно позитивне резултате у превенцији криминала и унапређењу односа између полиције и јавности, а неке нису имале очекивани ефекат или су чак уочени негативни резултати.

На другој страни поједини програми су имали у једним државама већи ефекат, а у другима су остварени резултати били мањи.

У свету се већ годинама примењује на стотине програма превенције криминала који су усмерени на сузбијање појединих форми криминалитета и врше се бројна истраживања на основу којих се уочавају слабости у пројектима, па се затим додатним корекцијама отклањају уз континуирано мерење ефеката. Има доста литературе у којој се више или мање детаљно приказују поједини програми, пуно Интернет сајтова веома пружа веома корисне информације. У свету постоји доста националних или међународних института који су специјализовани за превенцију криминала и поседују велико искуство. Веома је важно ступити у контакт са неким од њих како би се прибавиле информације које би олакшале имплементацију овог модела код нас.

Потребно је посебно указати на специфична искуства бивших социјалистичких држава тј. земаља у транзицији средње и источне Европе које су од пре неколико година усвојиле community policing систем у оквиру процеса демократизације друштва, реформе полиције и приступања европским интеграцијама (нпр. Словенија, Пољска, Чешка, Мађарска, Литванија, Украјина).

У литератури се указује на специфичне тешкоће и услове које треба остварити како би се брже и лакше имплементирао систем community policing. О појединим специфичностима увођења овог система у државама у транзицији писано је у раду "Стратегијске основе програма превенције криминала на нивоу локалне заједнице - светска искуства". Због тога би било корисно остварити контакт са институтима са Запада који су учествовали у имплементацији система community policing у државама у транзицији, као и са појединим полицијама из држава у транзицији да би се прикупила њихова искуства, набавила литература о овим питањима како бисмо избегли грешке и пропусте које су оне правило.

ЗАКЉУЧАК

Дефинитивно је у нашем друштву сазрела свест о потреби свеукупних друштвених реформи. Несумњиво је да реформа полиције заузима веома значајно место у том настојању. Светски трендови у развоју полиције указују да свака озбиљна друштвена заједница мора да изгради полицију која ће се темељити на неколико постулата: деполитизација полиције; систем спољње и унутрашње контроле; неговање и унапређење односа између полиције и грађана; настојање да се полиција технички осавремени; и осмишљена стратегија превенције криминалитета. Није могуће организовати ефикасну и хуману полицију без јасно дефинисане стратегије превенције криминалитета. У овом моменту је у свету најбољи и најприхваћенији модел превенције криминала управо community policing. Community policing данас представља цивилизацијски стандард (или минимум стандарда) за улазак у савремену заједницу народа. Због тога је усвајање овог модела један од неопходних услова за приступање Европској заједници.

PROPOSAL FOR INSTITUTIONALIZATION OF CRIME PREVENTION IN SERBIA

Abstract: The author suggests that the police reform in Serbia should include a model accepted world-wide of so called "community policing". This model is used on a local level and it aims at crime prevention and bulding up of quality relationships between police officers and citizens. The model elaborated in this essay has been adapted for local circumstances. It is suggested that the institution of crime prevention with clearly defined objectives should be introduced.

Key words: community policing, crime prevention institutions, police reform.

Др Мирослав ЈЕВТОВИЋ, Полицијска академија

НАСТАНАК И ПРАВЦИ РАЗВИТКА МОРАЛА ПОЛИЦИЈСКЕ ПРОФЕСИЈЕ (I)

- прилог трасирању историје полицијске етике -

Резиме: У овом раду разматрана су, пре свега, својства и динамика главних друштвено-историјских и идејно-теоријских детерминаната процеса генезе и развита савремене полицијске етике.

Разни друштвени процеси, установе и односи, те и разни токови друштвене свести и разни активизми разних друштвених снага, ефектуирани у више друштвених подсистема - политичко-идеолошком, политичко-културном, безбедносном, полицијско-политичком, међународном, професионалном, општеетичком, деонтолошком... - који су детерминисали завршно уобличавање и даљу еволуцију овог својеврсног нормативног комплекса, обухваћени су социолошком, политиколошком, етичком, културолошком, историјском, међународно-правном, међународно-политичком, полициолошком... анализом.

Скорашње агилно етичко освешћивање полиције приказано је као резултанта здруженог дејства већег броја структурних (конститутивно-системских) и флукутирајућих (садржинских, коњунктурних, инцидентних) чинилаца.

Посебна пажња посвећена је анализи прогресистичког друштвено-историјског контекста одређеног утицајем доминантних глобалних политичко-идеолошких тенденција и токова политичке културе у другој половини 20. века; чија је општа еволуција текла у смислу снажења њихове еманципацијске, демократске, персоналистичке и хуманистичке оријентације. У оквиру тога, посебно је обрађена најновија историја потраживања, освајања, гарантовања и ефективне заштите људских слобода и права.

Као магистрални посредници назначене политичке културе која се у том раздобљу нашла у темељима одговарајућег проетичког друштвеног контекста, у оквиру ког је изнедрена и развијала се и савремена полицијска етика, означене су: неолиберална, социјалдемократска, новолевичарска и постмодерна тенденција.

Знатније су обрађени и релевантни новији ставови друштва у вези с полицијом, као и одговарајућа, скорашња еволуција бића и духа саме полицијске институције и полицијске професије (која је представљала директну, субјективну претпоставку успона њихове проетичке самосвести).

Најзад, учињен је подробнији осврт и на актуелни општи узмах практичних етика, те и на одговарајуће доириносе међународних чинилаца.

Кључне речи: полиција, морал, полицијски морал, историја полицијског морала, друштвени контекст.

О полицијској етици као релативно изграђеном феномену универзализованих обележја говори се тек у новије време. Истинско, скрупулозно и интензивно проблематизовање морала полиције постало је смислено, неопходно и актуелно тек са знатнијом (довољном) диференцијацијом и усложњавањем његових садржаја, као и са дозревањем и поопштавањем свести припадника полиције о великом значају моралне компоненте сопственог професионалног идентитета. Тај скорашњи процес рађања полицијске етике - праћен и живим занимањем најшире јавности за моралне аспекте и проблематику полицијске праксе - отпочео је онда када су у његових протагониста, као и у друштвеном окружењу, јасно уобличена и експлицитно исказана одговарајућа морална хтења, тежње и циљеви, када су прихваћене одређене моралне вредности, начела и норме, тј. када је конституисан амалгам специфичних моралних уверења.

Поменути морални садржаји и пратећа шира проетичка свест (која се, полазећи од одређених индикативних идеја, исказивала и кроз одговарајуће критичке оцене, очекивања, захтеве, предлоге и налоге...) јасно су диференцирани тек пошто је успостављен, тј. почео да дејствује сложени детерминистички склоп ког је сачињавао већи број друштвених и професионалних услова, узрока и разлога. Дакле, полицијска етика као специфичан, развијен и заокружен нормативни корпус, уобличена је онда када су поједини правци општедруштвене еволуције резултирали погодном општом климом, а развој полиције (њеног бића и културе) неопходним професионалним контекстом.

Више токова новијег друштвеног, политичког, идејног, културног и професионалног развоја, који су детерминисали процес скорашњег агилног етичког освешћивања полиције, представљају резултанте дејства мноштва структурних и садржинских чинилаца. Стога је тај друштвени и професионални контекст у коме је настајао овај феномен упутно посматрати и у синхронијској и у дијахронијској перспективи; заправо, потребно је имати у виду како генезу и еволуцију његових структурних претпоставки, тако и флукутирање одговарајућих емпиријских (контингентних, коњунктурних, инцидентних) чинилаца.

1. ДРУШТВЕНО-ИСТОРИЈСКЕ И ИДЕЈНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ УОБЛИЧАВАЊА САВРЕМЕНЕ ПОЛИЦИЈСКЕ ЕТИКЕ

1.1. Прогресистички идеолошко-политички и политичко-културни контекст

Доминантну политичку чињеницу новостворене општедруштвене ситуације у којој је настајао феномен о коме је овде реч, представљао је снажан успон демократских и еманципацијских процеса, а маркантну културну чињеницу тог општедруштвеног контекста чинио је општи узмах духа и праксе толеранције, пацифизма, хуманизма и солидарности. Из назначене детерминистичке везе између процеса генезе морала полицијске професије и поменутих одредница општег политичког и културног контекста следи и закључак да је сваки иоле афирмативан говор о моралу полиције у аутократским, тоталитарним и милитаризованим, односно, неслободним и нехуманим друштвима - готово бе-

спредметан. Заиста, структуре и садржаји овог феномена могу се развити, и широко занимање за њега може бити исказано, само у друштвима развијене демократије, која су прожета слободарским и хуманистичким идеалима и тежњама. То јест, тек у мери у којој су друштвени услови такви, може бити легитиман захтев за стриктну и вишеверсну одговорност државне власти, па тиме и полиције; и, тек тада овима је могуће да у пуној мери и у правом смислу буду прожете и етичким стремљењима. Дакле, од примарне релеванције за генезу полицијске етике као развијеног нормативног система било је досезање одређеног степена демократског, еманципацијског и хуманистичког друштвеног развоја.

Прве две деценије по завршетку Другог светског рата представљају историјско раздобље у коме су постављени темељи овог феномена, схваћеног у значењу и обиму који овде имамо у виду. Тада је у напредним друштвима, упоредо са тадашњим њиховим менама, остваривана и критична општа сензибилизација за етичку проблематику полицијског рада, у крилу које је дошло и до одлучујућег квалитативног искорака у етичком освешћивању полицијске професије. За полицијску етику данашњих својстава може се рећи да је коначно уобличена до краја седамдесетих година двадесетог века.¹

Могуће је идентификовати неколико базичних доприноса успостављању општег политичког и културног контекста из ког ће бити изнедрена савремена полицијска етика. Односно, могуће је уочити бар три фазе процеса скорије фактичке демократизације, еманципације и хуманизације напредних друштава, и указати на бар два раздобља у којима је испољавано конструктивно, интензивно и масовно друштвено занимање за демократско-еманципацијско-хуманистичку проблематику (које је ефектуирано кроз истицање предметних индикативних, вредносних и критичких ставова, те и одговарајућих сугестија, предлога и захтева). Дакле, када је реч о овом развоју, он се у неким случајевима (као што је то било током поменутих три фазе) исказивао кроз реално системско успостављање институционалних структура, процеса и односа који су чинили претпоставке и оквире практиковане демократије, слободе и хуманизма, док се у неким другим случајевима (какве налазимо у поменутих двама раздобљима), испољавао само кроз одговарајућу сензибилизацију, политизацију и активизам, везане за одређена прогресистичка схватања, настојања и пројекте. Тежње и пракса којима су дефинисани сви ти разни ступњеви, односно, видови развоја поменутих општедруштвених процеса доприносиле су на свој начин снажењу укупног фонда проетичких потенцијала о којима је овде реч.

Почети зрења демократске и слободарске свести основних политичких субјеката напредних грађанских друштава (институционалних политичких фактора, јавног мњења и грађана), која је била од пресудног значаја за укупну сензибилизацију за моралну проблематику полицијског рада, знатно су пре-

---

¹ Уколико у тексту овог рада, при разним датирањима није наведен и век, треба подразумевати да је у питању прошли, 20. век.

тходили горе датираном раздобљу у ком је дошло до критичног етичког освешћивања саме полиције. Историјски гледано, ти процеси су отпочели већ са успостављањем рудиментарних идејних организационих и процедуралних претпоставки либералне демократије. Релевантне су биле готово све темељне либерално-демократске индикативне, вредносне и нормативне поставке². То су идеје о природним, урођеним човековим правима, односно, о неприкосновености људског интегритета и достојанства као основних прерогатива инхерентних свакој личности, као и идеје које разрешавају проблеме из политичког односа који се успоставља између власти и друштва, односно, власти и појединца (идеје о политичком плурализму и слободном политичком такмичењу, о демократској правној држави, о премоћи грађанског друштва у односу на јавну власт, о демократској контроли апарата државне власти или о потреби њеног обуздавања, тј. свођења на најмању могућу меру; а, све то у корист личности грађанског субјекта).

1.1.1. Реконструкција либерализма по завршетку Другог светског рата

Међутим, проетичко освешћивање јавности о коме је овде реч, у правом смислу је отпочело с процесима модернизације либерално-демократских друштава по завршетку Другог светског рата. Заправо, тада су у Западном свету снажно реafirмисане све традиционалне вредности либерално-демократске идеологије и агилно су обнављане и даље развијане институционалне и друге претпоставке неопходне за успешно функционисање механизма либералне демократије.

На општу прогресистичку сензибилизацију тих друштава у том раздобљу веома су утицала тадашња, још увек свежа сећања на трагична историјска догађања током првих деценија 20. века, која су кулминирала "крвавим лудилом" двају светских ратова. Најнепосреднији утицај на доминирајућу идеолошко-политичку свест и политичку културу развијану у том времену имало је свеопште одлучно дистанцирање у односу на поражавајуће учинке геноцидног нацифашизма и праксу чудовишне репресије спровођене од стране апсолутистичке моћи идеократског стаљинизма (о којој су се тек тада почела шире пробијати потпунија сазнања). Снажан жиг на ту свест и културу отиснуо је облипти, крајње негативни однос и према разним другим, тада актуелним облицима бруталне аутократске и тоталитарне праксе какве су представљали: колонијалистичко угњетавање, расистички и слични погроми, насиље и нечовечност апартхејда, појаве масивног државног тероризма разних војних хунти и егократских деспотија и страховлада... У свој тој дехуманизујућој пракси веома наглашену улогу имала је управо полицијска репресија. Она је била један од

² Почевши од оних записаних у политичко-философским делима класика европске либералне мисли (Ј. Лока, Ш. Монтескјеа, Џ. С. Мила и др.), као и у знаменитим документима правно-политичке историје као што су: "Велика повеља слобода" ("Magna Charta libertatum"), из 1215. године, "Петиција права" ("The Petition of Rights"), из 1628. године, "Habeas Corpus Act", из 1679. године и "Повеља слобода" ("Bill of Rights"), из 1689. године (сви настали у Енглеској), затим, америчка "Декларација независности" ("The Declaration of Independence"), из 1776. године и француска "Декларација о правима човека и грађанина" ("La déclaration des droits de l'homme et du citoyen"), из 1789. године (да се у овом набрајању задржимо само на најмаркантнијим реперима којима је обележена универзална историја потраживања и освајања људских права, слобода и демократије).

најважнијих фактора спровођења тзв. државног насиља³, те је, због тога, према полицији директно усмеравана и значајна критичка пажња најшире јавности; то јест, ка њој су упућиване јавне примедбе, захтеви, предлози. Све то пратила је и одговарајућа формално уобличена политичка и правна пракса; то јест, на тада актуелизованој прогресистичкој тематици, полазећи од широко потврђених етичких вредности, начела и норми, усвајани су на националном и на наднационалном плану разни политички стандарди и израђивани разубњени системи правне регулативе.

Своје деловање су тих година развијали и међусобно повезивали (кроз разне облике сарадње) многи међународни субјекти. Осим званичних међународних организација и органа који су оснивани с циљем да штите и унапређују вредности те нове политичке културе, у томе су учествовали и незванични међународни субјекти - разне међународне невладине организације и интересне групе. Многе од њих, развијале су своје деловање у циљу вршења неформалне контроле и притиска према државама и њиховим оружаним формацијама као главним протагонистима масивне репресије, тј. као главним кршитељима гарантованих људских права и слобода и демократских и хуманистичких начела. Ти формални и неформални међународни субјекти⁴, који се појављују, дакле, у улози врло активних наднационалних "бичева" друштвене савести која је била у основи нарастања тог општег прогресистичког духа, стицали су велики политички и морални ауторитет и кредибилитет и као такви вршили су велики утицај на снажење настајуће специфичне проетичке оријентације. Тако је, на пример, Нирнбершки суд, потврђујући најопштија начела хуманистичке етике, увео у систем међународног кривичног права нову инкриминацију - "злочин протав човечности". Помоћу ње ће се убудуће правно штитити људско својство у најопштијем смислу од најтежих облика његовог угрожавања. Године 1948., Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је Универзалну декларацију о правима човека, чији ће садржаји имати велике импликације у материји за коју се овде занимамо. Ослањајући се на њу, Савет Европе је 1950. године усвојио Конвенцију о заштити основних људских права и слобода, која додатно прецизира дефиниције појединих права, тј. разрађује њихов садржај; она, такође, успоставља и механизам међународног надзора над поштовањем обавеза које државе преузимају потписивањем тог документа.⁵ Као израз нарасле опште хуманистичке свести, 1949. године је усвојена Женев-

³ По чему су земље у којима је оно редовно примењивано означаване као "полицијске државе".

⁴ Као званичне међународне субјекте који тада активно делују на промоцији и примени начела хуманости, ненасиља, људских права и демократске правне државе поменућемо, пре свих, универзалне организације - Међународни комитет црвеног крста (који је започео своје деловање још у 19. веку) и Организацију уједињених нација (основану 1945. године); такође, и регионалну организацију европских држава - Савет Европе (основан 1949. године); значајну улогу одиграо је и Међународни војни суд који је 1945. и 1946. године у Нирнбергу судио нацистичким главешинама за почињене ратне злочине и злочине против мира. Од незваничних субјеката, поменућемо тада врло активне и престижне организације као што су: Међународна демократска федерација жена и Светска федерација демократске омладине (основане 1945. године), Међународно удружење демократских правника (основано 1946. године), Међународна конференција бивших ратних заробљеника и Светски савет црква (основани 1948. године), Светска федерација бивших бораца (основана 1950. године), Међународна федерација учесника покрета отпора (основана 1951. године), Међународна лига за људска права и ослобађање народа, Међународна федерација људских права и др.

⁵ Тај механизам за заштиту људских права, све до недавне институционалне реформе, чинили су: Европска комисија за људска права, Европски суд за људска права и Министарски комитет Савета Европе.

ска конвенција о заштити жртава рата, што представља заједнички назив за три посебна документа: за Конвенцију о побољшању судбине рањеника, болесника и бродоломаца у оружаним снагама у рату, за Конвенцију о поступању с ратним заробљеницима и за Конвенцију о заштити грађанског становништва за време рата. Универзализацији вредности које су се нашле у тежишту те нове идеолошке, политичке и културне климе, доприносиле су и престижне институције међународног зрачења, попут Нобеловог комитета који је, од тог времена, своју годишњу награду за мир почињао учесталије да додељује и прегаоцима чија активност није више била усмерена само и стриктно на побољшавање међународних односа, него и на заштиту и промоцију општих политичких и моралних вредности као што су: колективна и лична права и слободе, демократија, солидарност и хуманост међуљудских односа као такве.

Укупно то духовно струјање било је праћено и снажним размахом критичке, еманципаторске и хуманистичке социјалне филозофије и теоријско-етичке мисли. Тој општој политичко-културној сензибилизацији и осветљивању, веома значајан допринос давало је и директно (практичко) етичко ангажовање значајних политичара, државника, духовника, филозофа, уметника и других личности од великог угледа.

Све то заједно, потпомогнуто и брзим развитком масовног медијског (посебно електронског аудио-визуелног) комуницирања, излучило је, већ крајем прве деценије по Другом светском рату, једну широку културу слободе, демократије, грађанског егалитаризма, права и правичности, алтруизма, хуманизма, солидарности, толеранције, пацифизма, ненасиља... Када је о хуманистичкој оријентацији реч, она се згодно може изразити констатацијом да је тих година у напредном свету дошло до видног снижавања прага опште толеранције на људску патњу, поготову ону која је последица принуђивања, односно, насиља.⁶ Све то скупа доприносило је (више или мање директно) дозревању и моралних диспозиција и ставова специфичних за развијену полицијску етику. О таквој еволуцији етичке свести полиције сведочи, на пример, и податак да је Међународна организација криминалистичке полиције (Интерпол), 1949. године, на свом 18. заседању у Берну, усвојила једну резолуцију у којој је третиран и морални аспект полицијског рада.⁷ Иначе, већ том приликом је била покренута и иницијатива за стварање универзалног кодекса полицијске етике (који ће се појавити тридесет година касније, као документ Генералне скупштине УН).

⁶ Наравно, не треба заборавити ни то да су најразвијеније земаље, у којима је та култура имала највећи полет, упоредо развијале и праксу која је вредности и начела те културе често доводила у питање, тј. грубо их газила; нарочито, у међународним односима и то кроз разне форме неоколонијализма и хегемонизма, грубих мешања у унутрашње процесе других земаља, кроз разне врсте притисака, војно-империјалистичких интервенција и сличних поступања.

⁷ Њен текст садржао је и следећи став: "Свако дело насиља или нечовечности, тј. дело које је у супротности с људским достојанством, а изврше га полицајци у служби судске или криминалистичке полиције, мора се пријавити правосуђу." У тексту те резолуције, надаље је препоручено и "да се у свим школама за образовање полицијских кадрова посвети нарочита пажња целовитом изучавању пава које има свако лице осумњичено за кривично дело, као и било које друго лице, тј. права да се с њим поступа на чистан и човечан начин."

**1.1.2. Социјалдемократија и "социјални капитализам"
"државе благостања"**

Педесетих година, политичку сцену једног броја западних земаља већ значајно је обележавала социјалдемократија. Пошто су земље у којима се ова идеолошко-политичка оријентација учврстила на власти успешно превладале општи застој изазван светским ратом, кренуле су, од краја те деценије, путем снажног економског развитка, који ће нешто доцније њихова друштва учинити друштвима релативног изобиља и солидне друштвене стабилности. Та стабилност у тим "државама благостања" заснована је на квази-генералном друштвеном консензусу о тзв. социјалном капитализму.⁸ Тај консензус подразумевао је признавање неприкосновености приватног власништва, слободе предузетништва и тржишта, људских права и слобода и плуралистичке либералне демократије, али и прихватање неопходности знатног кориговања неправде у расподели друштвеног дохотка инхерентне капиталистичком систему, посредством механизма државног ретрансфера материјалних добара и социјалних права од виших ка нижим друштвеним слојевима. Систем "социјалног капитализма" хибридне је природе, јер се он заснива, заправо, на компромисној примени главних постулата либералног капитализма и социјализма.

Социјалдемократско превладавање либералног обрасца јесте плод критичких увида у разне његове недостатке, односно, хтења да се ови учине блажим. Те критике и нормативне интенције социјалдемократија је, иначе, преузела од традиционалне левице. Са њом она дели, пре свега, критику система либералнодемократског организовања људских слобода и права. Сам либерални концепт слобода и права сматра се апстрактним и рестриктивним, а остваривање тих вредности - парцијалним, неефикасним и илузорним. Безрезервну либералнодемократску афирмацију таквог концепта и праксе они означавају чак и као врсту хипокризије.⁹

Стога, да би били превладани важни конститутивни дефекти и мањкавости друштвеног бића заснованог на либералном обрасцу, тј. да би биле превладане, пре свега, велике социјалне разлике или дефицит дистрибутивне социјалне правде, социјалдемократска оријентација отеловљена у "држави благостања" тежи извесном уједначавању реалних претпоставки прокламоване једнакости права чланова друштвене заједнице. Томе она тежи, заправо, кроз проширивање листе гарантованих личних и политичких прерогатива, односно, кроз додавање традиционалним људским правима и извесних новије формулисаних, чија је главнина уобичајно називана "правима солидарности".

⁸ Друштвена пракса обухваћена концептом "социјалног капитализма" представља најновији облик испољивања државно-капиталистичке тенденције која је зачета тридесетих година.

⁹ Са становишта социјалдемократије (као и традиционалне левице) указује се да је класично либерално потраживање и гарантовање људских права ограничено, јер се своди само на питање телесног интегритета, економске самобитности и духовне независности, или се, пак, у јавном животу, своди само на питање коришћења скучених, механизма тзв. формалне демократије институција и процедура; остављајући, истовремено, по страни проблеме живота или судбине човека у конкретној животној ситуацији; то јест, занемарујући питање истинске моћи за остваривање тих права, које су, пре свега, друштвено детерминисане. Надаље, ова критика разоткрива да у чистом либералном систему, ни она прокламована и гарантована људска права немају исту ефективност за све људе; будући да је њихово ефектуирање на различите начине ограничавано и условљавано (њихово уживање је читавим категоријама људи делимично или у потпуности ускраћивано). Све то се сматра, са овог критичког становишта, солидном потврдом закључка о апстрактности једнакости апстрактних људи (којима се у оквиру либералне концепције, ето, само уопштено придају подједнаке инхерентне прерогативе или предодређености).

Успоставом тих разних економских, социјалних и културних права, слобода и погодности (које су гарантоване посредством примене поменутих економско-политичких и социјално-политичких инструмената) реализована су, заправо, разна, новије заснована социјално-економска, демократска, еманципацијска и хуманистичка потраживања која су, иначе, у име дефаворизованих друштвених слојева, изворно артикулисали пројекти традиционално-левичарске (социјалистичке и комунистичке) инспирације.¹⁰ Формално и уопштеније посматрано, социјалдемократска концепција људских права одражава промену схватања у смислу удаљавања од тзв. негативног и пасивистичког ка тзв. позитивном и активистичком њиховом одређењу; чиме би "права на слободу од" све више уступала место "правима и слободама за".

Будући да у земљама са социјалдемократском влашћу, чија је државна политика увелико заснована и на солидаристичком начелу, обезбеђивање (ре)дистрибуције поменутих права и погодности нужно захтева интервенцију државе, у њима су снажно испољавана разна очекивања грађана од ње. Својом нараслом претенциозношћу и ревандикацијама, у свеопштој плими потраживања и пружања права и погодности, ови инсистирају, заправо, на максимирању друштвено-услугне функције и карактера државних органа.

Социјалдемократским превазилажењем ограничења либералног концепта организовања људских права заиста је унапређен систем њиховог потраживања и гаранције. Тиме је у одређеној мери преобразена и сврха власти, као и сам глобални политички однос. Уместо да се власт обуздава, суспреже, ишло се ка томе да се она прошири, уз њено обавезивање да све више делује директно у прилог све претенциознијих чланова грађанске заједнице.¹¹

Ваља овде поменути још једну важну тековину социјалдемократије у домену људских права, која ће, такође, значајно одређивати правце које ће надаље следити читав тај тематски сегмент социјалне и политичке филозофије и идеологије, као и одговарајуће етике. Реч је о истицању права колективитета, тј. разних људских заједница.

Поменуте оријентације у потраживању и гарантовању људских права, наравно, не значе и занемаривање традиционалне либералне оријентације. Кроз остваривање социјалдемократских образаца у оквиру "државе благостања", традиционалне вредности либералне политичке идеологије и политичке културе (основне личне и грађанске слободе и права) заправо су ревитализоване и консолидоване у једном новом контексту. Повећана је општа осетљивост за њих, увећана су одговарајућа очекивања и захтеви за њихово поштовање, односно, спремност за њихову заштиту. Део овога може се изразити и другачије: поменуто померање у смислу потраживања "права и слобода за", ниуколико не значи слабљење претенциозности према правима на "слободу од"; него, управо, њихово синергијско, тј. још чвршће потврђивање.

¹⁰ Наравно, та пракса државног капитализма представља и императив репродукције капиталистичког друштва у савременој фази његовог развоја. Широко је прихватано да новоустановљена права "ту не представљају (само, М. Ј.) личне прерогативе, већ друштвене функције које означавају место сваког појасца у систематички организованом и неоспоривом поретку." (Ж. Муржон: "Људска права", Плато, Београд, 1998, стр. 51).

¹¹ Од оспоравања државе и власти, од пружања отпора њима у интересу права и слобода личности, ова оријентација упућује на очекивања, ревандикације и добијања од њих. У вези са овим, поменути Ж. Муржон запажа: "С неповредивости фундаменталних прерогатива личности прешло се на задовољење егзистенцијалних потреба појединца." (ибидем, стр. 60).

Све у свему, максимално испуњење растућих очекивања грађана у све већем броју области живота под контролом државе, сматра се првенственом политичком сврхом државних делатности. Што потпуније испуњење разноврсних потреба чланова друштвене заједнице постало је њиховом основном деонтолошком нормом. То је, наравно, случај и када је у питању полиција. Осим остваривања максималне безбедности за сваког појединог припадника грађанског друштва уз највише гаранције у погледу поштовања његове личности, и његово вишеверсно услуживање постало је прворазредним циљем полицијске делатности, те и једном од главних норми етике њених службеника. Специфична друштвена настојања усмерена ка држави, те и њена расположивост да овима иде у сусрет, значајно су, дакле, доприносили скорашњој завршници процеса уобличавања полицијске етике; првенствено, кроз њено тематско богаћење.

О претходном се може закључити и општије: са описаним друштвено-духовним развојем у оквиру социјалдемократије, тј. са укупним снажењем демократског, слободарског, хуманистичког и солидаристичког духа у њеним оквирима, даље су оснажене опште политичко-културне претпоставке размаха етичке рефлексije у вези с деловањем полиције, тј. значајно су фаворизовани њени етички приступи.

Даљој афирмацији и усавршавању вредности и начела опште прогресистичке друштвено-политичке културе у овом раздобљу обележеном успесима социјалдемократије, значајно су доприносили ставови и делања више званичних међународних организација и форума. Ови субјекти стварали су и документе наднационалног важења или оћека. Као продукте званичних субјеката поменућемо: Међународну конвенцију о укидању свих облика расне дискриминације, усвојену од стране Генералне скупштине ОУН 1965. године,¹² затим, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, усвојен од стране истог тела 1966. године (са одмах потом усвојеним Факултативним протоколом уз тај међународни документ¹³) и, најзад, Завршни акт конференције о безбедности и сарадњи у Европи, која је отпочела у Хелсинкију 1973. и настављена у Женеви, где је и окончана 1975. године (посебно је била значајна његова тзв. трећа корпа, чији је садржај третирао проблематику људских права). У овом раздобљу су усавршавани и неки раније усвојени међународни документи. Тако је, двама допунским протоколима који су ступили на снагу 1970. и 1971. године, допуњен текст поменуте Конвенције о заштити основних људских права и слобода, усвојене 1950. године од стране Савета Европе. Такође двама протоколима, 1971. године су допуњене и поменуте Женевске конвенције из 1949. године ("Допунским протоколом уз Женевску конвенцију из 1949. о заштити жртава међународних оружаних сукоба" и "Допунским протоколом уз Женевску конвенцију из 1949. године о заштити жртава немеђународних сукоба"). Та два документа представљају најопштију међународно-правну верификацију до тада достигнуте еволуције хуманих идеја у овој

¹² Не треба заборавити да је у том времену стремио својој кулминацији и процес ослобађања народа и земаља од колонијалне зависности, и да је он био у средишту позитивног занимања напредне јавности, тј. предмет њене масивне подршке.

¹³ Ступио на снагу 1976. године

области; очигледно је да је овај други протокол и посебније релевантан за полицију, тј. за њену етику.

Међутим, у истом раздобљу, на међународном плану су усвојени и значајни документи који се још непосредније односе на полицију и њену етику. Поменићемо: Стандардна минимална правила за поступање са затвореницима, прихваћена на Првом конгресу УН о превенцији злочина и поступању с преступницима, одржаном у Женеви 1955. године и Декларацију о заштити свих лица од торуре и других облика окрутног, нехуманог или понижавајућег поступања и кажњавања, коју је усвојила Генерална скупштина ОУН 1971. године. У свим поменутим активностима значајно је учествовала Комисија УН за људска права.

Развоју овде описиване прогресистичке културе у шездесетим и седамдесетим годинама, осим активности званичних међународних субјеката, доприносиле су и активности недржавних, национално и међународно утемељених организација и облика интересног окупљања. Као њихов најпознатији пример поменућемо међународни лоби познат под именом Амнести Интернационал (основан 1961. године). Одговарајућу, врло значајну улогу одиграли су и тзв. друштвени или етички трибунали, анимирани од стране угледних личности (као што су били, на пример, филозофи и књижевници Б. Расл и Ж. П. Сартр).

На укупну ферментацију тог новог духа, тада је утицала и жива друштвено-теоријска (критичка и хуманистичка) мисао, као и ангажована уметност. Најзад, од значаја је поменути и врло широко медијско праћење свих тих идеја, активности и процеса.

1.1.3. Талас неолиберализма

Један број најразвијенијих земаља захваћен је средином седамдесетих година још једним таласом афирмације либерализма. Тадашње обнављање ове политичке идеологије, тј. организовање одговарајуће друштвене праксе с позиција државне власти, најшире је познато под називима "неолиберализам" и "неокозерватизам"; односно, популарно је називано и "реганизам" и "тачеризам". Оживљавање ове либерално-конзервативне оријентације јавило се, према њеном сопственом тумачењу, као реакција на неке непожељне аспекте социјалдемократске "државе благодања"; посебно на њене методе "претераног институционалног збрињавања и контроле грађана". Заправо, неолиберали критикују "загушујућу свемоћ државе" која посредством свог експертског система власти регулише све сфере живота и о свему се турски стара. У тој пракси веома наглашене јавне контроле грађанске приватности они виде кличу пролиферације опасних тенденција: олигархијске, тоталитарне, егалитарне, колективистичке, анти-тржишне (државно-економске)...; које, иначе, сматрају потпуно неприхватљивим, будући да оне фаворизују премоћ колективног и ауторитарног над личним и слободним, тј. да радикално поричу индивидуалну слободу.¹⁴

¹⁴

"Променивши тако курс, напустивши неповредивост личних прерогатива да би предност била дата издашности социјалних давања, потраживање права се срзало од сна о слободи до приземне потребе за сигурношћу..." Овај став Ж. Муржона (Муржон, стр. 36) могао би, иако је изречен у једном другом контексту, сажети неолибералну критику социјалдемократског "социјалног капитализма".

Неолиберална тенденција је, дакле, иницирана у циљу рехабилитовања и обнављања угроженог индивидуализма. Она тежи рестаурацији услова процвата слободних и одговорних личности, којима ће права само бити гарантована, а не и додељивана.

Пракса заснована на тој концепцији, која тежи да укроти експанзионизам власти и општу тенденцију апсорбовања личности од ње, и која је заиста редуковала нека у претходном периоду освојена економска и социјална права, није значајније усавршила традиционалне либерално-демократске вредности; она их је само јаче истакла, заменивши класичну либералну филозофско-идеолошку идеју индивидуализма новим, конкретнијим, тј. политички, правно и етички операбилнијим концептом "људских права".¹⁵

Заштита тако схваћених људских права, као већ раније високо котирана норма, постављена је, у тој неолибералној концепцији, у ранг апсолутних политичких и моралних приоритета, тј. у средиште како стратешких, тако и свакидашњих друштвених циљева. То што је ову идеолошко-политичку доктрину најнаглашеније практиковала најмоћнија најутицајнија земља света (САД), отварало јој је широке путеве универзализације. Скорашњи узлет неолиберализма одиграо је, тако, велику улогу у широкој афирмацији демократских и слободарских идеја; у доброј мери, дакле, посредством директног утицаја поменуте државне моћи на идеје и вољу, тј. одлуке одговарајућих високих међународних форума и инстанци. Утицај његових концепција био је од великог значаја и за скорашњи довршетак процеса формализације полицијске етике.¹⁶

¹⁵ Тиме је тај појам/термин по други пут ушао у ширу употребу. Први пут је био масовније коришћен, мада само за кратко, по формирању Организације уједињених нација, 1945 године; њиме је тада био замењен старији, до тада коришћени појам/израз - "природна човекова права".

¹⁶ Такав предметни значај ваља придати неолиберализму, иако се много шта у вези с његовом праксом може, с разних вредносно-политичких становишта (укључујући управо и прогресистичко каквим се овде бавимо), доводити у питање. Дакле, допринос неолиберализма политичко-културном контексту који је омогућио и стимулисао настанак данашње полицијске етике, треба сматрати, генерално узевши, важним и позитивним, без обзира на то што овај идеолошко-политички модел људску једнакост схвата првенствено као формалну равноправност, што апсолутизујући људска права и слободу реалтивизује многе друге политичке и моралне вредности; што, на пример, безрезервно афирмише са етичког становишта проблематичну суворост тржишта и голих профитних интереса (претпостављајући све то по друштвену заједницу благотворној редистрибуцији материјалних добара и права, путем прогресивног опорезивања и других инструмената економске и социјалне политике, што, иначе, подразумева и препоручује знатно хуманији социјалдемократски модел). Његов допринос треба дакле високо оценити, иако је његова концепција људских слобода и права врло редуccionистичка, те иако се чини да је његово акцентовање тих вредности тек у функцији етичког коректива или противтеже објективним и субјективно жељеним, с моралног становишта дубиозним тенденцијама, као што су: безгранична концентрација капитала и глобализација привредних и политичких процеса (те тенденције су дубиозне првенствено због њихове директне узрочне-последичне повезаности са хегемонистичким тежњама најмоћнијих држава света). У још оштријој форми могуће је у вези с неолиберализмом износити критичке оласке практичког реда. Наиме, у питању је, неретко, његово фактичко злоупотребавање проблематике људских права у покушајима остваривања разних морално нелегитимних циљева у међународним односима (као што је, на пример, циљ успостављања хегемонистичког тзв. новог светског поретка); што би, по свом општем имплицитном смислу, увелико противречило залагању за демократију, правду, људска права и хуманост. Иза разних његових декларативних прогресистичких међународних кампања критичнији аналитичари откривају управо прикривене антипрогресистичке намере и циљеве. Они га најконкретније сумњиче због врло уочљивог несклада између његовог снажног и безрезервног општег залагања за поштовање људских слобода и права, и фактичке релативизације тог захтева кроз његове врло диференциране критичке ставове према њиховом кршењу у разним деловима (геостратешким регионима) света, то јест, због паралелизма екстремне ригорозности и екстремне индуглентности и пермисивности у тој материји, што није ништа друго до етички непожељно примењивање тзв. двојних стандарда, односно, израз компромитујуће недоследности носилаца тих ставова или дефектности њиховог моралног интегритета. Закључићемо, ипак, да је снажно залагање моћних неолибералних фактора за поменути прогресистичке вредности, без обзира на то која је била стварна мера њихове искренности, објективно дало велики допринос уобичавању савремене полицијске етике.

1.1.4. Два таласа "нове левице"

Од демократских и еманципацијских струјања која нису имала државно-институционалне оквире, већ форму опозиционих друштвено-политичких покрета¹⁷, поменућемо, пре свих, она која су представљена двама таласима тзв. нове левице. Први њен талас снажно је прострујао развијеним светом још раних педесетих година, а други је кренуо крајем шездесетих, и у дејству је још увек.¹⁸

Тежиште идентитета нове левице оба таласа представља њено специфично позиционирање унутар укупног левог опозиционог блока. За разлику од традиционалне комунистичко-социјалистичке левице, нова левица из педесетих година је, упоредо са социјално-класним полазиштем, усвајала и главнину идеја класичне либерално-демократске еманципације и прихватала и социјал-демократске идеје које су тада биле већ снажније практички стављане у погон.¹⁹ Али, она је, својим прогресистичким ангажманом тежила и да превазилази њима својствена ограничења и недостатке. Стога, њени инспиратори, и када су били блиски радничком покрету, нису увек били и његови припадници; иако су били идеолози левичарских политичких странака, они често нису били и њихови чланови. С наглашеном дистанцом према свакој недемократској, тоталитарној и нехуманој идеји и пракси и заокупљени проблематиком тзв. интегралне слободе, критички су иступали једнако против догматског марксизма, односно, етатистичко-бирокупатског ауторитаризма и тоталитаризма социјалистичких система Источног лагера,²⁰ против диктатура у Шпанији и Португалији, као и против прикривеног аутократизма и репресије, тј. неслободе и отуђења које су разоткривали и у напредном либерално-демократском свету (као ексцесе, као стандардне недостатке, или као рутинске недоследности). Оштрица њихове критике била је уперена против империјализма, хегемонизма, блоковске трке у наоружавању (посебно нуклеарном), против угњетавања колонијалних народа (тада још неослобођених земаља и региона: Алжира, Конга, Индокине...) и бруталног гушења њихових ослободилачких (најчешће герилских) покрета, применом војне и полицијске силе. Дакле, та нова левица активно је подржавала не само анти-стаљинистичке, недогматске и небирокупатске оријентације класно-социјалног радничког и синдикалног покрета, већ и сва друга еманципаторска друштвена настојања:

¹⁷ Мање или више организовани или спонтани активизам у оквиру тих струјања састојао се углавном од критичке и протестне политизације и ревандикативних агитација.

¹⁸ Успостављању укупне прогресистичке климе која ће чинити друштвено-историјску претпоставку дозревања полицијске етике у либерално-демократским друштвима, значајно су, у читавом послератном раздобљу, доприносиле и традиционална социјалистичка и комунистичка левица; како својим аутохтоним и аутономним еманципацијским идејама (које су више или мање превазилазиле оквире датог, капиталистичког друштвеног система), тако и као унутарсистемска опозициона снага (својим критичким укључивањима на мањкаво спровођење прокламованих либералних или социјалдемократских концепција). Ту традиционалну левицу треба сматрати опозиционим покретом, иако је она каткад бивала и део државно-институционалног система, тј. учесник (макар и само краткотрајно) у јавној власти. Наиме, већ одмах иза рата, њено деловање, знатно кореспондирајућ с деловањима тада обнављаног либерализма и узрастајуће социјалдемократије, остваривало је с њима и неку врсту државно-политичког садејства (углавном на традицији антифашистичких народних фронтава).

¹⁹ Иначе, са тим двама тенденцијама делила је целину критичких ставова у вези са опоминућим дехуманизујућим искуствима скорашње трагичне историје.

²⁰ Припадници те нове левице тада су били дубоко разочарани већ увелико разоткриваним репресивним, тј. недемократским и нехуманим аспектима праксе стаљинизма.

покрете за грађанска права, покрете угрожених расних и етничких мањина и занемариваних маргиналаца, покрет за једнакост полова и сличне. И саме те разне покрете, заправо њихов највећи део, могуће је условно убројити у тај новолевичарски активизам. Тако се може приметити да су својеврсне доприносе том тадашњем "новолевичарском" слободарском, демократском и хуманистичком активизму давали и неки сасвим аутохтони покрети, какви су били, на пример: покрет Црнаца у САД и покрет познат под називом "Теологија ослобођења", предвођен од стране католичког свештенства у Латинској Америци, критички настројеног према капитализму и грубом односу власти према протестима и ревандикацијама револтираних маса латиноамеричких сиромаша (који ће постати нарочито активан средином седамдестих)²¹ и слични.

Демократске и емаципаторске тежње нове левице тог првог таласа практички су се исказивале како кроз интелектуално-идеолошке кампање, тако и кроз отворање и масовне друштвено-политичке борбе (агитације, протесте, демонстрације). Идејна струјања и друштвена и политичка деловања у оквиру тог таласа била су обилато подстицана значајном критичком и визионарском друштвено-теоријском мишљу коју су развијале плејаде слободоумних и ангажованих интелектуалаца.

Узносећи слободарске и хуманистичке идеале и хранећи њима одговарајуће ревандикације, сав тај активизам значајно је подизао грађанску самосвест неопходну за узмах општег проетичког става чијим се политичко-идеолошким и културним претпоставкама овде бавимо; тај став постаће врло релевантан и за одговарајућу проетичку оријентацију саме полиције.

Указаћемо, надаље, и на одговарајући допринос нове левице другог таласа.

1.1.5. Постмодерна политичка култура нових друштвених покрета

Велики и специфичан допринос развијању демократског, слободарског и хуманистичког духа, који ће снажно охрабривати и општи став у прилог полицијске етике, давали су и протагонисти својеврсне новолевичарске политизације, односно, критичког, протестног и ревандикативног активизма, зачетих средином шездесетих година, и познатих под називима: "алтернативни", "маргинални", "постмодерни" или најпросто "нови" друштвени покрети.²² Из богате лезе тих нових облика друштвеног активизма издвајамо еколошгистички, неофеминистички, неопацифистички и антинуклеарни покрет, као и разне контракултурне и поткултурне покрете тзв. маргиналних друштвених група. (Директни претече тих покрета били су студентски и омладински покрети, хипи покрет и слични активизми зачети у развијеном свету средином шездесетих година.).

Ти покрети се веома разликују од дотадашњих, традиционалних друштвених покрета, чију су парадигму представљали раднички и синдикални покрет. Пре

---

²¹ Чак су и званичне црквене организације Латинске Америке, постајале увелико прожете тим њиховим духом; па је тако њихова конференција одржана у Пуебли фебруара 1979. године, између осталог, осудила и " све видове тлачења и поробљавања".

²² Ови покрети називани су, такође, и "грађанским протестима" и "грађанским иницијативама", а у новије време се означавају и као "невладине" или "приватне" иницијативе и покрети.

свега, они избегавају да буду идеологизовани и политични у уобичајном смислу.²³ Уместо тога они теже да представљају културне чиниоце у друштвеној арени. Они не представљају, дакле, ни стандардну опозицију државној власти, већ општију алтернативу постојећим порецима вредности, интересним приоритетима, разноврсним институцијама и разним видовима поопштене праксе најнапреднијих друштава и човечанства у целини. Они ове виде и вреднују битно другачије од власти, партија, међународних бирократија и технократија...

За разлику од покрета старијих генерација, они не теже институционализацији и минимално су организовани, тј. њихово деловање је у највећој мери спонтано.

Методи њиховог деловања су нестандартни; главна црта им је ненасилност у поступању. Морализовање, тј. морални притисци и уцене су им један од главних облика борбе.

Њихова специфичност је ипак највише изражена у домену тематике и циљева.

Под лупом њихове аналитичке и критичке пажње је врло разуђена проблематика. Када су у питању права, слободe и достојанство човека, они пропитују стварне околности, субјекте и инстанце њиховог угрожавања и одбране. Затим, заокупљени су проблематиком и општијим односа појединца и друштва, тј. проблемом друштвене дезинтеграције по основу слабљења истинске међуљудске комуникације, односно, могућностима аутентичног интегрисања појединца у друштвену заједницу. Они се занимају и за суштинске аспекте легитимитета друштвених институција и акција, за могућности испуњења друштвено декларисаног и нормираног стварним егзистенцијалним садржајима и сличним питањима.

Та својеврсна политизација и активизам критички се односе према разним до сада реализованим обрасцима институционалног гарантовања људских права и слобода и хуманости у међуљудским односима; односно, према недостацима и непожељним аспектима практично свих до сада практикованих система демократске друштвене организације. Постмодерни критички ставови имају на мети: друштвену премоћ државе, власти и политичког поретка у односу на грађанско друштво, принудну (хетерономну) интеграцију људи у заједницу од стране политичких и идеолошких фактора, етатизам, тоталитарне идеологије (идеократије), хијерархије, ауторитарност и ауторитете ("спреге патријархата и патроната"), злоупотребе науке, технике и религије, прекомерну институционализацију (претерано институционално посредовање у међуљудским односима и задовољавању људских потреба),²⁴ односно, отуђеност и контрапродуктивност друштвених институција и читавих друштвених подсистема (здравственог, образовног, саобраћајног, безбедносног...), и уопште, отуђени карактер и укупну контрапродуктивност наше цивилизације. Они са-

²³ Они себе сматрају аидеолошким и аполитичким понајпре стога сто су критични према свим стандардно профилсаним политичким опцијама.

²⁴ Управо у том смислу - тј. супротстављајући се бирократском гушењу аутономије грађанског субјекта и контролисању приватности и индивидуалних судбина посредством институционалног збрињавања - ови покрети представљају једну од критичких реакција на систем "државе благостања".

времену цивилизацију оптужују да растућим продуктивизмом, израбљивањем и загађивањем природне (тј. опасним нарушавањем природних равнотежа у животnoj средини), комерцијализацијом, милитаризацијом и убрзавањем трке у све софистициранијем наоружавању, недемократском праксом (тј. манипулацијама и отвореним и прикривеним насиљем и угњетавањем чак и у свету развијене демократије), старим и новим формама дискриминације..., угрожава елементарне вредности живота као што су: чист ваздух, здрава храна, слобода, биолошка разноврсност, здраво потомство, духовност, људска једнакост, етика.

Ти покрети знатно садржински и смисаоно проширују концепте људских права који су били развијани у оквирима либерализма и социјалдемократије²⁵ (знатно слојевитије мотивишући њихово потраживање), комплексније дефинишу људске слободе и достојанство и истичу идеал савршенијег хуманизма; чиме, заправо, афирмишу начела једног знатно редефинисаног индивидуализма. Тако се, раније концепираним људским правима и слободама придодају права и слободе најновије генерације, која се означавају разним сумарним називима. Говори се, тако, о праву на самоодређење, на аутономију у односу на јавну власт и друге друштвене моћи, на самоуправност, самопомоћ и самоостваривање, на слободну (нехетерономну) интеграцију појединца у друштвену заједницу (тј. на слободну асоцијацију аутономних грађанских субјеката), о праву на аутентично задовољавање истинских људских (телесних, душевних и друштвених) потреба, о праву на посебност појединца и мањина, о слободи савести,²⁶ личне активности и експресије у најширем смислу, о праву на вишедимензионално схваћени квалитет свакидашње људске егзистенције...

Њихова концепција људских права и слобода одражава промену схватања у смислу удаљавања од тзв. негативног и пасивистичког ка тзв. позитивном и активистичком њиховом одређењу; а, њихов постмодерни индивидуализам би постајао једном врстом новог персонализма. Померање у правцу потраживања "права и слобода за", ниуколико не значи слабљење претенциозности према праву на "слободу од"; нити постмодерни персонализам неутралише традиционалне индивидуалистичке захтеве. Они значе, управо, њихово синергијско, тј. још снажније потврђивање.

Дакле, постмодернистичким духом надахнути друштвени покрети, сагледавајући многе старе, нерешене проблеме из нових визура, кроз нову вредносну оптику, и указујући на новонастале проблеме, који су израз нових основа и оса друштвених подела, поларизација, напетости и конфликта,²⁷ превазилазе репертоар темељних вредности и нормативних концепата дотадашњих прогресистичких ангажмана.

---

²⁵ тј. оне концепте који су та права схватили као природне (урођене) или стечене прерогативе (право на живот, на слободно располагање сопственим телом, духом и имовином) и као права на вршење стандардизованог политичког утицаја на друштвене токове, затим, као права солидарности својствена социјалном капитализму "државе благостања" итд.

²⁶ То јест, о праву на уважавање тзв. приговора савести.

²⁷ Ти проблеми више нису сагледавани првенствено из класно-економске перспективе, што је карактеристично за приступ најзначајнијих традиционалних друштвених покрета. ("Обнова утолијских енергија", зборник текстова, ЦИД, Београд, 1987", *passim*)

По основу таквог њиховог интересовања, тематике, циљева, те и начина окупљања и деловања, ови колективни субјекти представљају аутохтону појаву у савременој друштвеној арени. Критикујући и протестујући, они испољавају и сасвим аутономну, конструктивну и оригиналну оријентацију (формулишући своја оригинална полазишта, испостављајући њима кореспондирајуће захтеве, развијајући сопствене пројекте и упућујући на њима засноване предлоге).²⁸

Под утицајем дејстава и ових субјеката демократизације, ослобађања и хуманизације видно су, у савременом развијеном свету, увећаване активности одговарајућих званичних, националних и међународних чинилаца (институција, организација, форума). Добрим делом и под њиховим утицајем, односно притисцима, настајали су многи правни и политички документи релевантни за проблематику о којој је овде реч.

Активизам нових друштвених покрета - тј. њихово критичко и конструктивно превладавање прогресистичких тенденција заснованих на идеолошким, политичким и културним матрицама либерализма, социјалдемократије, социјализма и нове левице првог таласа - имао је значење даљег искорака у правцу хуманизације и демократизације развијених друштава, освајања нових хоризоната и квалитета људских слобода и права, даље промоције етике и етичности као таквих; заправо, упоредо са осталим видовима легитимитета људских дела уопште (обичајним, традицијским, законским и др.), нови друштвени покрети поставили су, као прворазредни императив, и њихов етички легитимитет.

Ови покрети су, све у свему, веома доприносили нарастању свести друштва и свести саме полиције у прилог полицијске етике високих стандарда. (Иначе, ови покрети ће представљати друштвену базу активизма невладиних организација и иницијатива током 80-тих и 90-тих година, чија ће пролиферација имати великог утицаја на даље усавршавање у то време већ дозреле полицијске етике.).

1.1.6. Идејно-теоријске претпоставке прогресистичког друштвеног контекста

Укратко ћемо се осврнути и на важније идејно-теоријске претпоставке развитка општеетичког (демократског, еманципацијског и хуманистичког) контекста о коме је овде реч; а, тиме, посредно, и на идејне изворе и инспирације назначених новијих друштвених ставова о полицији, који су били од највећег значаја за одговарајућу, аутономну еволуцију њеног бића и духа, која је најдиректније довела до скорашњег уобличавања њеног морала као развијеног нормативног комплекса.

У питању је врло богат фонд идеја које су настајале у оквиру разних идејних оријентација и полазишта, профилисаних у дужем временском раздобљу. Идеј-

²⁸

Када је реч о њиховој конструктивности и оригиналности, ваља назначити да се ови покрети, осим што критикују и протестују, и развијају сопствене ставове, јављају, делом, и као реална друштвена пракса. Заправо, неки од њихових протагониса сведоче своје идеје и примером сопственог алтернативног живљења, у изолованим заједницама које представљају острвца цивилизацијских дисидената (отпадника у односу на матицу савремене цивилизације); то јест, на сопственим обрасцима непосредне демократије, аутентичне слободе и хуманизма.

но-идеолошки фондови појединих етапа тог културно-политичког развоја по правилу су укључивали, селективно и критички, садржаје истоврсних фондова појединих претходних етапа, подвргавајући их новим тумачењима, даље их развијајући и допуњајући. Тако је под окриљем социјалдемократске концепције обухваћена, у једној плодној синтези, главнина идејног фонда либералистичке политичке филозофије и добар део фонда социјалистичких идеја профилисаних и шире распрострањених већ од првих деценија 20. века. Идејна тенденција коју смо означили као постмодерну, уградила је у свој прогресистички идејни конгломерат велики део и либералних и социјалистичких и социјалдемократских вредности.²⁹ Тим идејама прихваћеним из ранијих идеолошких система (од којих је истовремено одбацила значајан део)³⁰ она је додавала своје оригиналне идеје о аутономији и самоодређењу грађанског субјекта, о примату цивилног друштва над државом и сличне. Будући да представља најновију међу значајним актуелним политичко-културним тенденцијама, она је, дакле, у себи објединила све највредније из до тада постојеће идејно-идеолошке грађе, дајући јој своја специфичнија тумачења и смисаоно је повезујући са оном проистеклом из њених сопствених, аутономних промишљања актуелне друштвене стварности; тако да у том њеном још увек ферментишућем идејном комплексу, налазимо право мноштво идеја критичко-хуманистичке и еманципаторске социјално-филозофске, друштвено-научне, теолошке и политичко-идеолошке мисли. У том конгломерату су многе индикативне, вредносне, критичке и нормативне идеје које припадају теоријама и доктринама: природог права и либерализма, анархизма, аутентичног (антрополошког, критичког и хуманистичког) марксизма, троцкизма, самоуправљања и других изданака антиетатизма, егзистенцијализма, персонализма, феминизма, пацифизма, антиколонијализма, гандизма, натурализма и дубинског (социолошко-филозофског) екологазма, социјал-хришћанства, теологије ослобођења, франкфуртске критичке филозофије и социологије, тзв. критичке теорије свакидашњег живота, критичке теорије о контрапродуктивности (институција) савремене цивилизације... Из свих тих и других, непоменутих идејних извора црпљене су идеје о људској слободи и достојанству, неприкосновености људске личности, демократији, грађанској равноправности, владавини права, антиауторитаризму, неагресивности и пацифизму, неприкосновености личне савести, праву на критику и праву на непослушност, братству међу људима, алтруизму, хуманости, толеранцији, солидарности, дезалијенацији, људској аутономији, антитоталитаризму и праву на групну и личну различитост, о праву на аутентичну личну експресију и самопотврђивање... Прогресистичку оријентацију постмодерних политичко-културних концепција следила је и главнина ангажоване уметности. Предмет живог занимања протагониста ове оријентације била су научна и литерарна дела као и практичка делања на јавној сцени многих слободара и хуманиста, дисидената савремене "неправедне",

²⁹ Прихватала је идеје о неприкосновеним људским слободама и правима, о правној држави, о релативној друштвеној једнакости и правди, о хуманости и солидарности итд.

³⁰ Одбацила је, на пример, либералну идеју о чистом тржишном капитализму (због бездушности тог система), социјалдемократску идеју максималног институционалног збрињавања (откривајући у њој извориште прикривеног тоталитаризма и репресије), те и дубиозну социјалистичку идеју (која промовише апсолутну преможу колективног интереса над индивидуалним).

"репресивне" и "контрапродуктивне" цивилизације.³¹ Протагонисти постмодерне културе поново су ишчитавали и дела најзначајнијих критичких и слободарских мислилаца и хуманиста из 19. века.³² У идејно-идеолошком комплексу постмодернизма, односно читавог тог новог духа коме је постмодернизам најшири оквир и најадекватнија парадигма, лако је препознати и идеје мислилаца из старијих епоха, које су будиле свест о вредности људске личности и тежиле да узвисе њено достојанство, које су пледирале за демократску једнакост и шириле дух слободарства, хуманизма и солидарности.³³

Све те социјално-филозофске, политичке и етичке идеје врло различитих провенијенција, у постмодерном идејно-идеолошком конгломерату су ферментисале, укрштале се и међусобно оплођивале; тако да ће та идејна смеша - која најпотпуније изражава нову духовну климу која је била у темељу друштвено-историјског контекста који је фаворизовао рађање полицијске етике - све више тежити да постане идејни амалгам, па чак и оригинална идејна синтеза.

1.2. Ранија исходишта савремене полицијске етике

На основу изложеног упутно је још једном закључити да тек у друштвима у којима влада демократска, слободарска и хуманистичка клима може настати опште расположење у прилог једне развијене полицијске етике; то јест, да се тек тада може јавити истинско занимање за исказивање етичких аспеката полицијског бића, те и да може бити опортуно и разложно истицање одговарајућих етичких циљева, захтева и налога према полицији; а, с друге стране, тек тада може постати зрелом и воља њених припадника да се, усвајајући одговарајуће вредности, начела и норме, аутономно понашају сходно тим подстицајима, да им искрено иду у сусрет.

Све ово, међутим, не значи да се и раније, у предемократском добу, нису јављали и поједини елементи или аспекти полицијске етике (као што не значи ни да ових нема и у грађански недовољно еманципованим и демократски недовољно развијеним друштвима данашњег доба). Поједине полицијске врлине, начела и дужности, којима се може придати и етички карактер и значај, испољавали су се практично од када постоји полиција, односно, полицијско занимање. Тако су још у најстаријим временима полицијци били оба-

³¹ Од којих треба свакако поменути критичке социјалне филозофе и етичаре: М. Рафаела, Е. Фрома, М. Хоркхајмера, А. Бергсона, В. Рајха, Д. Ризмана, Б. Расла, Ј. Хабермаса, Ђ. Лукача, К. Корша, А. Лефевра, Ф. Капру, И. Илича, А. Горза...; затим, књижевнике: Ж.-П. Сартра, А. Камиаја, Џ. Орвела, Б. Брехта, О. Хакслија, Г. Граса, А. Солженицина, М. Енцесбергера...; такође, и знамените практичне борце за слободу, правду, хуманост и друге прогресистичке вредности: М. Гандија, А. Швајцера, Р. Валемберга, М. Л. Кинга, Мајку Терезу, Че Гевару, Н. Менделу, А. Сахарова, Л. Бофу, Р. Дебреа, А. Скаргила, Р. Менчу...

³² На пример, дела: Ш. Фуријеа, Џ. С. Мила, Д. Х. Тороа, класика марксизма, М. Бакуњина...

³³ Биле су то идеје ранијих социјалутолиста, просветитеља, представника природно-правне филозофије и теоретичара друштвеног уговора, рационалиста, идеолога протестантизма, ренесансних хуманиста, представника јудео-хришћанске самаријанско-солидаристичке етике, као и многе друге идеје које су прокламовале примат појединца над установљеним ауторитарним и догматским порецима световне или црквене власти, препоручивале непокорност, оспоравање и отпор и упућивале на потребу еманципације од политичких и верских ауторитета, односно, потребу подређивања ових неприкосновеној човековој личности; многе од тих идеја и фактички су чиниле да су ти ауторитети почињали да се "судаарају са величанственошћу личности"; предмет пажње посвећеника политичке културе о којој је овде реч, била је, тако, и слободарска, етичка или најпросто побуњеничка мисао заиста древних претеча: Хамурабија, Менг-Цеа, Мојсија, Платона, Антигона (тј. Софокла), Спартака...

везивани и на одређени етички однос према послодавцу (тј. држави или некој другој моћи која их је ангажовала), као и према њиховим непосредним налогодавцима. Тај однос био је исказиван углавном кроз категорије оданости и послушности (које су изражавале неретко и сасвим аутономне ставове делатника полицијске службе). Тако су, дакле, још тада полицајци и етички реаговали на заинтересованост и одговарајућа очекивања послодаваца и налогодаваца. Од давнина су били развијани особито поједини елементи и аспекти радног морала. У оквиру њега посебно су били цењени: радна дисциплина и радни елан. Давно су, такође, стварани и елементи специфичног морала полицијских колектива (који је регулисао међусобне односе припадника професионалних скупина полицајаца); исто тако и морал који је регулисао односе у хијерархијском поретку полицијских организација. Бех у ранијим епохама био је развијан и елемент полицијског морала усмерен на заштиту вредности самог полицијског занимања и личности полицајца, изражаван обично кроз категорију професионалне части.

Морал државних службеника, па тиме и полиције, био је прилично развијен у доба просвећеног апсолутизма 18. и 19. века.³⁴ Наиме, тадашњи државни службеници придавали су велики значај традиционалним врлинама своје службе, као што су; оданост њеним циљевима и начелима и послушност према вишим хијерархијским инстанцама; те и верност врлинама морала радног процеса, као што су: објективност, тачност, ажурност, савесност, коректност, марљивост, неподмитљивост, етикеција...). Тада су већ примењивана и нека основна начела коректног одношења према странкама с којима се службено поступало.³⁵

У мери у којој је полиција вршила и паравојну функцију, полицајци су у улогама које су проистичале из ње, потврђивали и врлине војничког морала; у својим оружанским подухватима испољавали су храброст, витештво,³⁶ етикецију³⁷ и др.

Тако су, на пример, у Прусској, у 19. веку, када су укупни тамошњи политички амбијент значајно обележавале милитаристичке вредности, и елементи тадашњег морала полиције били највише одређивани њима. (Та традиција ће це поново јавити као врло изражена карактеристика и једне доцније, неславне канонизације полицијске деонотлогије: наиме, она ће бити чврсто интегрисана у правила поступања немачке полиције у доба националсоцијализма.).

---

³⁴ На пример, у Немачкој и Аустро-Угарској; у Немачкој је и у време потоње уставне монархије био врло изражен "дух јавне службе"

³⁵ О том "духу јавне службе", који је израз једног традиционалног, предемократског менталитета, и којим је била прожета и полиција, писао је још у прошлом веку социолог и филозоф права Рудолф Јеринг, а социолог Макс Вебер ће га узети за једну од важних одредница свог нормативног концепта "имперсоналне власати", тј. "рационалне бирократије" (рационалне администрације).

³⁶ Тј. држали судо витешке части, "фер плеја", племенитости (самилости, опростивости) према пораженом и слабијем (макар све то било и само каприциозно и спорадично)

³⁷ Ту црту испољавали су не само у пракси паравојничког заната, него и у разним ситуацијама јавног и приватног живота (рецимо, у опхођењу с дамама и кроз слична понашања).

Чак су и у време апсолутне монархије, иако у том завршном облику феудалне државе није било ни основних претпоставки за неки развијенији полицијски морал,³⁸ ипак за припаднике развијеног државног механизма, па и његов оружани део, који су чиниле и полицијске снаге и други органи унутрашње безбедности или принуде, важила и нека правила етике и етикеције према особама с којима се службено поступало.³⁹ Постојање извесних стандарда објективности у опхођењу државних службеника, укључујући и оне наоружане, према особама које су припадале привилегованим сталежима, последица је, пре свега, тадашње класно-слојевне структуре. Међутим, то је налагала и једна чињеница општеполитичког реда: релативно неутрална позиција укупног државног апарата (под управом монарха) спрема трију сталежа (световних и духовних феудалаца и грађанског сталежа) у њиховој динамичкој равнотежи.

Постоје трагови извесног етичког нормирања полицијске делатности у готово свим раномодерним европским државама у раздобљу између 15. и 18. века. О канонима полицијске праксе у тим временима, па и онима етичке врсте, могуће је обавестити се увидом у разне правилнике и приручнике које су у то време полицајци користили у свом раду.

Веома важна институционално-политичка претпоставка за рано зрење појединих елемената полицијске етике створена је тек са образовањем државне организације на принципу тројне поделе власти, тј. с настанком модерног, професионалног, контролисаног и одговорног државно-управног апарата према либералном обрасцу правне државе. Та претпоставка је исказала свој детерминистички значај већ и у условима још увек недовољно развијене и поопштене демократије. Међутим, тек у земљама знатније развијене либералне демократије, у првим деценијама 19. века, било је уистину значајних настојања усмерених на канонизацију полицијске етике. Тако је у полицији Велике Британије већ од 1829. године било у употреби нешто слично етичком кодексу. Тај документ носио је назив "Поуке за престоничку полицију" ("Instructions to Metropolitan Police"). У њему су осим стручних, биле изложене и етичке поуке. Доцније је тај квази-кодекс био прихваћен и у неким прекоморским британским земљама. У Аустралији су, на пример, његове идеје биле изложене у документу објављеном 1870. године под називом "Гесла општег владања чланова полицијских снага" ("Maxims for the General Guidance of Members of the Police Force").

То рано расположење за подвргавање полицијске делатности стандардима етике грађанског друштва израз је свести да је полиција један од најважнијих чинилаца у обезбеђивању услова за остваривање темељних либералних и демократских вредности, као и сазнања да она, с друге стране, може представљати и њихове највеће нарушиоце; те да њена одговарајућа етичка обавезаност веома охрабрује њено исказивање у првом, а забрањује исказивање у другом својству; односно, да полиција и својом моралношћу битно

³⁸ Будући да су државни органи били прости извршиоци воље апсолутног монарха који је био и последник суверене и недељиве власти

³⁹ У Немачкој је тога било знатније од када су се већ у то доба догодиле три значајне, законом регулисане институционалне промене: одвајање полиције од судства, успостављање контроле судства над полицијом и наметање полицији одређених ограничења у употреби средстава принуде.

доприноси, остваривању људских права и слобода, заштити грађанске приватности, обезбеђивању грађана од арбитрерности власти; да, све у свему, значајно помаже одржавање система слободe и демократије.

Тамо где полиција, у раздобљу раног, аутентичног либерализма, није била изградила сопствену, кохерентније канонизовану етику, на услузи су јој били етички канони развијани у сродних и тангентних занимања: у професионалних припадника војске, у службеника државне управе, судија, адвоката...⁴⁰

На уочљивије трагове полицијске етике наилазимо у деценијама између двају светских ратова. О значајном степену њеног тадашњег развитка у том периоду, сведоче разни документи, а пре свих, полицијски етички кодекси и приручници. На пример, у САД је 1928. године израђен први полицијски кодекс, под називом "Наш позорнички кодекс" ("Our 'Square deal' code"). Њиме обухваћену материју садржао је, иначе, и одмах потом објављени приручник у коме су, осим стриктних смерница професионалног (ауторитативног, коректног и ефикасног) поступања, били ригидно дефинисани и стандарди укупног понашања полицајца. Године 1937., у САД је објављена Свечана заклетва полицајца Еф-Би-Ај-а ("FBI Pledge for Law Enforcement Officers"); у форми постера који је био видно истакнут у полицијским станицама широм те земље.

У савременим недемократским земљама, уколико је и било занимања за морални хабитус полицијске професије - тј. уколико је било одговарајућих етичких разматрања (констатација, критика и осуда), те и залагања за унапређивање морала полиције кроз привилеговање оних његових компонената које се исказују првенствено кроз однос полицајца према особама с којима они службено долазе у додир - то занимање и ти захтеви ефектуирани су углавном само полугласно, од стране илегалних и потиснутих опозиционих чинилаца; што је, иначе, значајно подстицано, као и када је тамо било у питању потраживање демократских слобода и права уопште, из спољашњих либерално-демократских средина. Међутим, та занимања и настојања била су окренута не толико према самој полицији, колико према најважнијим политичким субјектима, факторима и инстанцама (држави, политичкој власти, актуелном режиму), којих је она била део, односно, чијих је функција или политике била најнепосреднији извршилац. Дакле, све то било је првенствено у склопу политичких борби за демократске промене, а тек онда, тј. у функцији тога, и део тежњи за мењање духа саме полиције.

У земљама тзв. реалног социјализма питање морала полиције било је увелико запостављено, тј. секундарно у односу на питање морално-политичке (идеолошко-политичке) подобности (правоверности, оданости). То ипак не значи да и тамо није било и знатнијег занимања за ту страну полицијског бића. Наиме и у тим земљама развијани су поједини елементи морала полиције. О томе се може судити и на основу тога што је један део етичке проблематике

---

⁴⁰ У Немачкој је, на пример, основа за формулисање посебне полицијске етике створена тек после јаснијег диференцирања полиције од војске. Тај процес постао је уочљивији тек од почетка 20. века, када се отпочело и са специфичнијим нормативним уређивањем полицијског деловања.

полицијског деловања, онај који се уклапао у општу социјалистичку етику⁴¹, био обухватан програмима образовња полицијских кадрова.

Етички приступ је био израженији у онима од ових земаља које су остваривале већи степен тзв. социјалистичке демократичности.⁴² Тако је полицијски морал био од нешто веће релеванције за југословенску полицију, и то од времена увођења самоуправног система (посебно, система тзв. интегралног самоуправљања), који је у односу на остале системе реалног социјализма био знатно мање ауторитаран и тоталитаран, а знатно више (на свој специфични начин) плуралистички и са тежњом да приказује свој "хумани лик"⁴³. Наше друштвено мњење и полиција могли су у већој мери бити заокупљени овом проблематиком од када је у оквиру тог система било отпочело својеврсно подруштвљавање функције безбедности; наиме, са почецима примењивања концепта тзв. друштвене самозаштите. Остале социјалистичке земље у којима налазимо трагове нешто развијеније полицијске етике, за ту чињеницу углавном дугују ослањању њених образаца и садржаја на извесне њихове демократске и слободарске традиције из времена када у њима још није био успостављен социјалистички систем. Најзначајније такве традиције имале су Пољска, Чехословачка и ДР Немачка.⁴⁴ Генерално узевши, у мери у којој је у социјалистичким земљама постојала директнија веза с таквим традицијама (тј. у којој су очувана сећања на краће или дуже етапе демократског развоја у ранијем, предсоцијалистичком периоду), било је и интензивнијих занимања и залагања за полицијски морал и на начине који су у обзир узимали однос полиције према грађанину појмљеном и у либерално-демократском смислу. Ваља истаћи и то да, уколико је у социјалистичким земљама било моралистичких и политичких залагања за уподобљавање полицијске праксе етичким захтевима који проистичу из бриге за грађанска права и слободе, да су таква залагања потицала⁴⁵ углавном од стране у илегалу потискиваних опозиционих субјеката, који су, иначе, значајно били охрабривани од стране иностраних фактора. Критике стања релативне политичке обесправљености грађана у монистичким системима тих тзв. партијских држава, као и политичка и моралистичка потраживања тих права, интензивирани су нарочито од када су, од 1975. године, те државе формално прихватиле чврсту међународну обавезу поштовања људских права, која је успостављена завршним актом Хелсиншке конференције; било је то у време када је у државама либерално-демократског плурализма тематско средиште полицијске етике већ увелико била заузела проблематика људских права, са тенденцијом да то буде наметано као одговарајући стандард и у међународној перспективи.

⁴¹ За коју је друштво представљало главну адресу мораломштићеног интереса; при чему је оно, иначе, било схваћено углавном као: држава, политички поредак, владајући режим.

⁴² Наравно, политички системи свих тих земаља у основи су - упркос мање или више наглашеном народно-демократском или класно-демократском карактеру (односно, таквом њиховом саморазумевању) - по својој природи ипак били монистички и доста ауторитарни и тоталитарни.

⁴³ Макар све то било, у великој мери, и само декларативно.

⁴⁴ У Пољској је, осим тога, и у предсоцијалистичком и у социјалистичком периоду, била врло развијена и општа теоријско-етичка мисао.

⁴⁵ Као што је то био случај и у недемократским системима несоцијалистичке суштине.

Међутим, тек са почетком великих друштвених промена у бившим социјалистичким земљама крајем осамдесетих година - које су значиле њихово одступање од модела дириговане планске привреде, политичко-идеолошког монизма, монолитизма и монополизма и усвајање идеја тржишне економије и либералне плуралистичке демократије, као и значајне промене у држаној организацији и полицији⁴⁶ - почело је да се развија и интерсовање за савремено схватану полицијску етику и отпочело је њено убрзано уобличавање. Сагласно узору из света развијене либералне демократије, она је као тежишну тематску компоненту усвојила - одговарајући однос према грађанском субјекту.

(Анализом искустава из описаног развоја у земљама у транзицији могуће је јасно сагледати корелацију између процеса њихове демократизације и процеса дозревања етичког профила њихових полицијских организација; односно, могуће је и на основу тог примера закључити да је тежња ка канонизацији једне развијене полицијске етике потребна и могућа тек у друштвима која теже развијеној демократији либералног типа.).

Дакле, тек у демократкој, слободној и хуманистичкој атмосфери могле су настати и снажно се изражавати претенциозност и самосвест неопходне за канонизацију једне развијене полицијске етике, тј. могле су бити легитимно истицане одговарајуће друштвене вредности, циљеви, захтеви и налози. Односно, тек у таквим условима могла је бити изражена тежња за подстицање тог аспекта бића полиције; таксфе, и воља саме полиције да се понаша у складу са одговарајућим захтевима и налозима. Стога је - као последица тек скорашњег успостављања у пунијој мери те опшtedруштвене претпоставке - полиција у формирању своје етике историјски каснила у односу на нека друга, такође стара занимања, односно, професије.

Значају улогу у ранијој канонизацији полицијске етике, у њеном грађењу и учвршћивању као прилично сложеног и уређеног нормативног система, имала су и настојања и напори значајних појединаца, углавном припадника полиције. Ради примера, указаћемо на неке од тих личности. Поменућемо пре свих Роберта Пила (R. Peel) који се, као британски министар унутрашњих послова, још почетком 19. века залагао за утврђивање прецизних начела полицијске праксе (међу којима су значајно место имала управо етичка начела). Под његовим пресудним утицајем 1829. године је донет и горе поменути, први етички (квази)кодекс који је био на располагању припадницима британске престоничке полиције. Иначе, на његов предлог је те исте године био донет и Закон о престоничкој полицији, што се данас сматра једним од главних репера за праћење довршавања процеса успостављања полицијске организације модерног типа.

Прва значајнија интересовања за полицијску етику у Француској будио је, у освит 20. века, познати полицијски префект Селестен Анион (Célestin Hennion). Он је посебно заслужан за развијање осетљивости француске полиције на јавну перцепцију њене мисије. Између осталог, пресудно је подстакао један

---

⁴⁶ Којима је полиција престајала да буде својена на врло грубо средство очувања тих друштвених и политичких система.

број реформи у циљу побољшавања образовања полицајаца, чија је круна било оснивање прве праве полицијске школе у Француској - "Практичне професионалне школе активне службе полицијске префектуре", 1910. године. На њеном отварању Анион је одржао знаменито слово о полицијској етици.

Аугст Волмер (August Wollmer) и његов следбеник А. В. Вилсон (O. W. Wilson) били су главни архитекти процеса професионализације америчке полиције двадесетих година прошлог века. Вилсон је, у склопу пројекта свог инспиратора Волмера, 1928. године израдио горе поменути први кодекс америчке полиције и познати приручник који су користили полицајци широм Сједињених Америчких Држава.

Министар унутрашњих послова Немачке Виљем Фрик (Wilhelm Frik) објавио је 1935. године деонтолошки кодекс намењен немачкој полицији под називом: "Основна начела полиције". Међутим, допринос тог документа канонизацији полицијске етике, и поред одређених његових вредности, крајње је проблематичан; и то управо са етичког становишта, будући да се у њему могу препознати и неке идеолошке поставке национал-социјализма који је у то време започињао своје учвршћивање на власти.

Веома занимљиво етичко наслеђе нашој полицији је оставио Таса Миленковић, делујући крајем 19. и почетком 20. века као први професионално школовани полицајац у Срба.

Из претходно изложеног може се закључити да савремени полицијски морал има знатне историјске корене; односно, да је његово уобличавање до његове данашње, развијене форме текло пошавши од елемената наслеђених из морала ранијег полицијског занимања. То јест, да је, практично, још у оквиру тог традиционалног полицијског занимања (схваћеног као стадијум и форма недовршене полицијске професије), упоредо са његовим дозревањем које ће му тек у новије време омогућити досезање професионалног статуса, доста дуго уобличавана препознатљива полицијска поткултура, чији су значајан део представљали одређени обрасци и садржаји нормативног корпуса који ће це тек недавно, с кристализацијом одговарајућег друштвено-историјског контекста, уобличити као развијена полицијска етика. С друге стране, може се рећи да је само, релативно скорашње финале генезе полицијске професије, обележено у значајној мери управо зрењем њених моралних својстава, односно, претпоставки; управо до нивоа једне развијене професионалне етике.

1.3. Општи покрет за унапређивање квалитета продукованих добара и услуга. "Бум" практичних етика

Осим описане политичке и културне климе, општи друштвени контекст у коме је довршавано уобличавање данашње полицијске етике градиле су још и неке друге значајне друштвене чињенице.

Повезано са заоштравањем тржишне конкуренције у савременој фази развоја капиталистичке привреде напредних друштава, те и са успостављањем социјал-демократске "дражве благостања" као најопштијег институционалног заступника интереса и потреба свих грађана (односно, важног чиниоца њи-

ховог одговарајућег задовољавања), ницао је и један општи друштвени покрет за унапређивање квалитета производа и услуга пружаних грађанима. У друштвима релативног изобиља и солидарности, од пре неколико деценија отпочело се и са осмишљеним и систематским развијањем националних стратегија унапређивања квалитета најразличитијих делатности, односно, њихових резултата. Та настојања почивала су на општој сагласности да квалитет продуката и услуга који проистичу из разних процеса и односа у готово свим подручјима друштвених делања и интеракција (у економско-тржишном, у државно-политичком, у управно-административном, у здравственом, у образовном, у услужно-хуманитарном, у безбедносном...) - подразумева неизоставно и примењивање високих етичких стандарда у њиховом произвођењу и пружању.

Општа настојања у прилог подизања квалитета тржишно и институционално дистрибуираних добара и услуга налазила је свог практичног израза кроз разна мање или више спонтана колективна деловања грађана (кроз покрете и иницијативе потрошача), као и кроз разне облике организованог и институционалног деловања која су имала за циљ да промовишу и штите тај квалитет.

Критични успон полицијске етике догађао се у доба када су разне практичне етике, а с њима и општа професионална етика, већ биле присно усвојиле поменути нормативни концепт квалитета. Заправо, он се временски поклапао с почецима њиховог скорашњег процвата. Тај узлет обележавало је агилно учвршћивање традиционалних вредности тих етика, опште подизање њихових дужносних стандарда, продубљивање рационализација њихових начела, интензивно тематско обогаћивање и универзализовање њиховог важења; што би се све могло сажето представити и као ревносно пружање одговора на општи захтев према коме рад у оквиру сваке, а поготову развијене професионалне делатности, мора бити регулисан, између осталог, и максималном етичком одговорношћу. Тиме је, дакле, када су у питању разне врсте делања, традиционалним мерилима њихове ефикасности све више придодавано и мерило њихове етичности.

Данас су многи национални и наднационални, државни и недржавни чиниоци заокупљени праћењем, контролом и подстицањем унапређивања разних видова и сегмената практичне етике.⁴⁷ Као значајан наднационални ентитет уопштено надлежан за практичну етику (деонтологију) поменућемо Међународни етички савез основан у САД. Када је у питању занимање за деонтолошку проблематику рада управних служби, поменућемо да је и у СФР Југославији одржан један значајан међународни, њој посвећени стручни скуп. Био је то Округли сто одржан у Цавтату 1976. године, у организацији Међународног института управних радника из Брисла.

---

⁴⁷ У новије време, ова је све чешће означавања и термином "деонтологија".

Примена општих етичких начела у разним сферама људске праксе дошла је у средиште интересовања и активности и многих филозофа⁴⁸, научника, свештеника, лекара, педагога, правника... Они су деловали самостално, или у оквиру разних неформалних кругова окупљаних око појединих личности од великог релевантног реномеа, тј. неспорног моралног ауторитета и међународног престижа. Од таквих личности, које су биле првенствено заинтересоване за етику практиковану од стране држава и власти у њиховом одношењу према грађанима и њиховим скупинама, поменућемо Б. Расла и Ж.-П. Сартра. Они су били и стожери активности посебних међународних етичких судбених форума. Сличне активности предузимали су, на пример, и разни етички форуми нобеловаца.

1.4. Новији друштвени ставови у вези с полицијом

Значајну идејну компоненту описаног друштвеног контекста који је пресудно допринио ферментацији проетичке и етичке свести о којој је овде реч, чинили су и разни новији друштвени ставови који се непосредно односе на полицију (неки од њих и сами су имали непосредније етички карактер). Ти ставови исказивали су читаву лепезу скорије формулисаних индикативних, вредносних и нормативних идеја о сврси, циљевима и функцијама полиције, о улогама и задацима њених делатника, о месту полиције у механизму државне власти, о њеном односу према друштву и грађанима. Може се рећи да целина тих ставова исходи захтевом за одговарајуће мењање општег карактера полиције и препорукама праваца тих промена, ради уподобљавања њених својстава потребама и захтевима проистеклим из описане новије опште политичке и културне еволуције. Примећујемо неке од тих идеја које су најтешње повезане са ставом који афирмише полицијску етику.

Пре свега, то су идеје које изражавају тежњу ка подруштвљавању битних компонената и одредница бића полиције. Тако би, према овим идејама, полицијска дејства у функцији друштвене службе требало да преузму примат над дејствима у осталим њеним функцијама; посебно, над функцијама принудне примене закона у својству органа државне власти. Из тог померања нагласка ка функцији једног општег друштвеног сервиса, требало би да проистичу и главне улоге припадника полиције. Полицијци би, у складу с друштвено-услужним карактером полицијске делатности, у прилог које пледира ова нормативна концепција, морали све више да делују у улози пружалаца заштите, помоћи и услуга грађанима,⁴⁹ при чему би требало да испољавају и посебне - таквој функцији ове службе, односно одговарајућим улогама њених вршилаца примерене - врлине и ставове: хуманост, солидарност, предусретљивост, пријатељски став; што све чини, по себи, основу једне високовредне етичности. Ова нормативна идеја, која на нов начин акценује функцији полиције, у смислу слабљења њених државно-принудних прерогатива, и која суштину ове

⁴⁸ Нормативна етика, као практички оријентисана грана етике данас спада у најпропулзивније филозофске дисциплине.

⁴⁹ На пример, начело које садржиједна од десет тачака документа под називом "Дух полиције у Европи", који је 1995. године објавио познати немачки историчар Јозеф Нолте, гласи: "Жеља да се служи и да се штити предњачи над задатком спровођења закона".

види као свим грађанима једнако доступну друштвену службу, од директног је позитивног значаја за модерну концепцију полицијске етике; већ и стога што, најконкретније се тичући деликатних односа полиције према службено третираним особама, упућује на афирмативан став према њиховој личности, људским правима, достојанству, интегритету и према разним њиховим друштвено признатим потребама.⁵⁰ Идеја о којој је овде реч ослања се, иначе, на одређена, још општија виђења места и улоге државног апарата у савременом демократском друштву; то јест на његово сагледавање као субјекта или инстанце подређене друштву.

Ради додатног потврђивања друштвеног карактера циљева и функција полиције, односно, њене опште и једнаке услужности, захтевана је и њена идеолошко-политичка неутралност, тј. непристрасност.

Један од тих новијих ставова у вези с полицијом изражава се и кроз захтев за укидање њене паравојне (квазивојне) функције и карактера, тј. кроз захтев за њену демилитаризацију. Према идејама протагониста тог става, демилитаризовану полицију би, уместо агресивног, непријатељског, наредбодавног, ауторитарног, конфликтног, арогантног, презривог, изузетног, ратничког, строгог... приступа, става, хабитуса..., требало да карактерише неагресивност, помирљивост, толерантност, пермисивност, благост, саосећајност, обичност...⁵¹

У циљу максимизације поштовања и заштите личности грађанских субјеката од стране припадника полиције, као и максималног испољавања толеранције, солидарности и хуманости у њиховом поступању уопште, од недавно се наглашеније пледира и за што већу фактичку усклађеност полицијских метода са декларисаном сврхом полицијске службе. Тај захтев истиче се првенствено као захтев за опште умањивање полицијских овлашћења. Он се највидније изражава као својеврсни друштвени притисак у правцу ограничавања права на примену директно репресивних метода (средстава принуде) и других метода којима се нарушава физички и психички интегритет полицијски третираних особа,⁵² али и као захтев за ограничавање и других овлашћења чија примена може наносити неоправдане штете њиховим интересима.⁵³ Ови захтеви, скупа

⁵⁰ За означавање својстава, односно, тежњи полиције о којима је овде реч, Џ. Сколник и Д. Бејли - сматрајући ове посебно значајним за полицијски рад у локалној заједници - употребљавају израз "цивилианизацион" (што би се условно могло превести као "грађанизација"). Дакле, "грађанизацију" они сматрају једном од четири главне димензије пожељног рада полиције у локалној заједници. (J. Skolnik, D. Bayley: *The New Blue Line: Police Innovation in Six American Cities*, N. Y. Free Press, 1986).

⁵¹ Оваква идеја заступана је у поменутом документу Ј. Нолтеа.

⁵² На поменуто снижавање општег прага толеранције принуде и насиља утицала је сензибилизација коју је изазвало обилато извештавање средстава информисања о окупности поступања војних и полицијских снага у скорије вођеним ратовима, као и о бруталности разних других агресивних интервенција против појединих народа или људских скупина, а посебно, против ослободилачких народних покрета (попут оних у Алжиру, Конгу и Вијетнаму). Такву праксу масивне војне и полицијске репресије, као и окупна поступања с демонстрантима и политичким опозиционарима у разним диктаторским режимима (попут оних у: Шпанији, Чилеу, Португалу, Грчкој, Турској, Индонезији, Бурми,...), затим у социјалистичким земљама које су круто примењивале стаљинистичке образце, а каткад и у либерално-демократски уређеним или усмереним земљама..., чиниле су врло видном и упечатљивом - "жива", документарна филмска и телевизијска слика која је у раздобљу после Другог светског рата почела да доживљава своју експлозивну експанзију, тј. да постаје све доступнијом.

⁵³ Пре свега, то је право на дискреционо одлучивање, које може шкодити правној сигурности полицијски третираних особа, и право на дискретност у раду, чије коришћење може штетити њиховој приватности.

са онима који потражују једнак, тј. непристрасан третман, хуманост поступања, поштовање људских права и достојанства и тд., конкретизују се као захтеви за одговарајуће (и што стриктније) уподобљавање процесних правила полицијског ангажовања тим захтеваним ограничењима полицијских овлашћења. Све у свему, и овај општи захтев за кореспонденцију средстава и циљева полицијског рада првенствено је истицан из етичких разлога (у складу с растом еманципацијско-демократских тежњи и захтева и са узмахом општег хуманистичког духа).

Став о потреби стриктне друштвене контроле рада полиције представља још један значајан новији општедруштвени став у вези с њом. У напредним друштвима, разни њихови заинтересовани субјекти и инстанце сматрају се позваним и мериторним да мотре на рад полиције, тј. да га прате, разматрају, просуђују и контролишу. Најопштија заинтересованост је за њену контролу с моралног становишта.

Лако је уочљиво да наведени нормативни ставови којима се потражују поменуте промене бића и духа полиције имају, мање или више, те на овај или онај начин, и смисао залагања за пожељне трансформације полицијске етике; то јест, за вршење полицијске службе не само на стручан начин и у законским оквирима, него и у складу са све строжије постављаним етичким нормама. Ти проетички ставови представљају, заправо, полазиште, или бар прворазредне подстицаје за изградњу једне развијене полицијске етике. Али, међу њима фигурира и став који се и најдиректније тиче полицијског морала. Он конкретно указује на неопходност везе између полицијског рада и моралности његових вршилаца, на то да полицијско деловање мора бити повезано са стриктном моралном одговорношћу, тј. да мора имати и етички легитимитет.

Директни став у прилог етичке самоконтроле полиције, тј. њене аутентичне, аутономне етичности, често се исказује и кроз опште гледиште према коме би, при сагледавању ефикасности полицијског рада, уз уобичајне њене показатеље, обавезно требало узимати и моралност професионалних метода, средстава, техника.⁵⁴ Овај директни проетички став (којим се и конкретно препоручује етичко самопроцењивање односа полиције према разним носиоцима интереса које она својим деловањем тангира), може бити сматран и најзначајнијим у лепези новијих ставова у вези с полицијом, будући да он безмало сумира крајњи смисао и интенције свих осталих.

У вези са тим ставом изражава се и став у прилог што потпунијег канонизовања полицијског морала; он се најчешће конкретизује и кроз захтев за његову што стриктнију кодификацију. Када је ово у питању, већ дуже време захтева се и да полицијски морал буде и наднационално обавезујући, стандардизован, гарантован. Тај захтев ће бити и значајно остварен с појавом, крајем седамдесетих година, трију деонтолошких инструментата, од којих је један универзалног, а два су свеевропског важења (о њима ће бити речи у излагању које предстоји).

⁵⁴

Тај став према коме је етичност одредница укупе ефикасности полицијског рада донекле је супротан ранијем имплицитном схватању према коме су ефикасност и етичност сматране његовим мање или више противречним својствима.

Посредством свих ових ставова који изражавају суштину односа савременог напредног друштва према полицији, тежи се њеним значајним променама, које неки аналитичари називају "реорганизацијом духа и бића полиције", "усвајањем нових полазишта од стране полиције" и сл. За жељену промену укупних њених својстава користе се термини "професионализација" и "нормализација".⁵⁵

1.5. Скорашња еволуција бића и духа полицијске институције и полицијске професије - директна подлога узмаха њихове проетичке самосвести

Осим нове, прогресистичке политичке и културне климе која је изнедрила проетички друштвени став у вези с деловањем полиције, скорашњем дозревању њеног професионалног морала најдиректније је доприносио и њен сопствени развитак; који је, иначе, увелико следио схватања и налоге исказиване посредством поменутог друштвеног става. То аутономно сазревање, које ће створити одговарајућу нову самосвест полиције, ишло је, дакле, у сусрет исказиваним идејама, настојањима и подстицајима заинтересованих друштвених субјеката који се, у демократском систему, сматрају за то позваним и мериторним.

Полиција се најконкретније мењала кроз реализовање разних, екстерно и интерно засниваних пројеката њене реструктурирације и реформисања, што је често било потврђивано и одговарајућом правном регулативом. Задате смернице мењања њеног лика понајвише су се исказивале кроз: осавременењену перцепцију њене сврхе, односно, новију концепцију њеног места у државном и друштвеном систему, затим, и кроз схватања о нешто измењеном реду приоритета њених циљева и функција, те и критеријума помоћу којих треба мерити њену делотворност.

Аутономно мењање духа полиције изражавало се, пре свега, кроз њено усвајање нових идеја о сопственој мисији, кроз измењену перцепцију сопствених приоритетних вредности, циљева и начела, као и кроз редефинисање и развијање нових рационализација и аргументација тих циљева, тежњи, обавеза и потреба. Заправо, полиција је, кроз то ново саморазумевање, развијала један свој нови менталитет, у оквиру кога је једну од средишњих позиција почињало да заузима њено занимање за сопствени морални хабитус; што се може сматрати и резултатом свег тог самокретања, исходом који сумира целину њених промена. Дакле, може се рећи да је већ и само то скорашње усвајање редефинисаних концепата сврхе, циљева и функција полиције, као и ново акцендовање оних улога полицајца чијим вршењем се даје првенство задовољавању безбедносних и неких других прворазредних потреба грађана уз максимални респект њиховог субјективног својства, да је то стварало солидну подлогу за уобличавање једног високовредног полицијског морала.

---

⁵⁵ Под појмом "нормализације" неки аналитичари подразумевају првенствено њену "демилитаризацију".

Полицијска институција и полицијска професија фактички су, на поменутом идејном супстрату, еволуирале у више праваца и значења. Нове црте, које су оне задобијале током скорашњег процеса преображавања њиховог бића и свести, могу се уочити у: организационој, функционалној, методској, делатној, идејној, мотивационој... равни. Разни процеси те еволуције међусобно су повезани, односно, преплићу се. Главни међу њима, који су највише доцринели њиховом етичком освешћивању, јесу: деетатизација (односно, подруштвљавање полицијске јавне службе и њено отварање према јавности), деполитизација, дезидеологизација, демилитаризација, хуманизација, сцијентизација и технизација.

Све те интерне промене биле су, дакле, најдиректније у вези с критичним растом етичке сензибилизације и освешћивања полиције. Компоненте или одреднице тог новог професионалног контекста, у коме је полицијска етика досегла своје данашње обличе, представљале су за тај процес: повољне околности, могућности, неопходне претпоставке, услове и узроке; односно, субјективно гледано, производиле су одговарајуће разлоге.

Укупност тих новостичаних својстава може се условно изразити и сумарним појмовима: професионализација и модернизација. Под професионализацијом се подразумева дозревање битних одредница полицијске професије, а под модернизацијом се може подразумевати даље, тј. ажурно уподобљавање ове службе новим практичким околностима и потребама.

Фактичка деетатизација или подруштвљавање полиције, огледају се, осим кроз извесно неутралисање карактера својственог функцији принудног органа државне власти, и кроз њено укупно, разнолико отварање према јавности, кроз повећање транспарентности њеног деловања, кроз прихватање двосмерне комуникације с јавношћу засноване све више на обостраном поверењу, на уважавању од стране полиције ставова јавности и одговорности према њој.

Тенденција трансформисања полиције у смислу слабљења ознака њеног државно-ауторитарног идентитета и истовременог јачања њеног карактера друштвене службе,⁵⁶ још увек представља више виртуелност него стварност која би се могла безусловно означити као њено подруштвљавање или деетатизација.

Један од израза актуелног слабљења државно-ауторитарних црта полиције, односно јачања њеног друштвеног карактера, представља и њена демилитаризација, тј. све наглашеније исказивање цивилног карактера њеног бића.

Деполитизација и дезидеологизација полиције представљају промене које, за разлику од претходно поменуте промене, представљају процесе који се већ у великој мери практички остварују. Односно, таква оријентација има изгледе да буде реално преовлађујућа; чак и у земљама у којима су друштвени процеси до недавно били обележени свеprisутством политичке идеологије, тј. чија је

⁵⁶ Што би био само један од израза остваривања жељеног трансформисања целе државне егзекутиве у смислу значајнијег губљења прерогатива власти, ради њеног што непосреднијег и што потпунијег стављања у службу грађана.

укупна динамика била изразито њом детерминисана. Непристајање на потчињавање полиције интересима актуелне политике претпоставка је остваривања демократског начела објективности и непристрасности, што је, иначе, једна од главних одредница јавне службе. Ово је посебно значајно за деловање полиције у спречавању разних облика масовног нарушавања јавног реда које има политичку позадину, као и у предупредивању неких облика нарушавања државне безбедности. Уместо политичке и идеолошке обавезаности, полиција је данас све више, осим правом, обавезивана и својим професионалним моралом.

Скорашњи развој полиције све више је обележаван и трендом њене хуманизације. Овај се остварује најпре кроз тежњу за смањивање примене полицијске принуде, али и уопште кроз другачије, укупно веће уважавање људских вредности, односно, прерогатива и потреба грађана према којима је усмерено њено делање. То је нарочито видно када је у питању остваривање њених традиционалних, еминентно полицијских функција, тј. кроз вршење улога њених припадника у сузбијању криминалитета и одржавању јавног реда и мира. Али, хуманом приступу све више се тежи и у активностима полиције које се развијају у оквиру функције којом она изражава свој идентитет друштвене службе (у пружању грађанима разних врста помоћи, заштите и услуга). Хуманизованост полицијске делатности, једнако као и усвајање од стране припадника полиције демократских и слободарских вредности, представља базично упориште њене зреле моралности.

У последње време, полицијска делатност је снажно захваћена процесима сцијентизације и технизације. Ти процеси доприносе увећавању ефикасности њеног рада, али, с друге стране, полицију стављају и пред значајне етичке изазове. Наиме, све већа примена све савршенијих научних и техничких знања и средстава у оперативном полицијском раду, у стању је да мења карактер људске комуникације у свим видовима и облицима полицијског рада; то јест, да ову чини све више посреднованом, што, у најмању руку, може да води људском отуђивању, умањивању удела легитимних позитивних осећања у укупној мотивацији полицијских делатника, њиховом довођењу у искушење да људска бића третирају безосећајно (не као субјекте, већ као објекте) и сл. Нека од тих средстава могу и озбиљно атаковати, на својеврсне начине, на људске вредности као што су: интегритет и достојанство личности, њена приватност и сличне. Налазећи се пред разним моралним дилемама које доноси све већа примена ових научних и техничких знања и средстава, често врло проблематичних са становишта захтева које постављају идеали хуманости, слободе и демократичности, полиција која делује у напредним друштвима била је позвана да реагује изоштравањем своје моралне рефлексије, тј. одговарајућим усавршавањем своје моралности.

Поменућемо да су, осим наведених, још и следеће промене у бићу и духу полиције имале утицаја на зрење полицијске етике; то јест, да су га директно

подстицале. Реч је, најпре, о међународном стручном и друштвеном повезивању полицијских организација⁵⁷ и о расту тенденције подвргавања делатности националних полицијских организација наднационално успостављеним обавезама и контроли (значајан део тих обавеза и контроле управо је етичког карактера). Затим, као значајно обележје новије еволуције полиције, ваља поменути и снажан развитак систематске професионалне едукације њених кадрова. У оквиру ње, све видније место заузимају управо етички садржаји.

У последњим деценијама 20. века довршавана је професионализација полицијске делатности по свим главним линијама одвијања тог сложеног процеса. Ваља се подсетити да развијање и систематизовање специфичне етике представља један од главних токова тог процеса; према неким мишљењима, чак и његову круну. Упоредно с тим процесом професионализације, а и по његовом окончању, одвијали су се и процеси њене вишеверсне модернизације. И ти процеси у којима су веома значајан удео имале управо претходно поменуте промене бића и духа полиције, увелико су доприносили дозревању њене професионалне етике.

*

На уобличавање ставова полиције који су фаворизовали дозревање њене моралности утицала је и скорије настала потреба да она на нови начин, различит од традиционалних, професионално реагује на неке нове, нестандартне видове угрожавања безбедности. Од нарочитог значаја за појаву о којој је овде реч биле су нове околности полицијског деловања у циљу спречавања неких новијих видова нарушавања јавног реда и мира. Наиме, полицајци су почели да се суочавају с доста измењеним задацима у том домену од када су, од средине шездесетих, у друштвеној арени почеле да избијају друштвено-политичке напетости, те и масивни протести и сукоби једног новог типа, а са тиме и нови начини ремећења јавног реда и мира. Реч је, заправо, о горе помињаном алтернативном активизму политизованих маса, идејно утемељеном на тзв. постмодерној тематици, који је означаван називима као што су: "други талас нове левице", "грађанске иницијативе", "масовне групе за притисак", " алтернативни покрета", или, напосто, "нови друштвени покрети".⁵⁸

У најразвијенијим либерално-демократски уређеним државама, ти субјекти су били протагонисти серија друштвених агитација, манифестација, прогеста, демонстрација, масивних акција грађанске непослушности, побуна..., који су се, све у свему - и по свом улогу (тематички, циљевима и ревандикацијама) и по својим друштвеним актерима као и по методима свог деловања - у многе

⁵⁷ Као што је, на пример, оно остваривано посредством Интерпола, Међународног полицијског удружења, Међународног савеза виших полицијских службеника, Међународне уније полицијских синдиката и сличних организација.

⁵⁸ Њихова плина отпочела је, као што смо то већ назначили, са хили покретом и омладинским и студентским покретима и ширила се са екологистичким, нео-феминистичким, неопацифистичким и антинуклеарним покретима, са новим покретима за грађанска права, еманципаторским покретима расних и етничких мањина, са разним поткултурним и контракултурним покретима маргиналних друштвених група итд.

разликовали од ранијих, традиционалних облика друштвено-политичке и социјално-статусне (класно-економске и друге) политизације и активизма.

Полиција је, наиме, била принуђена да на те новонастале околности у свом делокругу, осим на стручно-оперативном плану (модификовањем метода, техника, стилова свог рада), реагује и одговарајућим примеравањем свог морала; то јест да, суочена тада са потребом извршавања својих знатно измењених задатака, активира нову професионално-етичку тематику, да истиче нове тематске поенте, да дефинише нова етичка полазишта, да редифинише и новелира и своје шире етичке концепције.

Као што смо то већ нагласили, циљеви и захтеви тих колективних субјеката битно су различити од циљева и захтева традиционалних социјално-класних (политичких и синдикалних) покрета, или старијих и новијих радикалних левичарских и десничарских (међу којима и терористичких) покрета. Они теже да истакну првенствено свој културни профил; то јест, да делују као културни агенци, да постављају и остварују културне циљеве у најширем смислу. И методи њиховог деловања увелико су специфични. За разлику од метода отворених политичких или економских борби (демонстрација и штрајкова), карактеристичних за традиционалне покрете, или примењивања насилних (често и терористичких) метода од стране радикалних левичара и десничара, деловања ових субјеката имају ненасилни и уопште пасивни карактер. Она се јављају у великом броју разних облика, тј. као мирни седећи и лежећи протести, као блокаде стратешких саобраћајница и саобраћајних средстава (нпр бродова., возова и камиона који превозе опасне материјале), као опсаде објеката (нпр. нуклеарних електрана), као протестни маршеви аутопутевима, као тзв. људски ланци, као симболичне представе (перформанси), као разни хепенинзи и маскарале...

Тај активизам, ти социјални протести и агитације - чак и када су бивали релативно маргинални (према броју активних учесника у односу на укупну популацију), тј. и када су њихове интересе и циљеве заступале изразите друштвене мањине - од најшире јавности нису доживљавани као секташки (класни, групно-интересни или сл.) будући да су интереси и циљеви који су их покретали, и када су бивали парцијални, ипак објективно били по свом дубљем смислу и врло широки. Као нешто што је заиста од општедруштвеног значаја, морају се сматрати, на пример: заштита животне средине, глобално разоружање, очување мира, заштита права жена и сл. Осим тога, њихове тежње најчешће нису имале смисао некаквог радикалног раскида с декларисаним, до тада владајућим вредностима, већ су углавном исходиле захтевима за њихово истинско практиковање, односно, заштиту. Тиме је протестни и ревандикативни активизам тих субјеката имао услова да задобије широк друштвени и политички легитимитет. Ни њихови методи, за које смо назначили да су углавном ненасилни, пасивистички, углавном нису имали негативну перцепцију у широкој јавности; често, чак и сасвим супротно од тога: они су, поготову уколико је у њих било улагано и доста инвентивности и креативног духа уопште, изазивали и нескривене јавне симпатије.

Дакле, ни циљеви, ни тематика, ни методи ових на описани начин освешћених и делујућих друштвених скупина нису осталим грађанима, који у њиховим покретима нису учествовали, били доживљавани као туђи, непожељни, непријатељски, нетолерабилни; него су чак, генерално узевши, изазивали њихову наклоност. Јавност је, стога, оштро коментарисала свако оштрије поступање полиције према њима; чак и када је оно имало за циљ спречавање озбиљнијег ремећења јавног реда и мира чега су они били протагонисти.⁵⁹ Од полиције је тада захтевано њено максимално уздржавање од примене физичке принуде,⁶⁰ што је затим проширивано и општијим затевима за ограничавање укупних полицијских овлашћења (пре свега, овлашћења на дискреционо одлучивање и дискретни рад).

Дакле, све лошије је била виђена, односно, све мање је била прихватана употреба традиционалних принудних метода у одржавању јавног реда и мира који су од стране тих колективних субјеката - макар то најчешће или претежно било ненасилним начинима - ипак нарушавани. За полицију су ти задаци одржавања јавног реда и мира - при чијем се извршавању она више није могла ангажовати на неке од старих начина (применом "разбијачких" тактика парирања виновницима нереда, или "жандармске криминалистике") - представљали не само нов оперативно-тактички и технички проблем, на који се одговарало новим начелима, доктринама и формама поступања, него и нов етички изазов који је обавезивао на додатну етичку рефлексију и примерене етичке одговоре. Као реакција на подстицаје тих нових и деликатних околности, резултирало је и одређено усавршавању полицијске етике.

Сличан изазов са становишта полицијске тактике и оперативе, али и проетичке професионалности, представљао је и задатак одржавања јавног реда нарушаваног унутрашњим (међуетничким, међуверским и сличним) сукобима, каквих је било доста у новије време. Такве ситуације, у условима узмаха нове, напредне политичке културе и нових ставова у вези с полицијом, налагале су овој, осим стручне, и продубљену етичку рефлексију; када су у питању такве ситуације, једна од основних етичких тема центрирана је око захтева за стриктно неутрално и непристрасно постављање полиције као органа државе која се у демократском систему сматра општим репрезентантом целине друштвене заједнице.

Истанчано прилагођавање етичких стандарда полицијског поступања захтевао је и развој неких других антибезбедносних тенденција. Такво дејство има-

⁵⁹ Дешавало се, дакако, да је јавно деловање тих постмодернистички мотивисаних, политизованих и делујућих грађана - испољавајући каткад и извесне елементе радикализма и насиља, те и анархичности уопште - и озбиљније доводило у питање и основне друштвене вредности - јавни ред и мир, а у неким екстремним ситуацијама и битне елементе самог поретка власти. (Неретко је управо полиција, као главни заштитник главних стратегија "репресивног бирократског друштва дириговане потрошње" или главни заштитник протагониста "институционално-ауторитарне колонизације свакидашњег живота", бивала и главна мета таквих напада.). Њихово деловање узимало је, дакле, и форму озбиљнијих грађанских нереда, а каткад је представљало, управо, и вид озбиљне опструкције рада полиције у вршењу њене функције одржавања јавног реда.

⁶⁰ Већ су и претече тог активизма - студентски и омладински протести - и поред тога што су знали да и озбиљније нарушавају јавни ред и мир, били од најшире јавности доживљавани као манифестација релативно безазлених међугенерациских и поткултурних сукоба; те се очекивало да државна сила према актерима тих сукоба (којима је приписивана логика "сукоба у породици") треба да се односи крајње пажљиво.

ло је, на пример, суочавање полиције са актуелним великим порастом удела криминалних понашања без елемената насиља у укупном криминалитету; посебно, оног "у рукавицама" (као што је: привредно-финансијски, корупционашки, електронски и сл.), према чијим актерима, у складу с данас преовлађујућим моралним уверењем јавности, без обзира на штетност њихових незаконитих дела, таксфе није примерено грубо полицијско поступање (нпр. у циљу изнуђивања признања).

С друге стране, и новији пораст бруталности криминалних аката са елементима насиља био је од одређеног значаја за процес о коме је овде реч; тако што је потреба да се адекватно парира и таквим видовима кршења закона, при растућем општем захтеву за поштовање људских права и достојанства, те и хуманост у полицијском поступању са свим грађанима, налагала преиспитивање, додатно осмишљавање и редефинисање старих, те и развијање нових образаца и приступа полицијске професионалне етике.⁶¹

Дакле, императив ефикасности у суочавању са знатно измењеним професионалним задацима, при новоустановљеним политичко-културним и општеетичким условима, налагао је чуварима безбедности и реда, осим усавршавања стручних метода, и потребу обнове специфичних етичких одговора који ће бити у складу с тим новим околностима.

Дакле, са одређеном еволуцијом саме полицијске институције, односно, полицијске професије,⁶² у битно измењеној укупној политичкој, културној и безбедносној клими, деловање њених припадника је све више постајало предметом етичког самопросуђивања, самоограничавања, самоконтроле. Поменуте промене представљале су, заправо, веома значајну субјективну претпоставку дозревања свести полицајаца о прворазредној улози њиховог професионалног морала; тај морал су оне и тематски профилисале. Све у свему, с њима је етичко резоновање при вршењу полицијске службе могло и морало увелико добијати на важности.

За процес скорашњег критичног дозревања полицијске етике било је од значаја и то што су му, у оквиру полицијских организација појединих земаља, на разне начине (кроз одговарајуће пројекте, програме и кампање) давани систематски и концентрисани подстицаји. За довршетак канонизације овог нормативног комплекса, од великог значаја је било, осим организовања одговарајуће образовно-васпитне делатности, и развијање теоријско-истраживачког рада и издавачке делатности, затим, кодификовање полицијске професионалне етике и заснивање полицијских политика које су заштравале питање моралности полицијског рада; најзад, и успостављање или консолидовање механизма унутрашње контроле те моралности путем активирања

---

⁶¹ Заправо, данас је све потребнија ваљана етичка самоконтрола припадника полиције и с обзиром на изазове и ризике прекорачења овлашћења којима би се нарушавала права или достојанство протагониста и тих све тежих и опаснијих кршења закона - посебно, због растуће примене, у поступањима према њима, све софистициранијих и специјалнијих техничких метода (којима се парира, управо, њиховом сопственом коришћењу све савршенијих и рафинованијих техничких могућности и средстава в криминалне сврхе).

⁶² чија се субјективна страна да сажето изразити као њихово прихватање нових концепција сопствене сврхе, циљева, функција и задатака, односно, нових вредносних приоритета, норми и обавеза, те и мерила у оцењивању сопствене делотворности.

дисциплинских и сличних органа и процедура. Организоване кампање унутар полицијских организација, у циљу унапређивања полицијске етике, кренуле су у неким земљама Западне Европе чак одмах иза Другог светског рата. Добру илустрацију таквих настојања, односно, конкретних активности, представља кампања утемељивања одговарајуће полицијске етике у Немачкој одмах по успостављању британске окупационе власти у тој земљи 1945. године; део тога представљало је и установљење етичког кодекса, насловљеног "Седам полицајчевих заповести" ("7 Gebote für den Polizeibeamten").

Посматрањем описаног новијег интерног развоја полицијске установе и полицијске професије - који се, иако је у знатној мери био инициран и подстицан спољашњим околностима, ипак морао одвијати аутономно - сагледали смо, заправо, пут сазревања субјективних претпоставки једне развијене полицијске етике.

1.6. Допринос међународних чинилаца

За довршавање процеса канонизације полицијске етике, посебно кроз њену наднационалну стандардизацију, исказивали су видну заинтересованост и разни међународни чиниоци. То се, иначе, уклапа у глобални процес универзализације међународних односа. Морална проблематика полицијског рада је у разматраном раздобљу у великој мери интернационализована. Идеје које афирмишу полицијску етику долазиле су од разних међународних субјеката и оне су прихватане од полицијских организација у великом броју земаља. Још у периоду поделе света на војно-политичке блокове, захтеви за уобличавање новог етичког профила полиције постајали су предмет значајних међународних сагласности и налазили израза и у разним документима наднационалног важења.

Међународни фактори деловали су мултилатерално, као и у оквиру разних билатералних аранжмана; деловали су као званични (државни и међудржавни), или као незванични субјекти (невезани за државе и међудржавне инстанце, тј. независни од њих). Ови задњи деловали су попут неке врсте међународних интересних група или група за притисак.

Најзначајније званичне међународне субјекте који су исказивали интересовање за одређене компоненте проблематике полицијске етике, и који су деловали мултилатерално, представљале су: Комисија УН за људска права (са њеним одговарајућим комесаријатом) и Комисија за људска права Европског Савета. У истом смислу деловале су и међународне стручне и друштвене полицијске организације, попут Интерпола, Међународног полицијског удружења, Међународног савеза виших полицијских службеника, Међународне уније полицијских синдиката и сличних организација. Као значајне незваничне (неформалне, невладине) субјекте и инстанце које су исказивале велико интересовање за поменути компоненту полицијске етике, тј. вршиле утицај на прихватање одговарајућих међународних стандарда, поменућемо: Амнести интернационал⁶³ и Хелсиншке одборе за људска права (који су чланице Хелсиншке фе-

⁶³ Ова организација данас има више од 1.000.000 чланова и донатора који делују у 160 земаља.

дерације). Поред њих неформално су деловале и разне ad hoc организације и групе. Сви ти субјекти били су заступници или промотори одговарајућих идеја, захтева, подстицаја, моралних притисака, контроле. Одговарајући међународни стандарди увелико су прихватани од стране националних полицијских организација, како би чинили окосницу њихове професионалне етике. Посматрано кроз тематику, најважније пропозиције тих међународних подстицаја тичале су се људских права.

1.7. Ревносни медијски третман моралних аспеката полицијске праксе

Формулисању свих ових ставова, односно интензивном занимању јавности напредних земаља за моралне аспекте бића полиције, значајно је током последњих неколико деценија доприносило и све шире и ревносније праћење њеног деловања посредством јавних гласила. За ту укупну позорност посебно провокативно је било обелодањивање случајева драстичног и масивног кршења правних и моралних норми од стране полиције. Разноврсна огрешења њених припадника о закон и морал, поготову она скандалозна (као што су: изузетно брутална поступања са службено третираним особама, велике злоупотребе овлашћења, масивна корупција и сл.),⁶⁴ те и разне јавне оптужбе, спорови и скандалозне афере поводом свега тога постајале су темом дана јавних гласила.⁶⁵

Често је полиција излазила на зао глас и због њеног употребљавања за остваривање неприхватљивих политичких циљева. У недемократским земљама она је злоупотребљавана од политичких фактора у сврху помагања нелегитимних парцијалних политичких или других интереса. Негативној слици о моралу полиције доприносило је обилато извештавање о њеном ангажовању у тамошњим илегалним уклањањима једних и учвршћивањима других структура власти, у подршци проблематичним династијама и режимима, у неприципјелним политичким обрачунима с противницима (покретима и појединцима), или заузимајући пристрасну позицију у грађанским ратовима и сл. сукобима (макар то често бивало и у функцији легитимног сузбијања сецесионизма и тероризма); поготову, ако је све то бивало уз масивнију употребу полицијске принуде.

Каткада је такав учинак имало извештавање о проблематичној ауторитарној пракси полиције и у неаутократским земљама (тј. о њеној улози у насилном разрешавању унутрашњих напетости, тј. о бруталном сузбијању масивних нереда и неутралисању економских и других друштвених протеста којима је, с правом или не, приписивана и проблематична политичка позадина).⁶³

⁶⁴ Корупција јавних служби и државних органа, укључујући и полицију, њихова умешаност у разне незаконите и нечасне, поготову, лукративне радње, па чак и њихово укључивање у мреже организованог криминала, постајали су све актуелнији са скорашњим растом свеопште моралне кризе.

⁶⁵ Тако се, на пример, може се рећи да је 1993. година у Италији, с обзиром на тематику присутну у медијима, била добрим делом у знаку проблема корупције државних сужби, укључујући и полицију.

⁶⁶ На пример, бруталне мере примењиване су у САД против противника Вијетнамског рата, у В. Британији, против штрајкача који су се противили затварању нерентабилних рудника, у Јапану против припадника антинуклеарних и еколошких покрета. Полиција у демократским земљама генерално је испољавала бруталност у ригорозном сузбијању разних видова тероризма (развијени свет био је њиме веома снажно захваћен од средине седамдесетих до средине осамдесетих година).

Готово увек када су се, дакле, полицијска овлашћења ефектуирала на поменуте начине, односно, у поменуте сврхе, то је привлачило пажњу критичке (демократски, слободарски и хуманистички сензибилизоване) јавности напредних друштава и изазивало гласове за ограничавање полицијске моћи; поготову онда када је она била ефектуирана као гола принуда.⁶⁷

Све претходно поменуте као и многе друге, новије друштвене околности, процеси и односи, догађања и активности, заједно с променама саме полицијске институције и професије, допринели су, дејствујући директно и индиректно, да до краја седамдесетих година буде уобличена полицијска етика у данашњем, развијеном виду. Може се узети да њено рађање симболично означава појава - 1979. године - трију докумената наднационалне важности, који најдиректније захватају њено подручје, и који представљају облике њене најопштије кодификације. То су: Кодекс Уједињених нација о понашању службеника који примењују закон, Декларација о полицији, усвојена резолуцијом Парламентарне скупштине Савета Европе и Примедбе који је на Декларацију учинио Комитет министара Савета Европе.

- наставиће се -

ORIGIN AND DIRECTIONS IN WHICH MORALS OF POLICE SERVICE HAS BEEN DEVELOPED

- a Contribution to the Tracking of Police Ethics History -

Abstract: This essay deals mainly with the features and dynamics of main social and historical events and conceptual-theoretical determinants of the genesis process and the development of contemporary police ethics.

Various social processes, institutions and relations as well as various trends in the development of social thought and various activism of different social powers, effectuated in many social subsystems - political-ideological, political-cultural, security, police-political, international, professional, of general ethics, deontological... - that have determined the final moulding and evolution of this normative complex, have been included in a sociological, political, ethical, cultural, historical, international-legal, international-political, police... analysis.

The recent agile ethical reviving of the police service has been presented as a result of a joint effect of many structural (constitutive-systematic) and fluctuational (contentual, favourable, incidental) factors.

The special attention has been paid to the analysis of a progressive social-historical context determined by the influence of dominant global political-ideological tendencies and trends in political culture of the second half of XX century, the evolution of which evolved by the reduction of their emancipative, democratic, personalistic and humanistic orientation. Within these frameworks, the most recent history of claiming, gaining and granting human rights and freedoms as well as their effective protection has been examined.

As main mediators of the indicated political culture that was in those times in the foundations of the appropriate prothical social context, in the realm of which the contemporary police ethics has been born and developed, the neoliberal, social-democratic, neoleftist and postmodern tendencies have been marked.

⁶⁷

Полиција је била предмет помне јавне позорности и жустрих критика, првенствено са етичког становишта, и онда када је легитимно деловала у сузбијању тероризма, уколико је то чинила брутално.

БЕЗБЕДНОСТ

The greater attention and elaboration have been paid to more relevant and elaborate recent viewpoints on a society in relation to police service as well as the appropriate, recent evolution of the very being and spirit of police institution and police profession (that represented direct, subjective assumption on the upheaval of their prothical selfconfidence). Finally, the essay examines in detail the actual general development of practical ethics and the appropriate contributions given by international factors.

Key words: police; moral; morals of police; history; social context.

Мр Биљана СИМЕУНОВИЋ-ПАТИЋ,
Комитет за прикупљање података о извршеним злочинима
против човечности и међународног права Београд

ОДНОС МОДЕЛА ФОРМАЛНЕ КОНТРОЛЕ ВАТРЕНОГ ОРУЖЈА И РИЗИКА ВИКТИМИЗАЦИЈЕ УБИСТВОМ

Резиме: Општи пораст стопа хомицида као и све већа заступљеност оних који су извршени уз употребу ватреног оружја, индуковао је, по природи ствари, пооштравање законских норми које се односе на контролу ватреног оружја у већем броју земаља. Та околност је означила почетак периода у коме ескалирају сукоби у оквиру велике дебате у литератури о ефектима и смислености такве контроле. Контроверзна интерпретирања односа између заступљености и различитих криминолошких димензија хомицида на једној, и степена оштрине различитих облика контроле ватреног оружја на другој страни, имплицира обавезу да се овој проблематици, као уопште и свакој другој превентивној и профилактичкој акцији, приступи обзириво и да се, у што је могуће већој мери, антиципирају њени стварни могући учинци. Упркос томе што искуства других земаља могу имати више-мање ограничену примењивост у домаћим условима, она су несумњиво драгоцене и на њих свакако треба рачунати при осмишљавању законских и уопште, криминалнополитичких решења у домаћим условима. Поред тога, определењу за модел формалне контроле ватреног оружја треба да претходи и пажљива анализа емпиријских евиденција о везама између распорострањености и употребе ватреног оружја и обима и низа других карактеристика хомицидалних виктимизација на одређеном простору. У овом раду су, у том смислу, приказани и дискутовани резултати емпиријског истраживања убистава у Београду, извршених у периоду од 1985-1993. године. Учињен је покушај да се добијеним налазима провери важење неких ставова у криминолошкој доктрини о везама између ватреног оружја и ризика хомицидалног страдања, као и да се антиципирају криминополитичка решења у вези са контролом ватреног оружја за која се може очекивати да би могла дати жељене резултате.

Кључне речи: контрола ватреног оружја, ефекти формалне контроле, хомицид.

---

1. УВОД

Истовремено са општим порастом стопа убиства и разбојништва у последње три деценије у већем броју земаља у свету, дошло је и до значајног пораста

употребе ватреног оружја при њиховом вршењу. О томе сведочи мноштво емпиријских евиденција у оквиру студија које су третирале овај проблем. Природно, такво стање ствари је у многим земљама одмах покренуло на активност све оне који су позвани да га истражују и понуде смислена законска и друга решења која би могла ефикасно да превенирају барем део ових тешких злочина. Јасно, прописи који се односе на ватрено оружје, били су први на удару различитих креативних доприноса који су углавном, деловали у правцу њиховог поштравања.

Појам контроле ватреног оружја односи се на скуп релевантних законских прописа у којима су, заправо, имплементирани сви или само неки од њених општих облика који могу подразумевати:

- 1) забрану производње, продаје, поседовања и ношења свих или само одређених врста ватреног оружја или додатне опреме (пригушивача, телескопских нишана, светлосних појачавача, итд.);
- 2) репресију илегалног тржишта оружја;
- 3) ограничавање могућности за поседовање оружја само на одређене категорије (полицајце, ловце, спортисте, итд.);
- 4) обавезу регистрације оружја и његовог власника;
- 5) обавезу утврђивања менталне и социјалне компетентности пре издавања дозволе за набавку ватреног оружја;
- 6) поштрено кажњавање лица које су злочин извршила уз употребу ватреног оружја.

Упоредо са турбуленцијама у законским прописима насталим као последица трагања за ефикасним решењима уздуж и попреко потенцијала контроле оружја, у литератури је отворена и дуга, жучна дебата о дOMETИМА које уопште може имати таква контрола. Полемика је, у земљама које су драматично суочене са високим стопама убистава и насиља уопште, довела до потпуне поларизације два становишта. Језгро сукоба лежи у тумачењу односа између степена контроле ватреног оружја и заступљености тешког насиља. Док се они који упућују на потребу ригорозне контроле позивају на значајну позитивну везу тих величина, присталице либералне струје тврде да контрола ватреног оружја нема никаквог ефекта на стопе хомицида и да, у крајњој линији, може да представља озбиљан атак на право човека на самоодбрану.

Оба наведена становишта, засићена су обиљем аргументација и мноштвом афирмирајућих и дисквалификујућих емпиријских потврда. Дебате ове врсте су, по природи ствари, најштрије и најупорније у литератури оних земаља које су у релативно кратком временском периоду искусиле једну или више промена предметних законских решења до којих је долазило готово под силом тренутних интенција и којима се ишло ка једној или другој крајности.

Упркос томе што објективно, искуства других земаља могу имати више или мање ограничену примењивост у домаћим условима, она су, без сумње, драгоцена. Контроверзна интерпретација ефеката поштравања контроле оружја у неким државама САД и Канади, имплицирају обавезу да се овој проблематици, као уопште и свакој другој профилактичкој акцији, приступи обазриво и да се у што је могуће већој мери, антиципирају њени стварни могући учинци.

2. АРГУМЕНТИ ЛОБИСТА СТРИКТНЕ КОНТРОЛЕ ВАТРЕНОГ ОРУЖЈА

Незаобилазна тачка готово сваког написа о потреби рестриктивне контроле држања, ношења и тржишта ватреног оружја, веома често је упућивање на примере неких земаља у свету које, уз ригорозну контролу, имају веома ниске стопе како поседовања ватреног оружја од стране грађана, тако и хомицида. Такве су, на пример, Јапан и Велика Британија. Јапанска контрола ватреног оружја се сматра најрестриктивнијом у свету. У тој земљи, чврсто се верује у то да стриктна контрола добро остварује сврху превенције насиља. На хиљаду становника, свега четири грађана Јапана поседује дозволу за држање ватреног оружја. Законом о контроли оружја из 1958. године у Јапану је генерално забрањено поседовање било каквог ватреног оружја или његових делова "ради превенције сваког ризика повреде", али се ипак, од овог правила предвиђају изузеци који се односе на: припаднике полиције, ловце, спортисте који се баве стрељаштвом, легалне произвођаче и трговце оружјем и колекционаре оружја које се сматра антиквитетом (Schreiber, 1993б). Чак и тако ограничена популација потенцијалних држалаца оружја, бива подвргнута детаљним проверама којима се утврђује ментална и социјална компетентност, као и безбедносном писменом и практичном испиту који мора бити положен након одслушаног курса. Након сваке три године, дозвола мора бити зановљена, а испити као услов, поново положени. Уколико дође до крађе оружја услед његовог несавесног чувања па њиме касније буде извршен злочин, држаоца очекује казна углавном исте тежине као и она која ће бити изречена извршиоцу (Schreiber, 1993е).

У Великој Британији, контрола оружја је регулисана Законом о оружју из 1982, и законским Амандманима из 1988, 1992. и 1994. године. Према релевантним прописима, грађани могу поседовати ватрено оружје само ако имају за то оправдану потребу и уколико се може очекивати да ће га користити пажљиво и на законом предвиђени начин. Закон не одређује ближе садржај "оправдане потребе", али се у литератури наводи да се под њом у пракси подразумевају спортске, рекреативне и професионалне потребе, али да се таквима не сматрају и потребе личне заштите¹. Чак и сама британска полиција генерално није наоружана: само један део њених припадника је обучен да носи оружје и да га употреби у рестриктивно предвиђеним ситуацијама (Schroff, 1994). Ватрено оружје је у Великој Британији заступљено у апсолутној фреквенцији од три на сваких стотину становника, а стопе убиства су стабилне и годишње се крећу у просеку, око 1 на 100.000 становника (Home Office, 1994).

Позивајући се на примере наведених земаља, присталице рестриктивне контроле ватреног оружја, водиле су дугу борбу за имплементацију својих идеја у одговарајућа законска решења. Своје ставове они поткрепљују следећим аргументима, пружајући уз њих и одговарајућу емпиријску евиденцију:

¹ Извор: Firearms Control Task Group: A Review of firearm statistics and regulations in selected countries, Department of Justice Canada, April, 1995

а) Висока приступачност оружја значајно повишује стопе убиства, телесних повреда и трагичних инцидената као последице нехата или случаја

Истражујући однос између општег присуства ватреног оружја у домаћинствима и стопе убистава у САД, Канади, Аустралији и једанаест западноевропских земаља, *Килиас* је утврдио високу позитивну корелацију ($r = .071$). Стопе заступљености ватреног оружја у посматраним државама биле су разнолике и варирале су у опсегу од 2% у Холандији, до 48% у САД (*Killias, 1993*). Прајс повезује околност да су САД земља са највишом стопом присуства ватреног оружја у домаћинствима, са манифестованим веома високим стопама хомицида и насиља уопште које се, у више од 2/3 случајева врши ватреним оружјем (*Price, 1997*). Поредећи стопе убистава извршених у Великој Британији и САД, које на битно различите начине регулишу поседовање оружја, *Кларк и Мејхју* налазе да су оне значајно веће у САД - земљи са врло либералном контролом. Стопе убистава учињених ватреним оружјем односиле су се у пропорцији од 1:175, док су стопе убистава извршених другим средствима биле свега 3.7 пута више у САД (*Clark & Mayhew, 1988*).

Слоен и Келерман су истраживали стопе убистава у градовима Сијетл (САД) и Ванкувер (Канада), који су географски и културолошки веома блиски али се у њима важећи модели регулације контроле ватреног оружја прилично разликују. Ванкувер је, наиме, под знатно рестриктивнијом регулацијом контроле ватреног оружја од Сијетла. Резултати до којих се дошло говоре да су, у периоду између 1980. и 1986. године, оба града имала сличну стопу разбојништава и провала, док је Сијетл имао нешто вишу стопу напада на телесни интегритет. Међутим, када је у обзир узета и варијабла која се односи на средство извршења, добијен је податак да су у Сијетлу злочини ових категорија 7 пута чешће вршени уз употребу ватреног оружја. Осим тога, упркос веома сличном ризику опште виктимизације било којим кривичним делом, у Сијетлу је ризик виктимизације злочином убистава у посматраном периоду био значајно виши. У овом граду, убиство извршено ватреним оружјем било је готово пет пута чешће него у Ванкуверу. Истовремено, стопе убистава извршених другим средствима у посматраним градовима, нису се разликовале (*Sloan, Kellermann, 1988*).

Истраживања вршена у земљама у којима постоје регионалне разлике у погледу контроле оружја показују следеће: у регионима са стриктном контролом поседовања, ношења и приступачности ватреног оружја, стопе убистава су ниже у односу на регионе у којима је ова контрола либералнија. Према извештају аустралијског Института за криминологију из 1997. године, државе Тасманија и Квинсленд које релативно благо регулишу контролу оружја, имају стопе убистава које унеколико премашују ону која важи за подручје читаве Аустралије. *Лофтин* је, проверавајући хипотезу о томе да промена у правцу стриктне контроле ватреног оружја има ефекта на стопе најтежег насиља, утврдио да је у Дистрикту Колумбија након 1976. године када је ступио на снагу закон који је грађанима апсолутно забрадио поседовање и трговину пиштољима и револверима, дошло до значајног опадања не само злочина извршених ватреним оружјем, већ и укупне стопе хомицида и суицида, што значи да није дошло до феномена премештања на друга, доступна средства

за извршење. Аутори ове студије процењују да је рестиктивна контрола приступачности оружја, превенирала у просеку 47 смрти годишње (Loftin, 1991).

Проблем несрећних случајева проузрокованих ватреним оружјем, такође посебно ангажује пажњу протагониста стриктне контроле. Они углавном упозоравају на то да су најчешће жртве оваквих инцидената деца, која страдају од ватреног оружја које њихови родитељи држе у домаћинству. *Орнехулт и Ериксон*, поредећи стопе несрећних случајева изазваних ватреним оружјем у Шведској и САД, констатују да је један од разлога 10 пута ниже стопе у првој од њих, управо ниска општа заступљеност ватреног оружја у популацији (Ornehlut & Eriksson, 1987). *Макдауал и Лофтин* налазе веома јаку позитивну корелацију између стопа поседовања оружја и несрећних случајева у Детроиту, у периоду између 1951 и 1977. године (McDowall & Loftin, 1985).

б) Ефикасном контролом умањује се укупна количина оружја у оптицају, а самим тим и могућност да оно падне у руке криминалаца

Рот упозорава да, у земљама у којима је прилично распорострањено држање ватреног оружја у домаћинствима, расте и опасност да оно крађом или на други начин дође у посед особа које ће га употребити при вршењу злочина. Овај аутор наводи податак да је само у току 1991. године у САД пријављено 163 000 крађа ватреног оружја, од чега је свега 5% касније пронађено. Опасност приступачности оружја лежи и у томе што његову употребу нарочито преферирају адолесцентни преступници. Према *Роту*, број особа узраста од 13-18 година које су ухапшене због извршења злочина ватреним оружјем, порастао је у периоду од 1978-1992. године чак 2.5 пута, док је укупна употреба ватреног оружја при вршењу злочина у истом периоду порасла за свега 19% (Roth, 1994).

в) Рестрикцијом у издавању дозвола за поседовање ватреног оружја редукује се ризик фаталних импулсивних реакција у тривијалним сукобима, као и погубни учинак "ефекта присуства оружја"

Подржаваоци стриктне контроле ватреног оружја посебан значај придају дејству ситуационих околности у фаворизовању фаталног тока трансакције између учиниоца и жртве, а приступачност ватреног оружја се сматра једном од најважнијих међу њима. Аутори који заступају овај став, готово неизоставно се позивају на пионирски рад *Берковица*, који је експериментално показао да чак и само присуство ватреног оружја у видном пољу особе која је афективно раздражена, још више појачава њен бес и ризик импулсивног и агресивног реаговања. Инспирирани резултатима овог експеримента, неки аутори почињу амбициозно да истражују феномен "ефекта присуства оружја" (Berkowitz, 1968). Овај феномен се често доводи у везу са резултатима студија о вандализму, у оквиру којих је утврђено да неки визуелни садржаји (нпр. разбијен прозор, хаварисан аутомобил, графити и сл.), могу сасвим спонтано, индуковати нове "вандалистичке испаде" (Zimbardo, 1973; Samdahl & Christianesen, 1985). Други ослонац претпоставки о "ефекту присуства" тражи се у познатим Бандуриним експериментима о индукцији агресивних манифестација у деце која су претходно изложена посматрању агресивних модела понашања и деструктивних предмета. Сматра се смисленим претпоставити да "ефекат присуства оружја", нарочито у особа које су снажно тренутно осујећене и

раздражене, може деловати фацититирајуће и "извући" реакцију која можда, не би била тако погубна у одсуству ватреног оружја. У том смислу, често се цитира опаска *Берковица* да "прст није увек тај који повлачи обарач, некада се дешава супротно" (Berkowitz, 1968). Каснијим истраживањима је утврђено да ефекат присуства оружја нарочито снажно делује на људе са одређеним склопом психичких црта. Наиме, *Капрара* утврђује да особе које заузимају више положаје на скалама хостилности и импулсивности уз ниске положаје на скали анксиозности, носе већи ризик појачаног манифестовања агресије у присуству оружја (Caprara, 1984).

Придавање значаја ефекту присуства ватреног оружја, по природи ствари субсумира хипотезу да, барем нека убиства, нису плод претходног плана и решености да се оно почини. Претпоставља се наиме, да тренутна одлука, донешена у стању краткотрајно повишене емоционалне тензије или алкохолисаности, у одсуству оружја никада не би била реализована, или барем не би имала тако трагичне последице. Студија брачних убиства извршених током 1989. и 1990. године у Канади, показала је да, судећи по ономе што су изјавили чланови породица, суседи и познаници, у 2/3 случајева није било икаквих назнака да би се тако нешто могло десити (Angus Reid Group, 1991). Овим налазима су упућени приговори поткрепљени бројним евиденцијама да највећем броју брачних хомицида претходи дуга историја нетрпељивости и конфликта. Примедба је уместна, но, она још увек не имплицира да и таква убиства нису ипак плод тренутне одлуке, форсиране присуством оружја. *Берковиц* упозорава на могућност да и само сазнање партнера који је дуговременим малтретиран да у поседу има ватрено оружје, може да га охрабри у настављању сукоба који, у даљем току може завршити трагично по једну или Другу страну (Berkowicz, 1993).

Алперс и *Морган* су, истражујући феноменологију убиства на Новом Зеланду у периоду између 1992. и 1994. године, утврдили да је чак 95% жртава убиства ватреним оружјем страдало од стране блиске особе. Међу убицама је било 82% оних који никада раније нису вршили насилничке злочине нити су били душевно поремећени. Извршиоци су у 62.5% случајева поседовали уредну дозволу за ношење оружја. Из оваквих резултата, аутори извлаче закључак да је хипотеза о томе да се убиства најчешће врше од стране особа које не поседују дозволу за ношење оружја, услед чега би свака рестрикција легалних путева за поседовање оружја промашила циљ, апсолутно дисквалификована. Према њима, рестрикција могућности за легално поседовање оружја не сме бити ограничена само на категорије "криминалаца" и "душевно поремећених" јер је јасно да многа убиства настају као последица тренутних импулса на тривијалне поводе а да само присуство оружја усмерава конфликт ка трагичном исходу до кога иначе, вероватно не би ни дошло (Alpers & Morgan, 1995).

г) Ризик фаталног исхода значајно је већи при нападу ватреним оружјем

Аутори који заступају овај став упозоравају да, чак и уколико се претпостави да приступачност оружја не утиче на општу стопу убиства и телесних повреда, природа ватреног оружја као средства извршења злочина таква је да значајно увећава шансу фаталног исхода у односу на случајеве употребе

неког другог средства. То је, према њима, разлог више да се одлучно крене са стриктном контролом и спашавањем "сваког појединачног живота". *Зимринг* је покушао да разреши дилему у вези ниже стопе преживљавања жртви напада ватреним оружјем у односу на оне које су нападнуте ножем. Њега је заправо занимало да ли су те разлике производ интензитета претходне решености извршилаца да отклоне сваку могућност "омашке" у реализацији злочина и искључе евентуално преживљавање жртве или производ степена деструктивног дејства употребљеног средства. *Зимринг* је "степен решености" одређивао према броју и локацији повреда нанетих жртви и утврдио да су убоди ножем, чешће него повреде нанесене ватреним оружјем, били локализовани у пределу виталних органа жртве и то, у односу 10:7. Осим тога, ватреним оружјем се најчешће наносила само једна повреда, а ножем најчешће више од једне. Извршилац убиства ватреним оружјем најчешће је напуштао место извршења и пре него што жртва престане да даје знаке живота, дакле, пре него што буде сигуран у то да је наступање смртне последице извесно. Коначно, *Зимринг* изводи закључак да убиство извршено ватреним оружјем више говори о опасној природи самог средства него о "опасности" његовог извршиоца и напомиње да је ватрено оружје пет пута "смртоносније" од ножа (*Zimring, 1968*).

Пружају се евиденције и о томе да присуство оружја код учиниоца или жртве физичког напада, разбојништва или провале, увећава летални ризик, будући да "многи злочинци који су пуцали у своје жртве тврде да су то учинили из страха за сопствени живот" (*Wright & Rossi, 1985*). Коначно, упозорава се и на то да су људи који су се случајно задесили на месту злочина, изложени вишеструко већем ризику да и сами буду повређени уколико извршилац делује ватреним, а не неким другим оружјем или оруђем (*Larson, 1993; Colijn i sar, 1985*).

3. АРГУМЕНТИ ПРОТИВНИКА ПООШТРАВАЊА КОНТРОЛЕ ОРУЖЈА

У оквиру свог ангажмана, противници стриктне контроле оружја су преваходно били заокупљени демантовањем валидности емпиријских резултата које су пружали њихови идејни противници. Поред тога, они су покушали да укажу и на неке позитивне ефекте приступачности ватреног оружја, првенствено његових ручних варијанти које се традиционално сматрају погодним за самоодбрану, а које је, иначе, било и још увек јесте изложено најозбиљнијим и најупорнијим захтевима за потпуном или ограниченом забраном поседовања, већ уважених у оквиру једног броја законских регулатива и потпуно или делимично имплементираних у позитивне норме. Аутори који устају против стриктне контроле оружја, укратко, верују да:

а) Општа заступљеност ватреног оружја и одуство његове стриктне контроле није у вези са стопама убистава и несрећних случајева

Шарф покушава да докаже ову хипотезу наводећи искуство Канаде, у којој је Законом о оружју из 1977. године уведена стриктна контрола поседовања ручног ватреног оружја и предвиђено оштро кажњавање у случајевима у

којима је кривично дело вршено уз употребу ватреног оружја. Она утврђује да је након 1977. године заиста дошло до извесног благог опадања учешћа злочина извршених ватреним оружјем у њиховом укупном броју, али да је то компензовано *премештањем* у одабиру других средстава извршења, тако да су опште стопе тешких злочина остале на истом нивоу (Scarff, 1983). До потпуно идентичних закључака долазе *Линарс и Лестер*, истражујући стопе убиства у Канади у периоду од 1969-1985. године. Они закључују да је хипотеза о могућности превенирања злочина редукцијом прилика за дејство ситуационих, фацилитирајућих фактора прилично сумњива и да је феномен премештања оно на шта заправо треба обратити посебну пажњу (Leenaars & Lester, 1994).

Клек тврди да позитивна корелација не постоји ни између заступљености ватреног оружја и стопе несрећних случајева проузрокованих њиме. Супротно, он на основу релевантних података који су се односили на подручје читаве САД и на временски период од 1933-1987. године, утврђује чак негативну корелацију ове две варијабле и закључује да несрећни случајеви, нарочито они у којима страдају деца, иако трагични, још увек не даје довољно легитимитета оштрој рестрикцији ватреног оружја. Он даље тврди да су и саме полицијске стратистике у којима се евидентирају овакви случајеви крајње непоуздане, с обзиром на то да се често дешава да неки случај који је у почетку евидентиран као несрећни инцидент, касније бива оквалификован као убиство или самоубиство (Клеск, 1991). *Кејтс* се придружује овим ставовима и додаје да, уколико би се забранило поседовање 70 милиона примерака ручног ватреног оружја у САД зато што годишње несрећним случајем од њега страда у просеку тринаесторо деце испод 5 година, онда би још пре тога требало потпуно забранити и посећивање базена у којима се гошине у просеку удави 381 дете истог узраста (Kates, 1990).

б) Стриктна контрола неће задржати оружје ван домашаја злочинаца

Рајт и бројни други аутори анти-контролне оријентације, сматрају да би прохибиција ручног ватреног оружја заправо била неправедна и неефикасна јер би свој ефекат остварила само у односу на "поштене грађане", а свакако не и на криминалце јер, од оних који се не би уздржали од вршења тешких злочина, још мање би се могло очекивати да се придржавају прописа о прохибицији. Тако би, према мишљењу Рајта, дошло до ироничне ситуације у којој би само они који су "изван закона", поседовали ватрено оружје (Wright, 1988). Криминалци се, према мишљењу оних који се противе рестриktivној контроли, снабдевају оружјем углавном на илегалном тржишту, тако да је рестрикција легалних путева за поседовање ручног ватреног оружја мотивисана жељом превенције криминала, унапред осуђена на неуспех. Крађом или куповином од легалних власника, куповином на илегалном тржишту оружја или куповином од лица која илегално праве или преправљају ватрено оружје, потенцијални извршилац злочина лако долази у посед чак и опаснијег оружја од пиштоља или револвера. *Декер и Пенел* су, истражујући начине на које криминалци долазе до оружја, спровели анкету над 7.000 ухапшених лица у 11 највећих градова у САД. Том приликом је чак 55% испитаника изјавило да

се оружјем снабдело илегално, на црном тржишту или крађом (Decker & Pen-
nell, 1997).

Рајт упозорава да су многа истраживања показала да велики део америчке популације, поседовање оружја доживљава као неприкосновено грађанско право, те би се, у случају прохибиције ручног ватреног оружја, могао очекивати прави процват црне берзе на којој ће, према законима тржишта, расти цене што ће опет довести дотле да оружје бива куповано само од стране оних којима ће се куповина "исплатити". Криминалци ће тако, чувати скупо плаћено оружје за "специјалне прилике" и вршење злочина по пажљиво припремљеном сценарију, што неће донети ништа добро (Wright, 1988).

в) Ватрено оружје спашава исто толико живота колико их и односи, а његово поседовање опредмеђује легитимно право на самоодбрану

Клек процењује да се у САД годишње, ватрено оружје употреби око два и по милиона пута у циљу самоодбране или самозаштите и закључује да се, према томе, ово средство далеко чешће користи у оправдане него у криминалне сврхе, чувајући 65 живота наспрам једног уништеног (Kleck, 1991). *Маузер* на основу резултата студије која је обухватила 393 држаоца ватреног оружја у Канади, процењује да се оно годишње у читавој земљи употреби 3 пута чешће у сврху самоодбране или заштите других лица од напада човека или дивљих звери него ради вршења злочина (Mauser, 1993).

г) Висока стопа поседовања ватреног оружја од стране грађана има застрашујући ефекат на потенцијалне злочинце уздржавајући их од вршења злочина

Ову хипотезу *Клек* поткрепљује презентовањем резултата следећег експеримента: полиција Орланда, суочена средином 60-тих са проблемом веома високе стопе силовања, обучила је, у периоду од октобра 1966. до марта 1967. године, 2.500 жена да ефикасно употребе ватрено оружје у случају напада. Читавој акцији је намерно пружен веома високи публицитет. Већ у току 1967. године, стопа силовања је опала чак за 88% у односу на претходну, што је био резултат који је премашио очекивања и оних који су са највећим оптимизмом ишчекивали резултате ове акције (Kleck, 1991). Исти аутор описује и експеримент изведен у граду Кенесо марта 1982. године, када су градске власти донеле необичну уредбу којом је наложено да сва домаћинства треба да се опскрбе ватреним оружјем са искључивом наменом држања у кући, за случај одбране од провалника. Стопа провала у овом граду, опала је већ у наредних седам месеци за 89% (Kleck, 1988).

д) Хипотеза о ефекту присуства оружја и импулсивном "западању у хомицид" је мит

Противници стриктне контроле ватреног оружја тврде да је присуство самог оружја у часу вршења злочина ирелевантно, држећи се пароле: "не убија оружје, већ то чине људи". Они који су по унутрашњој интенцији решени да изврше злочин, учиниће га без обзира на то да ли им је ватрено оружје при руци или није.

Резултати неких студија говоре чак у прилог томе да присуство оружја у рукама нападача и његова фактичка супериорност у односу жртву, чини врло вероватним да не дође до непосредног напада на телесни интегритет. Истражујући околности под којима је вршен злочин разбојништва, *Конклин, Блок, Лакенбил* (Conklin, 1972; Block, 1977; Luckenbill, 1981), као и многи други, утврђују да ватреним оружјем опремљени разбојници, неупоредиво ређе телесно повређују и убијају своје жртве од разбојника који нису наоружани или при себи имају неко друго, мање ефикасно средство. Аутори који заступају ову тезу, претпостављају да разлог овом феномену лежи у томе што су наоружани нападачи мање нервозни или у томе што су жртве пред оружаном претњом превише уплашене да би пружиле било какав отпор који би увећао ризик додатне виктимизације.

Коначно, противници контроле ватреног оружја твде да не постоји позитивна веза између присуства ватреног оружја и ризика импулсивног убиства. Они сматрају да је такво уверење производ претеривања у медијској сценографији и да су многи од злочина који се описују као "убиство међу пријатељима", заправо ништа друго него мафијашки обрачуни.

е) Прохибиција ручног ватреног оружја носи висок ризик "премештања" на још деструктивнија средства извршења

Клек и Бордуа упозоравају да би, чак и у случају да ручно ватрено оружје буде потпуно елиминисано из поседа грађана, било врло могуће да се извршиоци окрену употреби дугоцевног ватреног оружја, које је унеколико опасније и по непосредну жртву, али и по људе који би се случајно задесили на месту злочина (Kleck & Bordua, 1983). *Рајт* и *Роси* су реализовали пројекат који је за предмет имао управсГистраживање ефекта премештања. Интервјуишући затворенике који су осуђени за злочин извршен употребом ватреног оружја, открили су да би се у случају одсуства пиштоља или револвера чак 75% испитаника определило за то да злочин изврши пушком или сачмарицом које су релативно лако доступне, а већина међу њима је потврдила то да је раније тако нешто већ чинила (Wright & Rossi, 1985). Испитујући балистичка и деструктивна својстава различитих типова ватреног оружја, *Клек* је проценио да би, у случају да се само 20% злочинаца пребаци на пушку или сачмарицу и повуче обарач онолико пута колико се то у просеку чини при вршењу злочина, број смртно страдалих приликом напада на живот и тело био удвостручен, с обзиром на веће деструктивно дејство дугоцевног оружја (Kleck, 1984).

4. РИЗИК ХОМИЦИДАЛНЕ ВИКТИМИЗАЦИЈЕ ВАТРЕНИМ ОРУЖЈЕМ НА ДОМАЋИМ ПРОСТОРИМА - НАЛАЗИ ИСТРАЖИВАЊА УБИСТАВА У БЕОГРАДУ

Оно што на позицији криминолошке доктрине свакако треба да претходи одредењу у вези са контролом ватреног оружја, јесте емпиријска провера ставова истраживача ове проблематике који се тичу односа између приступачности ватреног оружја и ризика вршења тешког насиља као и тежине његових последица. Прилику за то пружају и налази добијени у оквиру

истраживања убиства извршених на територији београдских општина у периоду од 1985-1993. године. Прикупљање података у оквиру истраживања о коме је реч, спроведено је током 1996. године. Извор података у вези са свим пријављеним хомицидалним виктимизацијама биле су евиденције и списи Окружног јавног тужилаштва у Београду, док су информације које се односе на околности извршених кривичних дела и извршиоце убиства или покушаја убиства, добијене прегледом списка Окружног и општинских судова на подручју Београда. Узорак извршилаца је састављен од 460 јединица² и обухвата лица која су у посматраном временском периоду извршили неки од законских категорија кривичног дела убиства или покушаја убиства, а против којих је у време прикупљања података кривични поступак био правноснажно окончан.

У периоду од почетка 1985. до краја 1993. године, на подручју београдских општина хомицидално је страдало укупно 750 особа. Нерасветљено је остало 22.7% хомицидалних виктимизација. Треба нагласити да је током посматраног деветогодишњег периода, дошло до три симултане динамичке промене у феноменологији хомицида: наиме, дошло је до вишестуког увећања укупног броја виктимизација, вишеструког увећавања апсолутне и релативне заступљености употребе ватреног оружја у извршењу и веома значајног апсолутног и релативног пораста нерасветљених злочина³ (табела 1).

Табела 1: Динамика неких феноменолошких димензија хомицида у Београду

Година	Број хомицидалних виктимизација	Број нерасветљених хомицида	Хомициди учињени ватреним оружјем	
			број	%
1985	53	1	12	22.6
1986	36	2	5	13.9
1987	49	2	10	20.4
1988	50	5	13	26.0
1989	55	5	11	20.0
1990	77	16	34	44.1
1991	132	45	71	53.8
1992	166	51	104	62.6
1993	132	43	72	54.5
Свега	750	170	332	44.3

Из информација приказаних претходном табелом, може се видети да је у посматраном временском периоду највећи број хомицидалних виктимизација учињен ватреним оружјем, као и то да је апсолутни број употреба ватреног оружја као средства извршења значајно порастао од 1990. године. Но, оно што је још важније за предмет овога рада, јесте добијени податак да употреба

² Извршиоци убиства или покушаја убиства из узорка, учинили су 496 хомицидалних виктимизација.

³ Чак 75,0% страдалих под нерасветљеним околностима, виктимизирано је ватреним оружјем, а сваки трећи хомицид учињен ватреним оружјем остао је нерасветљен.

ватреног оружја као средства није расла само у апсолутном, већ и у релативном смислу. Партиципација ватреног оружја у маси средстава извршења била је релативно стабилна до 1990. године, када се више него удвостручује са тенденцијом даљег раста. Насупрот томе, употреба хладног оружја, тупих предмета и телесне снаге, у апсолутном смислу није показала драматичне измене с почетка деведесетих, док у релативном смислу у то време долази до њеног знатног опадања (табела 2).

Табела 2: Динамика хомицида извршених другим карактеристичним средствима

Година	Укупан број хомицида	Учињено телесном снагом и тврдим предметом		Учињено ножем и секиром	
		број	%	број	%
1985	53	7	13.2	25	47.2
1986	36	6	16.7	23	63.9
1987	49	14	28.6	20	40.8
1988	50	6	12.0	20	40.0
1989	55	21	38.2	26	47.3
1990	77	11	14.3	24	31.2
1991	132	8	6.1	41	31.1
1992	166	16	9.6	24	14.4
1993	132	16	12.1	23	17.4
Свега	750	105	14.0	226	30.1

На основу приказаних информација, може се констатовати да су се промене у динамици и драматичан пораст укупног броја убистава извршених у Београду сасвим поклопили са динамиком употребе ватреног оружја у извршењу. Будући да се број убистава извршених осталим карактеристичним средствима није значајно променио почетком деведеситх, а да се услед рата у окружењу и других неповољних околности у то време повећала количина и приступачност ватреном оружју на простору који је посматран, на први поглед се може учинити да су створени услови да се претпостави постојање значајне везе између приступачности ватреног оружја и стопе најтежег насиља. Међутим, овде треба рећи да се у време када је дошло до ескалације стопе хомицида као и употребе ватреног оружја при његовом вршењу, десио низ веома драматичних промена у макросоцијалном контексту са свим реперкусијама које, по природи ствари, такве промене носе. Период који је био предмет истраживања простирао се од 1985. године која је са становишта економских прилика и социјалне организације била релативно прихватљива и стабилна, преко 1991, која је донела рат у окружењу који је многоструко погодио и грађане СРЈ, па до надреалне 1993. године у којој се десио стрмоглави пад економских прилика и животног стандарда читавог становништва и висок степен укупне социјалне дезорганизације. Готово све оно што се у криминологији означавало "фактором криминогенезе у смислу произвођења

криминалне енергије, мотива или фацилитирајућих околности са макросоцијалне равни и са позиција бихејвиоралних постулата, стекло се у то време на нашим просторима. Речено обавезује да се закључци о вези између приступачности ватреног оружја и стопе најтежег насиља морају изводити крајње опрезно.

Међу жртвама хомицида које су страдале од ватреног оружја, преовлађују оне које су виктимизирани пиштољем или револвериом, са релативном заступљеношћу од 77.4%. Следе жртве страдале услед употребе аутоматске, ловачке пушке и бомбе са учешћем од: 9.0, 7.8 и 5.7%. Аутоматска пушка и бомба као средство извршења, појављују се у 1991. години. По правилу, када дође до њихове употребе, хомицидално страда више од једне особе по криминалном инциденту. Употреба ручног ватреног оружја се у том смислу, није разликовала од употребе хладног оружја: у оквиру једног криминалног инцидента, ретко је када хомицидално страдало више од једне особе.

Табела 3: Однос средства извршења и броја особа виктимизираних хомицидом

Средство извршења хомицида	Број употреба	Број виктимизираних хомицидом	Број страдалих по једном криминалном инциденту
Хладно оружје	206	223	1.1
Пиштољ / револвер	237	257	1.1
Ловачка пушка	22	26	1.2
Аутоматска пушка	20	30	1.5
Бомба	11	19	1.7

У узорку извршилаца убиства или покушаја убиства против којих је кривични поступак био правноснажно окончан у време прикупљања података, они који су дело учинили ватреним оружјем су заступљени са 38.7%. Дозволу за држање и ношење ватреног оружја, имала је петина њих, или 21.4%.

Убилачки напади ватреним оружјем и другим средством, имали су једнаку шансу да остану у фази покушаја, односно да не дође до наступања смртне последице: напади ватреним оружјем су у 38.6% случајева остали у фази покушаја, док су напади извршени другим средствима то били у 38.8% ситуација. Интересантно је да овим истраживањем није могла бити потврђена хипотеза о већој "убојитости" ватреног оружја као средства извршења најтежег насиља. Наиме, тешка телесна повреда као последица убилачког напада који није завршио фатално по жртву (у случајевима у којима је убиство остало у покушају), постојала је код 71.0% напада извршених ватреним оружјем и 79.4% напада извршених осталим средствима. Одсуство било каквих телесних повреда констатовано је код 12.9% виктимизација ватреним оружјем који је квалификован као покушај убиства, док је приликом убилачког напада другим средствима без телесних повреда било 6.2% жртви покушаја убиства (табела 4).

нису потврђене претпоставке о "ефекту присуства ватреног оружја" и његовом погубном учинку код импулсивних реакција у тривијалним конфликтима.

Феномен "премештања", као једна од дилема покренутих дебатов "за и против" рестриктивне контроле ватреног оружја које су и даље отворена у савременој литератури која третира проблем везе између контроле оружја и стопе тешког насиља, веома је важан, будући да би његова елаборација могла имати далекосежне последице у криминолошкој доктрини уопште. Пред истраживачима је задатак да што поузданије утврде егзистенцију овог феномена, као и околности под којима се он одвија. Истраживањем убистава у Београду чији су налази приказани у овом раду, нису могле бити добијене било какве информације које стоје у некаквој вези са феноменом премештања, будући да у посматраном временском оквиру није дошло до рестриктивних промена у формалној контроли оружја.

Половином обухваћеног временског периода је дошло до високог пораста како опште заступљености ватреног оружја у популацији тако и његове употребе приликом извршења хомицида. Међутим, пораст употребе ватреног оружја приликом хомицидалних виктимизација поклопио се и са појавом неких нових околности и карактеристика овог злочина: наиме, поред значајног раста стопе нехатних убистава, веома значајно ће увећана стопа нерасветљених хомицидалних виктимизација међу којима преовлађују оне за које се, с обзиром на неке околности извршења и карактеристике жртве, може претпоставити да представљају тзв. "професионална убиства" која су до почетка деведесетих у Београду била изузетно ретка. Део пораста како опште стопа хомицида тако и убистава извршених ватреним оружјем, резултат је управо појаве тзв. нових феноменолошких типова чија је битна карактеристика управо употреба ватреног оружја као најефикаснијег средства извршења.

Многе неповољне околности које су деловале у периоду који је обухваћен наведеним истраживањем, као што су рат у окружењу, негативно моделовање и драстичан пад економског стандарда до прага егзистенцијалне издржљивости, са своје стране су значајно деловале у правцу увећавања ризика агресивних манифестација, па и убилачког насиља. С обзиром на такво стање ствари, тешко је одредити у којој је мери повећано присуство ватреног оружја увећало ризик манифестовања тешког насиља. Ипак, налаз да се по обиму и природи рецидива, као и по конативним димензијама личности убице ватреним оружјем не разликују битно од убица осталим средствима, да су први двоструко ређе од других носиоци психопатске структуре личности, да су у критично време ређе алкохолисани, да ређе болују од алкохолизма и, нарочито, када се наведено доведе у везу са податком да убиству ватреним оружјем најчешће претходи историја сукоба и нетрпељивости према жртви, није несувисло претпоставити и извесно дејство ефекта "присуства ватреног оружја". Да ли би под истим макросоцијалним околностима почетком 90-тих, са читавим сплетом неповољних последица по микросоцијални контекст, економски, социјални и психички статус сваког појединца, у одсуству ватреног оружја заиста дошло до "премештања" на друга средства извршења, круци-

јално је питање које би разрешило све дилеме, али о томе, на жалост, може само да се нагађа.

Тврдња да повећано присуство ватреног оружја у општој популацији значајно увећава ризик нехатних убистава, снажно је потврђена и овога пута. Раст распрострањености ватреног оружја на посматраном простору почетком деведесетих година, у очигледној је вези са вишеструким увећањем броја убистава из нехата, до којих је, по правилу, долазило услед невештог руковања ручним ватреним оружјем. Убиство из нехата је, наимб, у посматраном временском оквиру имало стабилну заступљеност све до 1992. године током које је утростручена његова апсолутна и релативна заступљеност, што се одржало и у 1993. години, а по свему судећи и у наредним годинама. Извршилац нехатног убиства је, по правилу, припадао старосној категорији од 18-24 година и најчешће није поседовао дозволу за држање и ношење ватреног оружја нити је лично поседовао само оружје: у његове руке оно је често долазило стицајем околности, услед немарног складиштења и чувања пиштоља и револвера од стране родитеља или других укућана извршиоца или жртве нехатног убиства.

Евиденција о позитивној вези између распрострањености ватреног оружја и ризика нехатног убиства, као и немогућност да се дисквалификује егзистенција "ефекта присуства" ватреног оружја, сами су по себи довољни да афирмишу потребу рестриктивне контроле ватреног оружја, нарочито онда када нема критичне масе информација у прилог тврдњи противника стриктне контроле о томе да претпоставка о наоружаности жртве застрашује потенцијалне криминалце и одбија их од вршења насиља⁶. Будући да је идеал потпуног одсуства ватреног оружја у општој популацији, па самим тим и сваког ризика виктимизације ватреним оружјем неостварив, уз претпоставку да стриктна формална контрола држања ватреног оружја не би дала резултате уколико се не отклоне околности које мотивишу људе да се наоружају, следи да се формална контрола мора усредсредити на мање амбициозне, али достижне циљеве. Активностима усмереним на контролу опште заступљености ватреног оружја у популацији свакако мора да претходи процена о њеном обиму и спознаја оних околности које су битно утицале на увећање те заступљености. С тим у вези, треба рећи да се у криминолошкој литератури најчешће заступа став да је општа заступљеност ватреног оружја у снажној вези са стопама криминала, недовољном или недовољно видљивом ефикасношћу полиције у расветљавању злочина и, последично, са страхом од криминала. Тако Бенкстон утврђује да је водећи мотив за поседовање ручног ватреног оружја у САД, страх од потенцијалних виктимизација (Bankston, 1990). Хардинг налази да је у Аустралији страх од криминала основни мотив за прибављање пиштоља или револвера. Он говори о "погубном" ефекту распрострањености ватреног

⁶ Клекове тврдње о застрашујућем ефекту "наоружане жртве" на потенцијалне криминалце доведене су у питање Мекадауловим репликацијама, којима је утврђено да идентификовано опадање стопе силовања и провала спада у оквире нормалне варијације (McDowall, 1991)

оружја, претпостављајући систем амплификујуће повратне спреге између ње, стопа насиља и страха од криминала (Harding, 1983).

По свему судећи, страх од криминала би се могао узети за један од најважнијих узрока увећања распорострањености ватреног оружја и у домаћим приликама, за шта постоје и неке емпиријске евиденције. Компаративним истраживањем страха од могућих виктимизација, које је UNICRI⁷ спровео у току 1996. године обухватајући већи број земаља света, утврђено је да је у земљама у транзицији ручно ватрено оружје значајно чешће заступљено у домаћинствима него што је то случај у земљама западне Европе, где је неупоредиво више распрострањено поседовање пушака и сачмарица. Као најчешћи мотив држања оружја у домаћинству, наводи се "потреба личне заштите" у земљама у транзицији, а "спортско-рекреативне потребе" у западноевропским државама и Канади. Наведеним истраживањем је било обухваћено и становништво Југославије, тачније, грађани Београда⁸. Прикупљање података је извршено на узорку од 1094 породица настањених у урбаним деловима градских општина, одабраних простим случајним избором, а у свакој породици, анкетирани је по један њен члан. Анкетирани чланови 28.6% београдских домаћинстава из узорка, изјавили су да поседују ватрено оружје, али се може претпоставити да је тај проценат и већи с обзиром на то да је један део испитаника одбио да одговори на питање, као и уз претпоставку о већем броју неискрених одговора у правцу прикривања. Готово трећина оних који су потврдно одговорили на питање о поседовању ватреног оружја, навело је као мотив "заштиту од евентуалног злочина". Уколико се узме да је идентификована веза између страха од криминала, пораста распрострањености ватреног оружја и стопе насиља значајна, онда је јасно да се акцијама усмереним на редуковање заплашености грађана од криминала може постићи много на пољу редуције присуства ватреног оружја и негативних ефеката које то присуство производи на стопу свих или неких од облика тешког насиља. Јачање ефикасности формалне контроле криминала, "видљивост" те ефикасности и, последично, обнављање поверења у полицију и друге субјекте формалне контроле, једини су пут ублажавања страха од криминала код становништва.

Поред репресије илегалног тржишта и јачања ефикасности и видљивости рада полиције у функцији редуције страха од криминала, чиме се умањује укупна распрострањеност ватреног оружја, у литератури се, као добра стратегија контроле, најчешће наводи рестрикција ношења ватреног оружја и кажњавање за његово несавесно складиштење⁹. *Рајс* и *Пот* (Reiss & Roth, 1993) предлажу скуп следећих стратегија у борби за редуцију насиља ватреним оружјем: рестрикција прописа о ношењу оружја; повишење казни за случај употребе оружја при вршењу злочина; успостављање одговорности власника оружја за последицу до које је дошло услед његовог несавесног чувања;

⁷ "United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute".

⁸ Носилац истраживања за Југославију био је Институт за криминолошка и социолошка истраживања, а прикупљање података је обављено у периоду од априла до јуна 1996. године

⁹ Процењује се да у САД свега 1/5 држалаца безбедно складишти оружје (Wiley & Casey, 1993).

прописивање обавезне едукације о безбедном руковању и чувању ватреног оружја; прописивање забране продаје оружја високо ризичним особама; заражање илегалног тржишта оружја; оштро кажњавање за крађу оружја; смањивање леталности оружја (скраћивање цеви и капацитета магацина).

Формална контрола ватреног оружја предвиђена домаћим позитивним прописима, последњи пут је модификована децембра 1998. године¹⁰ и то, у правцу рестриктивније регулације режима набављања, држања, ношења и преношења ватреног оружја, чиме су углавном задовољени основни предуслови за солидну стратегију редуције неких од облика хомицида. Могло би се рећи да је након последњих измена, Закон о оружју и муницији на линији најважнијих ставова у криминологији који се тичу формалне контроле у функцији редуције ризика тешког насиља, нарочито ризика нехатног, па и импулсивног хомицида. Новим законским решењима, заправо је раздвојен режим држања од режима ношења одобреног оружја, а дозвола за ношење ватреног оружја се може издати изузетно, односно, када се утврди постојање "изузетно оправданих разлога за заштиту личне безбедности подносиоца захтева" (чл. 11а ЗОМ-а). Дозвола за ношење оружја за личну безбедност важи пет година од дана издавања, а може се и продужити на образложени захтев уколико и даље стоје разлози због којих је раније одобрено ношење оружја (чл. 11б ЗОМ-а). Чланом 12а ЗОМ-а, прописани су случајеви када је оружје које се држи дозвољено преносити (у случају "промене пребивалишта или адресе стана држаоца, поправке и преправке оружја, одласка у лов, на такмичење, у стрељању и у другим оправданим случајевима"), као и начин на који се то чини (оружје које се преноси "мора бити без муниције и у растављеном стању" или „на други начин онеспособљено за тренутну употребу"). Новина унета 1998. године, јесте и обавеза подносиоца захтева за издавање дозволе за набавку оружја да претходно заврши и успешно положи теоријску и практичну обуку у руковању ватреним оружјем (чл. 8. ст. 4. и 6. ЗОМ-а).

Изменама и допунама Закона о оружју и муницији Републике Србије је, дакле, учињен корак у правцу рестриктивније контроле ватреног оружја и самим тим, умањивања ризика његове тенутне импулсивне употребе, као и невештог и нехатног руковања оружјем, што у сваком случају охрабрује. Но, треба рећи да постоје још неки ризици злоупотребе ватреног оружја који се могу ублажити самом законском регулативом. Наиме, рестрикције у односу на добијање одобрења за набавку оружја не обухватају све категорије потенцијалних држалаца који се, према ономе што је опште место у криминолошкој доктрини, могу сматрати "особама у високом ризику да реагују виолентно". Закон предвиђа да се одобрење за набављање оружја неће издати малолетном лицу, лицу осуђиваном за злочине са елементима насиља, који су такстативно набројени у чл. 8. ст. 1. т. 2. ЗОМ-а, затим, лицу против кога се води кривични поступак за дело за које се гони по службеној дужности или прекршајни поступак због повреда прописа о јавном реду и миру; лицу која

¹⁰ Закон о оружју и муницији, Службени гласник Републике Србије, 9/92, 53/93, 67/93, 48/94, 44/98.

су у последње три године кажњавано за повреду истих и, најзад, лицу на које би требало да се односи исказ чл. 8. ст. 2. ЗОМ-а: "Одобрење се неће издати и кад је то неопходно за заштиту личне и имовинске сигурности других лица, јавни ред и мир или за безбедност и одбрану Републике". Које су то категорије особа које би требало да буду обухваћене наведеном забраном, није сасвим јасно. Да ли се одредба односи на ментално некомпетентна лица, алкохоличаре, зависнике од дрога и на основу којих критеријума се доноси одлука о "неопходности заштите личне или имовинске сигурности", није одређено. Интересантно је да се лице које је поднело захтев за издавање одобрења упућује на лекарски преглед тек "када се у поступку за издавање одобрења оправдано посумња да подносилац захтева није здравствено способан да рукује ватреним оружјем" (чл. 8. ст. 3 ЗОМ-а). Ко је компетентан да "оправдано посумња" у здравствену способност и на основу чега, као и шта се подразумева под "здравственом способношћу за руковање ватреним оружјем", такође није јасно.¹¹ Истраживањем убистава на подручју Београда чији су резултати претходно приказани, утврђено је да је нешто више од петине убистава ватреним оружјем учињено од стране особа које су поседовале "одобрење за набављање ватреног оружја". Међу њима је било, додуше не тако много, али је било и особа оболелих од поодмаклих психоза, алкохоличара, алкохолофиличара, особа које, иако нису осуђиване за кривична дела елементима насиља нити су прекршајно кажњаване за прекршај јавног реда и мира, спадају у категорију повишено агресивних и конфликтних особа у толикој мери да издавање одобрења у њиховом случају мора да чуди.

Када је реч о менталној и социјалној компетентности као услови за добијање одобрења за држање ватреног оружја о чему законодавац из несхватљивих разлога није водио рачуна у мери у којој је то разумно очекивати, треба рећи и то да је она подложна променама током живота држаоца оружја. Не би било лоше уколико би се о цртама и особинама личности, као и навикама које се могу сматрати ризичним за виолентне манифестације повело више рачуна у некој наредној пројекцији законске регулативе режима држања и ношења ватреног оружја. Ментална и социјална компетентност у својој реалној садржини, која се не сме сводити само на појмове осуђиваности и кажњавања за прекршај, па чак ни само на одсуство психоза, душевних поремећаја, наркоманије, алкохолизма па и алкохолофилије, требало би да буду децидирано постављени као услов за добијање одобрења за набавку оружја, а чињеница да су то категорије подложне променама током живота, не би било наодмет захтевати и њихово поновно утврђивање у одређеним временским интервалима.

¹¹ За разлику од ЗОМ-а Републике Србије, ЗОМ Републике Црне Горе (Службени лист РЦГ, бр. 31/92, 20/93, 24/94) у том смислу је изричит, предвиђајући да се одобрење за набављање ватреног оружја неће издати "лицу које је душевно обољело или је заосталог душевног развоја" (чл. 18. ст. 1. т. 2.), као и да "уз захтев за издавање одобрења за набављање оружја, подносилац прилаже љекарско уверење о способности да носи и држи оружје" (чл. 18. ст. 4.).

Но, упркос важности свега што је речено у вези са режимом издавања дозвола за држање и ношење ватреног оружја, суштински ефекти формалне контроле на редукују стопу тешког насиља уопште или барем одређених категорија убиства и телесних повреда, могући су тек кроз истинско умањење његове распрострањености и приступачности. Одлучна и ефективна репресија илегалног тржишта ватреног оружја и редукација страха грађана од криминала успешном и видљивом репресијом свих категорија злочина, а нарочито злочина против живота и тела, основне су полуге контроле која може полагати наду у успех профилаксе, превенције и редукације убиства и насиља уопште.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Alpers, Philip & Morgan, Barbara (1995): Firearm Homicide in New Zealand: victims, perpetrators and their weapons, 1992-94, Material presented at the National Conference of the Public Health Association of New Zealand, Dunedin, 28 June, 1995.
2. Angus Reid Group (1991): Firearm Ownership in Canada. Ottawa: Department of Justice Canada.
3. Angus Reid Group (1993): Gun Control: Public Support for Regulating Firearm Ownership in Canada.
4. Bankston, W. B., Thompson, C. Y. Jenkins, Q., & Forsyth, C. (1990): The influence of fear of crime, gender, and southern culture on carrying firearms for protection. *The Sociological Quarterly*, 5-7:287-305.
5. Berkowitz, L. (1968): Impulse, aggression, and the gun. *Psychology Today*, 2:19-22.
6. Berkowitz, L. (1993): *Aggression: Its Causes, Consequences, and Control*. New York: McGraw-Hill.
7. Block, R. (1977): *Violent Crime*, Lexington, Mass.: Lexington Books.
8. Caprara, G. V., Renzi, P., Amolini, P., D'Imperio, G., and Travaglia, G. (1984): The eliciting cue value of aggressive slides reconsidered in a personological perspective: The weapons effect and irritability. *European Journal of Social Psychology*, 14: 313-322.
9. Colijn, G. J., Lester, D., and Slothouwer, A. (1985): Firearms and crime in the Netherlands: A comparison with the United States of America. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 9: 49-55.
10. Conklin, J. E. (1972): *Robbery and the Criminal Justice System*, New York: Lippincott.
11. Decker, H. Scott & Pennel, Susan (1997): Illegal Firearms: Access and Use By Arrestees. Nq Research in Brief, US Department of Justice, OJP, NIJ, January, 1997.
12. Harding, R. W. (1983): An ounce of prevention: Gun control and public health in Australia. *Australia and New Zealand Journal of Criminology*, 16:1-19.
13. Home Office (1994): Firearms Certificate Statistics, England and Wales, 1993, Issue 22/94, Research and Statistics Department

14. Kates, D. B. (1990): *Cuns, Murders, and the Constitution: A Realistic Assessment of Gun Control*, San Fransco: Pacific Institute for Public Policy Research.
15. Killias, M. (1993): International correlation between gun ownership and rates of homicide and suicide. *Canadian Medical Association Journal*, 148:1721 -1725.
16. Kleck, G. (1984): Handgun only control: a polizy disaster in the making. u: Roth, F. Steven: *American and Canadian Firearms Laws: Comparisons and Contrasts in Culture and Policy. Proceedings of the Third Annual Spring Symposium of the Homicide Research*, Nat. Inst. of Justice Atlanta, July 1995: 51-65.
17. Kleck, G. (1988): Crime control through the private use of armed force. *Social Problems*, 35:1-21.
18. Kleck, G. and Bordua, D.Ć. (1983): The factual foindations for certain key assumptions ofgun control, *Law and Policv Quarterly*, 5: 271 -298.
19. Kleck, G. (1991): *Point Blank: Cuns and Violence in America*, Hawthorne, N. Y.: Aldine de Gruyter.
20. Larson, E. (1993): The story of a gun: The maker, the dealer, the murderer-inside the out-of-control world ofAmerican firearms. *The Atlantic*, 27: 48-78.
21. Leenaars, A. Antoon & Lester, David (1994): Effects of Gun Control on Homicide in Canada, *Psychological Reports*, 75: 81-82
22. "Lax firearm laws mean more deaths", Report released by Australian Institute of Criminology, 1997.
23. Loftin, C; McDovvall, D; Wiersema, B; Cottey, TJ,(1991): Effects of restrictive licencing of handguns on homidde and suicide in District of Columbia. *New England Journal of Medicine* 1991; 32561615-1620.
24. Luckenbill, D. (1981): Generating compliance: The case of robbery. *Urban Life*, 10:25-46.
25. Mauser, G.A. (1989): *Firearms ownership in British Columbia: An empirical test of alternative models*. Burnaby, BC: Faculty of Business Administration, Simon Fraser University.
26. McDovvall, D. (1991): Firearm availability and homicide rates in Detroit, 1951-86. *Social Forces*, 69:1085-1101.
27. McDowall, D. and Loftin, C. (1985): Collective security and fatal firearm accidents. *Cnmi - nology*, 23:401-416.
28. Ornehult, L. and Eriksson, A. (1987): Fatal firearm accidents in Sweden. *Forensic Science international*, 34: 257-266.
29. Price, H. James; Everett, A.S herry; Bedell, W. Archie & Telqohann, K. Susan (1997): Reduction of Firearm-Related Violence Through Firearm Safety Counseling. *Arhives of Family Medicine*, 1997; 6:79-83
30. Roth, F. Steven (1994): Gun-related Violence, *Proceedings of the Third Annual Spring Symposium of the Homicide Research*, NIJ, Adanta, July 1995: 265-278.
31. Samdahl, D. and Christiansen, H. (1985): Environmental cues and vandalism. *Envi - ronment and Behavior*, 17: 446.
32. Scarff, E. (1983): *Evaluation of the Canadian Cun Control Legislation*. Ot-tawa: Supply and Services Canada.

33. Schreiber, Mark (1993b): To Begin With, Guns are Illegal but There are Exeptions to Every Rule. *Intersect*, Vol. 9, No. 11:19
34. Schreiber, Mark (1993e): Skeetlegal: Getting a Licence, *Intersect*, Vol. 9, No. 11:21
35. Shroff, Kersi B. (1994b): Great Britain" in Library of Congress. Report for Congress. Firearm Regulation: A Comprative Study of Selected Foreign Nations. Washington, D. C.
36. Sloan, J. H; Kellermann, A. L; Reay, DT; Ferris, JA; Koepsell, T; Rivara, FP; Rice, C; Gray, L & LoCerfo, J. (1988): Handgun regulations, crime, assaults and homicide: A Tale of two cities. *New England Journal of Medidne*, 319(19): 1256-1262
37. UNICRI, Issues and Reports, No. 9 (1996): Preventing Crime: Citizens Experience Across the World.
38. Wright, J. D. & Rossi, P. H. (1985): The Armed Criminal in America: A Survey of Incarcerated Felons. Washington, D. C.: National Institute of Justice.
39. Wright, J. D. (1988): Second thoughts about gun control. *The Public Interest*, 91:23-39.
40. Zimbaro, P. (1973): A field experiment in auto shaping. In C. Ward (ed.), *Vandalism*. London: Architectural Press.
41. Zimring, F. E. (1968): Is gun control likely to reduce violent killing?. *The University of Chicago Law Rewiew*, 35: 721-737.

RELATION BETWEEN FIREARM CONTROL AND RISK OF HOMICIDE VICTIMIZATION

Abstract: Increase of homicide rates in general and especially those committed using firearms consenquently intensified restrictivness of firearm control laws in many countries in the past decades. That circumstance also meant the beginning of era of escalating debates on effects and ratio of firearm control. Controversial interpretations of relations between rates and criminological dimensions of homicide on the one side and the restrictivness of firearm control on the other side implicate an obligation to treat this issue carefully, anticipating its real effects. Despite the fact that experiences of foreign countries have more or less applicable values in our conditions, it is undoubtedly valuable and it should be considered in the process ofcreating ofour model of firearm control. Besides, the overall strategy of firearm control should be determined by analysis of empirical evidence on relations between characteristics of homicide victimizations in a certain region. In this paper it is represented and discussed evidence ofan empirical research on homicide committed in Belgrade from 1985 to 1993. It was tried to test some hypotheses on the relation between prevalence and availability of firearms and the risk of homicide victimization. It was also tried to anticipate a promising strategy in criminal politics and firearm control relating to efforts in reducing homicidal violence.

Key words: firearm control, effects of firearm control, homicide

Мр Милорад МАНОЈЛОВИЋ,
Секретаријат унутрашњих послова у Београду

ОСВРТ НА КОРУПЦИЈУ У ЈУГОСЛАВИЈИ

Прилог за истраживање на тему "Јавна безбедност и
проблеми сиве економије"

Резиме: У раду је изложен категоријални апарат анализе корупције полазећи од универзално прихваћене дефиниције и основних обележја корупције. Указује се на сложеност феномена који не подлеже објективизацији и мерењу, а има веома разуђене појавне облике. Такође се указује на економске, друштвене и политичке узроке корупције као и на начин и важност друштвено-државне акције и борбе против ње.

Кључне речи: Корупција, мито, јавна безбедност.

УВОД

У оквиру развојно-истраживачког рада Више школе унутрашњих послова у току је истраживање на тему "Јавна безбедност и проблем сиве економије."

Садржај овог истраживања обухвата анализу сиве економије у земљи у протеклој деценији, на бази расположиве статистике и друге документационе основе, што је код "сиве" економије посебан проблем, баш због карактера таквих економских токова, њиховог нерегистровања, нерегуларности, нелегитимности и других тешкоћа у праћењу. Затим би се посебан акценат дао на угроженост јавне безбедности овим и оваквим економским токовима, као и могућности сузбијања сиве економије, коју би све више потиснули и заменили званични, озакоњени и регуларни економски токови, подложни опорезивању и контроли. Ова анализа би дала основу за доношење одређених мера Министарства унутрашњих послова у правцу сузбијања криминала у привреди и друштву изазваног, непосредно и/или посредно, тзв. "сивом" економијом.

У овом раду приказате се почетна сазнања о феномену мита и корупције, (1) као и о миту и корупцији у Савезној Републици Југославији (2).

О ФЕНОМЕНУ МИТА И КОРУПЦИЈЕ

Корупција је веома стара¹ и свеprisутна друштвена појава. Она представља злоупотребу јавног овлашћења у циљу остваривања приватног профита. Кроз историју, корупција се јављала у различитим појавним облицима, да би данас у савременим условима модерних држава и законодавстава била теоријски и нормативно третирана као акт коришћења службене моћи за илегално стицање одређене материјалне користи или друге погодности. Будући да је везана за субјекте друштвеног одлучивања и њихову могућност да својим чињењем и/или нечињењем у процесу одлучивања задиру у индивидуалне и групне интересе чланова одређене заједнице, корупција се најчешће и дефинише као "злоупотреба службеног положаја ради личне користи". (Kaufman, D., Sigelbaum, P., 1997.) Та корист може бити политичке или економске природе. У политичкој сфери се јавна функција може користити за неоправдано стицање политичке моћи, док се у економској сфери ради о стицању материјалне добити. Мито је саставни део и материјални израз корупције и одређује се као "акт обећања, давања, примања или сагласности да се прими новац или нека друга вредност у циљу навођења службеног лица да занемари своје дужности."²

С обзиром на мотиве постојања и ефекте на остале заинтересоване стране, основни облици у којима се корупција јавља су:

1. Плаћање мита како би се остварио приступ оскудним бенефитима, или избегли неки трошкови (нпр. извозне и увозне дозволе, куповина валуте по повољнијем курсу и сл.);
2. Плаћање мита како би се обезбедиле користи које нису ретке, али за чије остварење је неопходна дозвола државних органа (умањење пореских обавеза, давање грађевинских дозвола, избегавање контроле цена);
3. Плаћање мита ради обезбеђивања неких услуга брже и квалитетније у односу на друге, или ради приступа поверљивим информацијама;
4. Плаћање мита ради заштите од конкуренције или ради изазивања трошкова другом" лицу да би се остварила конкурентска предност. (Баћовић, М.)

Појаву корупције веома је тешко статистички пратити, будући да се она увек одвија у четири ока. Ипак, на основу посредног праћења, може се тврдити да је она опала у највећем броју држава у последњих стотину година. (Vardahan, P., 1997.) Међутим, постоје одређени фактори који могу трајно или привремено подстицати појаву корупције. Од ње нису имуне ни најразвијеније западне земље које повремено потресају велике финансијске афере и скан-

¹ Историчари наводе да су још у старој Атини судови оставили бројне трагове о случајевима корупције, а Аристотел у својој Политици критикује спартански систем ефореје због склоности корупцији.

² "Encyclopedia Britanica, издање на ЦД рому, одредница "bribery."

дали који непогрешиво указују на корумпираност политичара и пословних људи (тзв. корупција високог ранга). О њеној глобалној раширености и значају говори и чињеница да је Генерална скупштина ОУН донела 1997. године Резолуцију о корупцији, док је ОЕЦД донео Конвенцију о борби против корупције (ОЕЦД Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions) која је ступила на снагу 15. фебруара 1999. године. Повећање корупције посебно је запажено приликом извођења реформи у државама у транзицији.³ Том приликом:

1. одређене групе и политички савезници добијају повољније позиције и монополе;
2. долази до промене у структури државних интервенција у економији; и
3. глобализација у економији утиче на повећање значаја економске моћи; (Вукотић В., 2000; 19)

Као најзначајни разлози који доводе до појаве корупције у литератури су означени:

1. Могућност владе да својом политиком обезбеди значајне финансијске користи појединцима или предузећима путем уговора, приватизације или давања концесија, чиме субјекти ближи влади стичу користи,
2. Афинитет економских субјеката ка евазији пореза, нарочито у условима кад порески систем дестимулише привредну активност;
3. Мале плате јавних службеника у односу на друге запослене;
4. Подмићивање политичара у функцији позитивних резултата на изборима;
5. Судство које не поштује законе и може да наметне трошкове странама које не припадају владајућој номенклатури;
6. Прање новца уз сарадњу државе, мафије и пословног света.

Као главни узрочници корупције сматрају се неефикасне институције, одсуство владавине права и неефикасна заштита (одсуство заштите) приватног власништва.

Појави корупције погодује изражен државни интервенционизам. Она је неизбежни пратилац и производ ширења нетржишних, односно административних и бирократских механизма који своју моћ и функционалне карактеристике црпу из државе, то јест из чињенице да је држава организација са обавезним чланством која има легализовани монопол на принуду. "Принуда и обавезност - постојање овлашћења за наређивање и забране, као и нормативно постављена немогућност да се избегне та форма институционализоване примене присиле - јављају се као функционална основа корумпирања" Маџар, Љ: 28.)

---

³ Катастрофалне размере корупције у Русији сликовито описује Говорухин: "Кријумчари су постали сви: од трактористе до директора војне индустрије, од првог човека администрације (недавно разрешеног од дужности) до ластира, који се успешно преквалификовао до водича за кријумчаре." (стр. 13.) и даље "Сада је бити члан мафије исто као раније бити увршћен у одред космонаута. Уважавање је исто." (стр. 45.) Говорухин, Д., Велика криминална револуција - има ли Русија будућност?., Београд: Филип Вишњић, 1995.

Стога, дакле, уколико је економски систем либералнији, њега прати мањи степен корупције. И обрнуто, уколико је степен економских слобода мањи, а степен контроле економске активности веће - већи је и ниво корупције. Она настаје тамо где нема економских слобода, а као резултат привилегија које једино влада може да одобри легално: нпр. разни попусти у порезима, тарифама, кредитима и сл. Следствено томе, што једна влада има више извора средстава (укључујући имовину, новац и моћ да регулише економију) то је више услова за мито и корупцију.

Постоји, такође, корелација и између облика својине и потенцијала за корупцију. Тако је колективна својина посебно захвална подлога за корупцију због тога што је одбојна према тржишту и што изазива механизме бирократске координације економских одлука и привредних процеса. Путем корупције долази до ерозије колективно поседованог капитала пошто је присутна разводњена колективна мотивација.

Клитгард је, покушавајући да оквирно одреди величину корупције поставио формулу која гласи:

корупција = монопол + дискреција - одговорност (Klitgaard, R., 1998.)

Смањење конкуренције и појава монопола доприносе појави корупције пошто монополисти настоје да законским путем овековече свој положај, при чему спремни да бесплатно пружају услуге представницима државе да би задобили њихову наклоност. Други елемент - дискреција, значи да уколико су већа овлашћења појединачног државног службеника да својим (не)делањем повећа профит неком економском актеру, то је већа вероватноћа да ће он бити подмићен. Штавише, раст корупције представља додатни подстицај бирократији да ствара нове препреке приватницима (таксе, дозволе итд.) и ствара се узлазна спирала дискреције и корупције. Коначно, што је мања одговорност државних службеника то је већа корупција. Нејасна правила службе и непрецизни закони, уз неадекватну контролу рада доприносе смањењу одговорности и расту корупције.

Корупција има вишеструке негативне ефекте на привредни и укупни друштвени развој. Тако она дестимулише инвестиције и успорава привредни раст. Истраживања Светске банке⁴ су показала да су у некој земљи инвестиције много веће уколико је корупција мања. На међународном плану основан је и Transparency International који на бази спроведених анкета сачињава индексе корупције који представљају водич за инвеститоре, али и индикатор земљама да на националном плану предузму мере борбе и донесу одговарајуће законодавство. Истраживање се редовно спроводи у великом броју земаља, а заснива се на перцепцији људи из бизниса, аналитичара и јавности. Резултати су ранжирани од 1 до 10, при чему 1 означава најнижи ниво корупције, а 10 највиши. Скраћени преглед ове ранг листе (за 1999. годину) изгледа овако:

⁴ Joint Ministerial Committee of the Board of Governors of the Bank and Fund on the Transfer of Real Resources to Developing Countries, Development Committee communique, Hong Kong, sept 22, 1997.

Место	Земља
1	Данска - 10
2	Финска - 9,8
3	Нови Зеланд - Шведска - 9,4
5	Канада - Исланд - 9,2
7	Сингапур - 9,1
8	Холандија - 9
9	Норвешка - Швајцарска - 8,9
13	Велика Британија - 8,6
14	Немачка - 8
18	САД - 7,5
22	Француска - 8,6
58	Кина - 3,4
83	Русија - 2,4
90	Југославија - 2
93	Танзанија- 1,9
94	Хондурас - Узбекистан - 1,8
96	Индонезија- 1,7
98	Нигерија- 1,6
99	Камерун - 1,5

Истраживања су, такође, указала да, чак и када се у високо-корумпираним земљама оствари значајан привредни раст, оне ће због тога платити високу цену у будућности, пошто корупција отвара спиралу додатних корупција, све до тренутка када се више не може говорити о развоју.⁵ Осим тога, корупција доводи и до погрешне алокације ресурса, до куповине робе и услуга лошег квалитета, а што све директно утиче на финалне производе. Корупција слаби јавну подршку демократским институцијама и економским реформама, узрокује додатни пад друштвеног морала и угрожава укупни систем вредности, повећава трошкове економских трансакција и доводи до ерозије међународне помоћи.

Управо због изнетих озбиљних економских и друштвених последица корупције велики број земаља значајну пажњу посвећује борби против овог друштвеног зла. Као међусобно опречни начини сузбијања корупције предлажу се:

1. додатна бирократизација институционално организованим појачавањем контроле;
2. либерализација и дерегулација отварањем простора слободној иницијативи

⁵ The State in a Changing World, World Development Report 1997, World Bank Washington.

Већина аналитичара се слаже да се додатном контролом и кажњавањем корупција заправо пребацује са једног на други, виши, ниво. Проширивањем ланца контроле стварају се само нове бирократе са задатком да контролишу постојеће. Суштина ствари је, међутим, у чињеници да је бирократија управо извор проблема корупције, а не његово ефикасно решење.

Основни начин релативно ефикасног сузбијања (тачније смањења) корупције јесте повећање степена конкуренције у датој грани, односно у привреди као целини. Ово, наравно, подразумева и излагање домаћег тржишта иностраној конкуренцији, чиме монополисти губе свој привилеговани положај, а корупција постаје беспредметна јер не постоје извори из којих се може исплатити. Регулацију би требало задржати само тамо где су у питању сектори код којих конкуренција и није ("природни" монополи), уз обезбеђивање максималне транспарентности рада регулатора и постојање демократске друштвене контроле од стране слободних медија и других институција цивилног друштва.

Поред тога, приликом сузбијања корупције треба имати у виду и следеће моменте:

1. решења се морају усмерити на актуелне узроке (економске, политички и институционалне) корупције;
2. укључивање свих учесника: владе, приватног сектора, цивилног друштва у изградњу система подршке борби против корупције;
3. дугорочни стабилни програми морају бити усаглашени са економским реформама - дерегулација, приватизација, транспарентност и формирање нових институција;
4. превентивне мере; и
5. политички консензус

МИТО И КОРУПЦИЈА У СР ЈУГОСЛАВИЈИ

Највећи део узрока који погодују настанку корупције не само да постоји у нашој привреди, већ је и веома изражен. Пре свега ради се о пренормираном економском животу, уз веома честе заокрете и измене регулативе путем подзаконских аката и одлука извршне власти. Уз стални пад стандарда, ниске плате у јавној администрацији, блокаду, санкције ствара се изузетан привредни и друштвени амбијент који погодује процвату корупције. Истраживања корупције у Југославији практично не постоје. Како указује Драгана Ђурић "несумњиво је реч о једној од табу тема, пре свега због тога што је корупција која постоји у Југославији најближа у оквиру постојеће класификације, појму тзв. **билатералног монопола**". (Ђурић, Д.: 122.)

Ако нема целовитих истраживања корупције као економског феномена, треба истаћи да је вршено неколико испитивања ставова јавног мњења према корупцији.

БЕЗБЕДНОСТ

Најновија истраживања која је спровео Центар за проучавање алтернатива⁶ су показала да се сваки пети грађанин у нашем друштву нашао у ситуацији у којој му је тражен мито за неку услугу, а сваки четврти је бар једном некоме дао мито.

Бројни подаци и анализе показују да је корупција код нас веома раширена и да од ње нарочито имају штете они који су најсиромашнији⁷ Истраживачи Центра за проучавање алтернатива су дошли до веома интересантних и симптоматичних мишљења грађана о томе шта је "оправдано" а шта "неоправдано" код следећих поступака:

Шта је оправдано, а шта неоправдано			
Поступци (у процентима)	Оправдано	"Мешовито"	Неоправдано
Избегавати плаћање карте у јавном превозу	22	22	56
Узети бакшиш за неку услугу	42	24	34
Избећи плаћање пореза ако се укаже прилика	19	17	64
Куповати нешто за шта знате да је украдено	9	10	81
Дати мито некоме за неку услугу и сл.	11	17	72
Дати некоме бакшиш за нешто	53	25	21
Шверцовати и препродавати разну робу	31	26	43
Красти	3	2	95
Узети мито које вам неко понуди	10	12	78
Користити везе и познанства	54	23	23

Приметно је да у оквиру групе која даје мито да би остварили нека своја права, користи или приоритете (рецимо, код лекара). Другу подгрупу чине они који митом обезбеђују себи корист у односу на друге (кад добију дозволу за градњу неког објекта). Трећу групу чине они који узимају мито. И у оквиру ове групе постоје одређене подгрупе. Прво, то су велики монополисти, но-

⁶ Радивојша, Б., "Резултати истраживања о корупцији", Политика, 12. 04. 2000.

⁷ Према ранг листи, од стотину земаља СР Југославија је у 1998. години по нивоу корупције била на високом осмом месту (Corruption Perception Index 1999, Transparency International, Internet.)

сиоци велике корупције, затим мали монополисти на основу сопствене управне моћи, и на крају монополисти које подмиђују због њихове стручне моћи.

Групу оних који не учествују у корупцији чине најсиромашнији делови становништва. Групу оних који дају, условно речено, чине средњи слојеви, док групу "корисника" чине виши слојеви.

Истраживање је показало да чак три петине грађана сматра да смо данас сви принуђени да подмиђивањем долазимо до неких својих права. Оно што посебно указује на дубину "корупционашке заразе" доводи се у вези с податком да једна трећина грађана, практично, прихвата корупцију. Јер 34 одсто њих се слаже са ставом: "Ово је такво време да човек мора да наплати и ону услугу коју би у другим околностима обавио као саставни део свог посла". Занимљиви су и налази о прихваћености корупције: на питање да ли би прихватили да их неко подмити, већина грађана (51 одсто) је такву могућност одбацила, али 15 одсто је прихвата, док 34 процента има неодређен став.

Најмање петина испитаника (од 1619, у Србији ван Косова и Метохије) показала је разумевање према корупцији и учесницима у подмиђивању, а уочена је и смањена осетљивост према ситним облицима подмиђивања (пиће, цигарете, ситнији поклони). Мада, наравно, већина грађана и даље осуђује мито и корупцију (81 одсто подржава исказ "Мито и корупција су рак-рана сваког друштва").

Анектирани сматрају да су здравство (89%), царина (85%) и општинске службе (84%) делатности са највећом раширеношћу подмиђивања.

Несумњиво је да до пораста мита и корупције доводи економска и друштвена криза, као и нагло погоршање економске ситуације, односно опадање животног стандарда, раст инфлације и незапослености.

Поменута истраживања су показала да промена система значи и промену начина на који друштвене институције функционишу, па зато захтева и прилагођавање правила која регулишу свакодневни живот људи. Ова правила у таквим условима често нису јасна и једнозначна. Неки не успевају да им се прилагоде, а неки успевају. Један од начина да се човек прилагоди датим околностима је и прихватање кршења моралних норми и правила као нечега сасвим "нормалног". Појаве као што су шверц, подмиђивање, недозвољена трговина новцем и сл. за многе више не представљају озбиљне моралне прекршаје. Тако, чак 54% испитаника сматра (испитивање је обављено у марту 2000. године) да је морално оправдано користити "везе и познанства", а морално оправдање добија и сваки трећи одговор ако је реч о шверцу и препродаји робе. Кључни налаз овог истраживања је уочавање процеса навикавања на корупцију и подмиђивање. Једни су навикли да траже, захтевају, уцењују и узимају, а други се навикавају да дају, кад имају. Ситна корупција је од социјално непожељне појаве прешла у обичај, чак се може рећи да се данас сматра делом пристојног понашања.

О томе шта је "ситна", а шта "крупна" корупција тешко је судити. Али сви подаци говоре да је то велика болест нашег друштва и да је потребно предузимати низ законских и других мера у борби против мита и корупције. Јер, самим порастом животног стандарда ова се болест неће сама од себе отклонити. Осим тога, у условима постојања корупције није могуће спроводити било какве економске реформе.

* * *

Најбољи начин да се корупција предупреди, односно сведе на што нижи ниво, јесте изградња новог правног и институционализованог поретка на основама приватне својине, економских слобода, отвореног тржишта и конкуренције, уз поштовање принципа јавности и транспарентности. Неопходна је коренита реформа политичког и привредног система, што је предуслов транзиције југословенске привреде. Паралелно с тим неопходно је извршити и темељиту реформу јавних служби (укључујући и јавну безбедност), будући да су јаке и квалитетне институције, независно судство и принцип владавине права прилично ефикасна брана против корупције у приватизацији.

Несумњиво је да реализација свеобухватног програма за сузбијање корупције претпоставља политички консензус, али и кредибилитет државе, као и успостављање значајне међународне сарадње у будућности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Kaufman, D., Sigelbaum, P., "Privatization and Corruption in Transition Economies", *Journal of International* No 1/1997.
2. Encyclopedla Britanica, издање на ЦД рому, одредница "bribery"
3. Опширније у Баћовић, М., "Видови и ефекти постојања корупције", у *Систем и корупција*, стр. 197.
4. Bardahan, P., "Corruption and Development: A Review of Issues", *Journal of Economic Literature*, 1977, vol. 35(3), п. 1329.
5. Говорухин, Д., *Велика криминална револуција - има ли Русија будућност?*, Београд: Филип Вишњић, 1995
6. Вукотић, В., "Економски систем и корупција" у *Систем и корупција*, Београд: Институт друштвених наука, 2000, стр. 19.
7. Маџар, Љ., "Политички и економски корени корупције", у *Систем и корупција*, стр. 28.
8. Klitgaard, R., "International Cooperation against Corruption", *Finance & Development*, 1988, vol. 35 (1).
9. Joint Ministerial Committee of the Board of Governors of the Bank and Fund on the Transfer of Real Resources to Developing Countries, *Development Committee communique*, Hong Kong, sept 22, 1997.

10. The State in a Changing World, *World Development Report 1997*, World Bank Washington D. C.
11. Ђурић, Д., "Корупција дестимулише привредни развој", у *Систем и корупција*, стр. 122.
12. Радивојша, Б., "Резултати истраживања о корупцији", *Политика*, 12. 04. 2000.
13. Corruption Perception Index 1999, Transparency International, Internet

---

A VIEW ON CORRUPTION IN YUGOSLAVIA
A Contribution to the Research Titled
"Public Security and Issues of Grey Economy"

Abstract: The categorial apparatus for corruption analysis has been elaborated in this essay, beginning with a universally accepted definitio of corruption and its main fatures. The essay draws attention to the complexity of the phenomena that is not submitted to the objectivization and measurement and that can emerge in so many forms. Also, economical, social and political sources of corruption are examined in this work as well as the methods and importance of social and state action and fight against corruption.

Key words: Corruption, bribe, public security.

СТРУЧНИ РАДОВИ

Милан ДЕЛИЋ, Институт безбедности

ИЗАЗОВИ ЕТИЦИ И ИНТЕГРИТЕТУ У ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНИМ СЛУЖБАМА

Резиме: У раду је направљен покушај сагледавања свих фактора који су релевантни у детерминисању професионалне етике припадника обавештајно-безбедносних служби. Ово питање је значајно у било ком периоду развоја једне друштвене заједнице а нарочито када долази до великих и глобалних друштвених промена које условљавају пад дотадашњег система вредности и успостављање новог што је, пре свега, праћено личним катарзама или психичким поремећајима друге врсте. Истовремено, ово питање је актуелизирано и новим тенденцијама у демократизацији друштва углавном у области личних права и слобода, првенствено инсистирањем на одговорности јавне власти према друштву а кроз јачање јавности њеног рада. Све то намеће потребу сагледавања примерене улоге и положаја обавештајно-безбедносне службе у друштву, службе која је деполитизована и професионална, и која негује етичке принципе изграђујући и чувајући тако свој интегритет и интегритет својих припадника.

Кључне речи: Интегритет, етика, морал, идеологија, образовање, руковођење, деполитизација.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Ова разматрања инспирисана су, пре свега, ауторовим вишегодишњим радом на обучавању обавештајно-безбедносних кадрова, односно уочавањем чињенице да се том приликом уобличава не само професионална страна, већ и целокупна личност припадника службе, и новијим сазнањима да се овом питању посвећује озбиљна пажња у савременим обавештајним службама, као што су на пример CIA, Secret Intelligence Service (Обавештајна служба Велике Британије) и СВР (Обавештајна служба Русије). Наиме, без обзира на оријентацију да је сваки облик стручног образовања и усавршавања јасно обележен професионализмом као крајњим циљем, моралне дилеме се јављају као пратећи елеменат, не само у погледу политичких импликација активности Службе, већ и у погледу "заната", односно самог професионализма (нпр. дилема да ли је исправно жртвовати сарадника зарад важне информације и сл.). Савре-

мене обавештајне и безбедносне службе су у садашњим временима, више него икада, показале своју неодвојивост од политике и тиме манифестовале све слабости које из тога произилазе. Те слабости се, у крајњем исходу, односе на питање интегритета организације што је најуже везано са етиком, како професионалном, тако и оном уопште у друштвеној заједници.

Етика, као философска теорија о моралу, увек долази у први план интересовања када се одигравају крупне друштвене промене у ширим друштвеним заједницама, првенствено глобалним. Ове промене фактички представљају преломне епохе које намећу нове потребе и нове вредности, и у којима додашњи владајући, односно доминирајући поглед на свет постаје предмет сумњи и критике, а постојеће норме понашања не одговарају новим животним потребама. У таквим конфликтним ситуацијама, а неспорна је чињеница да се цео свет управо налази у једној од таквих (можда и највећој у досадашњој историји), посебно болно се доживљава сукоб у моралним схватањима и осећањима, која у човековој самосвести представљају језгро његових погледа на свет и смисао живота уопште. Последица тога је стварање могућности и дилема које стављају сваког појединца, па и читаве народе, у позицију избора основног опредељења. Тиме се долази у срж проблема етике - како теоријски и, пре свега, практично разрешити дилеме са којима се човек и заједница суочавају. Избор је неминован, односно одредити се мора, па чак и уздржаност, као став и понашање, представља избор. Став да морална схватања и осећања дају основну оријентацију човековог понашања чини ово питање веома битним за све обавештајне и контраобавештајне службе. Шта је ту од суштинске важности? Само постојање моралних дилема међу припадницима службе утиче на извршавање постављених задатака а у коначном исходу на интегритет појединца и организације у целини. Наравно, ова ситуација је крајње непожељна, јер се тиме доводи у питање статус службе као инструмента политичке воље носилаца власти, и оно што је још важније, тиме се стварају предуслови за угрожавање виталних интереса на којима одређена друштвена заједница egzистира.

Постоји мишљење да је већ само постављање овог питања израз скептицизма, малодушности, идејних лутања и сл., те да у пракси, тј. у стварности, о томе нема ни говора. Заговорници тога сматрају да обавештајно-безбедносне службе почивају на чврстим принципима субординације и да је, код свих њихових припадника, снажно изражен осећај дужности те да систем одлучивања (командовања) обезбеђује ефикасно деловање организације. Очигледно је да подцењивање овог питања има сличан ефекат као и његово пренаглашавање, јер случајеви као што су издаје, пребегавања, самоубиства, психички поремећаји и сл., проузроковани моралним дилемама, а чији су актери били припадници обавештајно-безбедносних служби широм света, итекако негативно утичу на своје непосредно окружење. Овоме питању, дакле, треба посветити адекватну пажњу из следећих разлога:

Прво, време у којем живимо пуно је изазова и искушења каквих до сада није било, или се нису тако драстично испољавали. Човечанство се налази у фази снажних друштвених противречности које свој израз налазе у свим сегментима људског деловања. Било би неправедно рећи да су оне највидљивије у по-

литичкој сфери и тиме занемарити економске, културне, религиозне, идеолошке и друге супротности које на одређеном степену постају непомирљиве, деструктивне и антицивизацијске. Тај сукоб интереса прати, до сада непојмљива, пропагандна активност која не бира средства и методе у реализацији постављених задатака.

Друго, чињеница да је комуницирање међу људима, односно проток информација и идеја, на нивоу који практично онемогућује изолацију одређене друштвене заједнице и чини је више подложном на спољашње утицаје.

Треће, постојање конфузије и недоумица у сфери идеологије, а што је нарочито дошло до изражаја после слома социјализма у источноевропским државама.

Четврто, нестајање, односно укидање одређених догми и механизма који су били окосница "моралног фактора", превасходно у инструментима државне принуде (војска и полиција).

Пето, постојање неспорне чињенице да припадник обавештајно-безбедносне службе, поред стручности, пре свега мора да располаже чврстим моралним принципима, односно да је личност од интегритета.

Ови разлози, уз претходно речено да се о овом питању озбиљно размишља у водећим светским обавештајно-безбедносним организацијама, довољан су аргуменат да се учини покушај његовог сагледавања, те предложи одређене мере како од тога не би настао проблем са непредвидљивим последицама. У овој прилици неопходно је краће теоријско разматрање питања морала, етике и интегритета из разлога што је волунтаризам у овој области веома опасан, а истовремено снажно присутан. Морал је систем норми, скуп правила понашања људи у заједници, изграђених на схватању заједнице-групе у питању о томе шта је "добро", а шта "зло", односно шта је оно према чему је заједница индиферентна, као и према, у истим заједницама, прихваћеном схватању шта је човека достојно, а шта није (Опширније у Малој политичкој енциклопедији, стр. 687). Дакле, као вредносни однос човека према свету, друштву и самом себи, морал се манифестује као разликовање добра и зла, као оцењивање људског деловања у смислу исправног или неисправног. Неки поступци се одобравају, препоручују, хвале и заповедају док се други неодобравају, куде, не препоручују или забрањују. Таква пракса оцењивања значи обликовање људских поступака и хтења који се желе постићи а сматрају се друштвено сврсисходним, корисним и потребним. Моралност има специфичност и у томе да представља у бити вољно и емоционално понашање са свешћу о добром и злу, односно претпоставља свест, сврху, емоцију, вољу и слободу опредељења (Опширније код А. Тановића, Етика и политика, стр. 53-55). Од обичаја и права, као других правила понашања, морал се разликује у погледу санкције и то је заиста специфичност која му даје основно обележје. Обичаји и право за санкцију имају спољну принуду док морал манифестује унутрашње самокажњавање, односно грижа савести. Грижа савести је резултат сукоба два или више морала, јер се индивидуа не може истовремено понашати у складу са њима. Морални сукоби најчешће проузрокују неуравнотеженост, несрећеност и раздвајање личности индивидуе, која више не зна шта је добро и исправно, односно како треба да поступа и разрешавају се моралним ком-

промисом, из којег фактички настаје нови морал. Међутим, до његовог стварања пут је тежак и често болан на појединачном нивоу.

"Појам етика¹ често се користи као синоним за морал иако наука то раздваја и разликује" (Енциклопедија политичке културе, стр. 698-703). Етика, као филозофска теорија, у одређеном смислу је шири појам од морала, који уствари представља праксу понашања и оцењивања. Однос етике и морала је сложенији него што се то на први поглед чини, јер нпр. морал у себи садржи етичке принципе, односно морална пракса је под утицајем етичке теорије а и она (теорија) се обogaђује захваљујући тој пракси. Етика се не задовољава само теоријским разматрањем моралне праксе, већ стреми утврђивању најосновнијих вредности и норми моралног живота. Етичар настоји да сугерише ваљан смисао живота и утврди која вредност може бити сматрана за несумњиво добро по себи и стога остварена без обзира на последице, те се као таква може узети за основни животни циљ и критеријум људског понашања.

Израз интегритет се најчешће приписује држави и схвата као њено обележје у смислу целовитости територије а потом и аутономности у погледу вођења унутрашње и спољне политике. Међутим, интегритет је својство које може да има и друштвена група, организација, и наравно сваки појединац. Најједноставније поимање, односно боље речено синоним за интегритет личности јесте честитост. Међутим, интегритет се повезује са сложенијом представом о целини или хармонији бића и бити личност од интегритета значи имати чврсте и трајне карактерне црте, односно понашати се на начин који манифестује јединственост, целовитост, усклађеност и уравнотеженост личности. Ово подразумева да је биће "позитивно" и то је основа за његово поистовећивање са честитошћу. У контексту етичких разматрања било би неупутно приписивати интегритет и појединцима чије је понашање, без обзира у којој је мери принципијелно, тј. трајно и предвидљиво, у супротности са општим моралним кодексом.

Веома је интересантно питање интегритета организација јер је очигледно да се ради о истицању њихових посебности које подстичу активности у том правцу. Наиме, све више се говори о "имиџу" неке организације а то је уствари "лична карта" њеног интегритета. Поједине организације подстичу таква размишљања и оријентације и то не само из маркетиншких разлога, већ првенствено због стимулације радних резултата. Ово је посебно присутно у деловању транснационалних корпорација и других организација које свој опстанак и просперитет траже у новим вредностима глобализма. У том контексту, посебно интересантно је третирање овог питања у обавештајно-безбедносним службама водећих држава света, обзиром на њихове улоге на националном и наднационалном плану.

¹ Овај израз потиче од грчке речи *ethikos*, односно *etos* што значи пребивалиште људи, а такође обичај и карактер, а реч морал од латинске речи *mos* (обичај), односно *more*s (владање) и *moralis* (*ciudoredan*, *moralan*).

ПРОФЕСИОНАЛНА ЕТИКА У ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНИМ СЛУЖБАМА

Одговарајућа разматрања морају прво поћи од питања да ли уопште постоји професионална етика у обавештајно безбедносним службама, односно да ли егзистира одређени кодекс понашања приликом обављања послова из ове области. Једноставан одговор на ово не може се дати, а што није случај са лекарском, новинарском, адвокатском или неком другом професијом. Основни разлози налазе се у чињеници да је тајност основни атрибут обавештајно-безбедносних служби и да је оваква активност, више него иједна друга, везана за политичке процесе у друштвеној заједници. Наиме, под тајношћу деловања обавештајно-безбедносних служби подразумева се и методологија њиховог рада коју, пре свега, чине начини поступања у којима су садржани и етички принципи. То значи да су релевантне чињенице, неопходне за расветљавање овог питања, углавном недоступне или, у неким случајевима, чак намерно искривљено презентирани. Поред тога, обавештајно-безбедносне службе представљају инструмент политичке воље носилаца власти чији циљеви итекако детерминишу и карактеришу начине поступања, па је тако могуће да, у краћим временским интервалима, припадници једне службе испољавају различите, па чак и супротне, етичке принципе у свом раду. Једино објашњење за такав парадокс може се потражити у политичким одлукама носилаца власти, мада у неким случајевима не треба одбацити ни могућност непрофесионалног поступања руководства службе из опортунистичких или других разлога. Такође, пре него што се да одговор на претходно постављено питање, неопходно је расветлити неке чињенице везане за дужности које сваки човек, као осећање, носи у себи.² Овде се, пре свега, мисли на функционисање императивног или нормативног морала, односно моралних ставова који се заснивају на ауторитету прописа и дужности. Нема никакве сумње да императивни морал има тенденцију јачања у ситуацијама када вредности, којима се тежи, немају снагу спонтаног привлачења. Тада се јављају прописи и норме које наглашавају дужности, а покоравање дужностима сматра се највећим добром. Императивни морал је веома строг и има изразито наглашено негативно и репресивно обележје. Као такав исказао је подобност у организовању и функционисању различитих људских удружења и организација чији управни апарати намећу члановима не само правне, већ и моралне дужности и императиве.

Ово нарочито долази до изражаја у обавештајно-безбедносним службама где се, ипак више него у другим организацијама (слично је једино у војсци), фаворизује императивни морал на рачун морала врлина, морала аспирација или традиционалног морала. Није потребно позвати се на учење Св. Павла који је "моралу закона" супротставио морал љубави и милости јер тај морал подстиче и даје снагу човеку, и да би се схватило да императивни морал, ма колико имао позитивну улогу у одређеним етапама друштвеног развоја, није довољан да надомести све потребе и захтеве који се пред савременог човека постављају и који, у неким ситуацијама, својим репресивним обележјем чак

---

² Термин дужност означава оно што неко мора да уради, или оно што се од некога може захтевати, односно представља оно што се дугује другима, или самом себи.

производи супротан ефекат. Будући да су дужности незаобилазне у разматрању било којег питања из области постојања и деловања обавештајно-безбедносних служби, о њима ће бити речи, на директан или индиректан начин, у даљем тексту.

Постојању недоумица у погледу јасног одговора на претходно питање доприносе одређене тајне активности обавештајно-безбедносних служби (а које нису остале тајне!) усмерене на угрожавање људских живота, материјалних и духовних добара, итд. (ликвидације политичких противника носилаца власти, диверзије у којима страдају и они који су се ту случајно нашли, потпомагање ратних и других злочинаца и сл.). Дакле, пренебрегавајући екстремна мишљења да су сви, који раде у обавештајно-безбедносним службама, људи без морала јер "шпијунирају", "цинкаре", "откуцавају", "монтирају и подмећу неистине" и сл., има довољно елемената да се ово питање озбиљно постави, обзиром на све специфичности овакве делатности.

Професионална етика постоји у обавештајно-безбедносним службама али је по својој садржини и елементима испољавања у много чему различита од других професионалних етика (нпр. лекарске, новинарске итд.). Наиме, анализе о појединим службама, засноване чак на непотпуним подацима, указују на различите кодексе понашања и то не само у погледу различитих служби, него и по питању једне те исте, али у различитим временским периодима (нпр. CIA у периоду Вијетнамског рата и почетка 90-тих, КГБ у периоду Брежњева и Горбачова итд.). Као што је случај са свим другим професионалним етикама тако и овде највећи утицај остварује општедруштвени морални кодекс, међутим, поред тога треба придати значај и неким другим факторима који су у доброј мери одређујући за поменуте специфичности. Ови фактори су присутни у свим друштвеним срединама, односно утичу на формирање и егзистирање професионалне етике у свим обавештајно-безбедносним службама, али се испољавају у различитом модалитету или степену интензитета, што и доводи до укупне различитости. Анализирајући ове факторе биће учињен покушај и напор да се укаже на евентуалне правце побољшавања и унапређења, обзиром на већ поменути значај овог питања.

ИДЕОЛОГИЈА

Идеологија као фактор формирања општедруштвеног моралног кодекса није никада довољена у питање, па то неће ни овога пута бити учињено, јер је евидентно да се систем вредности, који чини основу морала, базира на одређеним идеолошким принципима. Будући да је већ у дужем периоду развоја људске цивилизације идеологија снажно обележила политичке процесе, тиме је и пресудно утицала на организовање и деловање обавештајно-безбедносних служби као инструмента политичке воље носилаца власти. У одређеним периодима значај идеологије је пренаглашаван и тиме вулгаризован, као што је нпр. ситуација у FBI-у 50-тих година (период "макартизма") или време "морално-политички подобних" у обавештајно-безбедносним службама источноевропских социјалистичких држава после Другог светског рата. Значај идеологије у постојању и функционисању обавештајно-безбедносних служби

се не сме подценити и историја није забележила да су оне, у својим редовима, имале присталице идеологије противне идеологији носилаца власти. О томе су, у мемоарима, отворено говорили Allen Dulles и Günther Nollau, некадашњи шефови CIA-е и BfV (Савезног уреда за заштиту уставног поретка СРН), истичући да је не само неопходно да припадници службе буду присталице политичких погледа носилаца власти, већ и да су спремни и на жртве због тога. Данас је ситуација у томе погледу слична и не постоји служба у свету која приликом регрутовања кадрова не води рачуна о кандидатовој политичкој прошлости. То се чак у поступцима неких служби и не крије па се тако, у апликацији потенцијалних кандидата за запошљавање у DEA-у или Тајну службу САД, посебан акценат ставља на ово питање.³ Ово треба прихватити као чињеницу која је објективно дата и која произилази из суштине обавештајно-безбедносних активности чији је основни предмет тајна у међуљудском односу, односно идеја као мисаони продукт. Бавити се откривањем или заштитом тајни које су од виталног значаја за постојећи систем вредности и притом апстраховати идеологију представља заблуду у коју се може лако упасти замењујући деполитизацију (можда је адекватнији израз департизација) са деидеологизацијом.

Наиме, деидеологизација обавештајно-безбедносне службе није могућа ни у једној друштвеној заједници, нити у било којем периоду, јер се тиме негира њено основно биће као заштитника основног система вредности и реализатора виталних интереса носилаца власти. Супротно томе, деполитизација служби је могућа и неопходна, и то је битно различит процес којем треба стално тежити. Тиме се стварају услови за унапређење професионализма, који се пре свега исказује као врхунски "занат" заснован на идеолошким премисама, општеприхваћеним у целој друштвеној заједници. То значи да је служба ослобођена дневно-политичких притисака носилаца власти и да се, у својој делатности, руководи виталним интересима дате друштвене заједнице исказаним у уставним опредељењима. Ово питање идеолошког фактора је много комплексније и подразумева све елементе који проистичу из односа службе и носилаца власти, односно њеног положаја и улоге у друштвеној заједници. У овој прилици није неопходно даље елаборирање овог питања и довољно је указати на његов значај и на разлике које се јављају као последице различитих приступа у његовом решавању. Нема сумње да су различити морални кодекси припадника службе у недемократским политичким системима у односу на системе вишепартијског типа парламентарне демократије, и то по више основа.

Прво, недемократски систем се пресликава на организацију и деловање службе и тако доминирају вредности које одговарају захтевима који произилазе из суштине таквих друштвених односа - слепа послушност, полтронство, непотизам, превладавање личних над општим интересима и каријеризам као негативна последица тога, стварање међусобног неповерења и присуство инсинуација, подметања, клевета и сл.

---

³ Апликације се могу видети на интернет-сајтовима Уреда за сузбијање илегалне трговине наркотицима или Тајне службе - www.dea.gov/employment и www.usss.gov/.

Друго, морал припадника службе у недемократском систему условљен је свешћу да са нестанком таквог режима "нестаје" и он сам. Смена носилаца власти неминовно доводи до великих "чистки" у обавештајно-безбедносним службама, било одједном или постепено, јер се ради о институцији која је предњачила у обрачуна са будућим носиоцима високих државних функција. Осврт на догађања у бившим социјалистичким државама даје довољно аргумента за то. У некадашњој ДР Немачкој без посла је остало готово пола милиона људи, односно сви запослени у Министарству државне безбедности. У Бугарској је одмах укинута 6. управа Државне сигурности која је била надлежна за "унутрашњег непријатеља", припадници те управе пензионисани или остали без посла, а током наредних година су практично сви стари кадрови замењени новим, школованим у обавештајним школама у САД. У Албанији је фактички преко ноћи замењен постојећи кадар Сигуримија, који је мора се признати био на високом професионалном нивоу, и од тада нова служба, која почива на учитељском кадру, никако да стане на ноге. Пољаци су такође били оштри према својој обавештајној служби која је до тада имала значајне обавештајне успехе, нарочито у САД, и жигосали су не само њене професионалне припаднике, него и све оне, који су некада, милом или силом, сарађивали са њом. У Хрватској је диференцијација направљена прво према припадницима службе нехрватске националности, а потом су сукцесивно истеривани и сви они за које је било имало сумње да су пројугословенски и левичарски (комунистички) опредељени. У Македонији је било слично, тако да у садашњим обавештајно-безбедносним службама ове бивше југословенске републике углавном нема кадрова који су радили до 1991. године, иако су неки од њих и даље радно способни. Најдрастичнији пример политизације одиграо се протеклих година у Служби државне безбедности Републике Црне Горе где је извршена диференцијација на присталице Момира Булатовића и Мила Ђукановића, односно суспендовани сви они који су дали подршку политичким активностима СНП. Овде је нарочито, а слично је било и по питању РДБ МУП-а Републике Србије, служба стављена у функцију једне политичке партије и у свом раду се руководила њеним дневно-политичким захтевима, односно партијским програмом који је унитарно проглашаван националним интересима. Када је у питању РДБ МУП-а Републике Србије, тада је вулгаризација идеолошког фактора доживела своју кулминацију у предизборном периоду када је од једног броја припадника, претежно руководних лица затражено да се политички определи за ЈУЛ или СПС, а непосредно уочи избора извршено је својеврсно тестирање целокупног састава прикупљањем потписа за подршку актуелном председнику Милошевићу и коалицији СПС-ЈУЛ.

Реализација таквих задатака, још ако се схватају као "добра", постају "зла" када на власт дођу они према којима су била извођена и зато не треба да изненађују "чистке" које се тада предузимају. Са друге стране, не треба ни да буде за чуђење ни податак да се приликом смене партија на власти, рецимо у Великој Британији, ништа спектакуларно, у кадровском смислу, не дешава у обавештајним службама. Наиме, те промене не утичу на постојећи систем вредности, и сем евентуалне смене шефа службе (јер свако воли да на том

месту има "свог" човека) ништа се друго не догађа. Када су у питању друштвене промене које утичу на важећи систем вредности тада се може уочити значај етике у одлучивању да ли ће некоме бити "опроштено", односно бити му омогућено да настави рад у новим околностима. Здравко Мустач, начелник СДБ ССУП-а у периоду почетка распада СФРЈ, и Фрањо Вугринец, помоћник начелника СДС Хрватске својевремено су, у функцији водећих људи Центра СДС у Загребу, саслушавали Фрању Туђмана, односно били "заслужни" за његов одлазак у затвор. Туђман је, након избора за председника Хрватске, обојицу реактивирао (били су отишли у превремену пензију) и поставио на високе функције не само због њиховог неоспорног професионализма, већ вероватно и због етичког понашања којег су, према њему, испољили у претходним приликама. Хрватски председник је касније, када му више нису требале њихове услуге, обојицу уклонио са одговорних функција.

Дакле, идеологија и даље игра веома важну улогу у организацији и деловању савремених обавештајно-безбедносних служби јер то, као што је претходно речено проистиче из основног бића ове друштвене творевине. "Свесност и веровање у морални циљ мисије који Агенција (CIA, прим. аутора) има" (Pekel K., Integrity, Ethics and CIA, www.cia.gov/sci/1996) је први од осам елемената интегритета ове обавештајне службе а тако се третира првенствено због свог огромног значаја који има у свим њеним областима деловања. Убеђеност да су циљеви морални од већег је значаја за ефикасност него сама свест о легалности деловања, и тиме се неизбежно долази у сферу идеологије која је увек исказивала основна животна опредељења и ставове. Идеолошки фактор је "позитиван" када су супротности међу друштвеним заједницама велике и оштро конфронтиране.

Током Хладног рата у CIA-и је постојала општа сагласност о идеалима и опредељењима којима је ова служба била посвећена. Свесност и приврженост заједничким вредностима били су покретачка снага оперативне културе и оно што је било "добро" добило је значај идеолошких принципа. Данас, након слегања прашине од пада комунизма и када више не изгледају уверљиве експанзионистичке претње Русије, потребан је други мобилизирајући елемент, а нађен је у виду "заштите националних интереса". Међутим, овакав подстицајни фактор многима не изгледа као адекватна замена стварима принципа и извесно је да ће у будућности представљати извориште моралних дилема међу припадницима ове службе. Оваквих примера има више и довољно је подсетити на период 60-тих и 70-тих година у историји СФРЈ, односно идеологије као мотивационог фактора супротстављања Службе државне безбедности терористичким активностима хрватске и друге југословенске емиграције.

ОБРАЗОВАЊЕ

Други значајан фактор који утиче на формирање и обликовање моралног кодекса представља опште и стручно образовање припадника неке службе. О значају општег образовања овом приликом није неопходно посветити посебну пажњу јер постоји сличност са свим другим професионалним етикама

и акценат треба ставити на стручно усавршавање које није само у функцији овладавања "занатом" већ и усвајања вредносних судова као неопходних претпоставки и услова за обављање ове делатности. Проблеми који се при томе манифестују нису занемарљиви, поготово што се јављају када је припадник службе на почетку каријере и када је рањивији обзиром на неискуство, како професионално тако и животно. Наиме, пракса савремених обавештајно-безбедносних служби показује да је неопходно стручно образовање њихових припадника, не само на почетку каријере него и касније, односно практично током целокупног радног века. Овакво опредељење је објективно условљено чињеницом да се оваква професионална знања и вештине не могу стећи у систему редовног школовања нити у једној друштвеној заједници и да су (та професионална знања и вештине) подложна усавршавањима и новинама.⁴ Због тога службе имају своје школске центре који су затвореног типа и у којима се припадници те или неке друге савезничке службе стручно усавршавају.

Познато је да FBI, који представља главну безбедносну и контраобавештајну службу у САД, има школски центар (FB Academy) у морнаричкој бази у Квантику (Quantico), да обука новопримљених кадрова траје 14 недеља (ради се свих седам дана у недељи) и да се пред кандидате том приликом континуално постављају високи захтеви (теоретске и практичне провере знања). Уколико не одговоре овим захтевима то значи напуштање школовања и прекид радног односа. Наиме, такви кадрови се налазе практично на пробном раду и услов за заснивање "правог" радног односа зависи од резултата рада током обуке у Академији. У програму обуке, у свим областима, снажно су утиснуте идеолошке премисе које се прво исказују кроз разраду законских оквира за рад ове службе, а затим и на очигледан начин манифестују кроз постављање задатака у оквиру провере знања. Такви задаци полазе од претпоставки да су носиоци екстремизма у САД припадници тајне комунистичке партије или други левичари, да субверзивну делатност према САД изводе обавештајне и друге структуре комунистичких земаља итд.

Централна обавештајна агенција САД школски центар (Training Center) има у оквиру Дирекције за управљање и буџет, и који од 1999. године практично делује у саставу "Обавештајног центра Џорџ Буш" (George Bush Intelligence Center) у Ленглију (Langley). Обучавање новопримљених кадрова је посебно у периоду Хладног рата било идеолошки обојено о чему сведоче дисиденати из ове обавештајне службе, као што су Victor Marchetti, Edward Lee Howard и други. Сада је ситуација другачија али је и даље присутна свест да је ово питање веома значајно и да су неопходни нови приступи, обзиром на другачије

⁴ У САД је учињен напор да се по том питању нешто више уради па је тако обавештајно-безбедносна проблематика заступљена на више универзитета, а на појединима су чак формирани и засебни департмани. Практично, у овој држави сваки универзитет, најчешће у оквиру политичких наука или менаџмента, проучава ову област а на појединим угледнијим колеџима (Princeton, Stanford, Yale итд) специјалистичке семинаре држе искуснији припадници CIA-е. Овакав приступ даје позитивне резултате како кроз подизање нивоа квалитета кандидата за пријем у службе тако и погледу повећања опште безбедносне и обавештајне културе.

окружење и другачије изазове са којима се СИА сусреће. Ово пред наставнике Школског центра СИА-е поставља сложене проблеме јер нпр. треба аргументовано демантовати тврдње дисидената СИА-е о неетичким поступањима припадника ове службе. У једној ситуацији је чак забележено да је наставник одбио да било шта каже о телевизијском иступу једног бившег припадника СИА-е и није потребна велика мудрост па схватити да је такво понашање изазвало још веће дилеме, него да је било какав одговор дат.

Са сличним проблемима се сусретала и Служба државне безбедности СФРЈ, и као што је то код већине обавештајно-безбедносних служби било, тако и овде није постојао организован приступ овоме питању. Значај интегритета појединаца и организације налазио је своју замену у "морално-политичкој подобности" и партијској инструментализацији где су припадници службе проглашавани "првоборцима" у одбрани државних (партијских) интереса. Период после смрти Тита, са тенденцијама које су водиле ка стварању вишестраначког политичког живота у СФРЈ, створио је услове за сагледавање другачијег статуса и улоге службе у друштвеној заједници. Овај процес, започет у СДБ ССУП-у, није доживео своју разраду и финализацију из већ познатих разлога, а који су довели до распада СФРЈ и преузимања функција и кадрова Савезне службе под ингеренцију Републике Србије. У том периоду долази до раскорака између стварних друштвених и државних потреба у погледу деловања Службе, обзиром на ратно окружење и негативан став шире међународне заједнице према политици СРЈ, што се манифестовало и на образовни процес у којем је било лутања, дезоријентације и несналажења - као последице актуелне политике.⁵ Новопримљени радници РДБ су након завршеног курса одлазили на своја радна места са нерашчишћеним схватањима о моралним циљевима службе јер су само "између редова" о томе добијали информације а које су, обзиром на стихијну ситуацију, могле бити и контрадикторне. Наиме, учесници у реализацији наставе могли су имати различите ставове и погледе у односу на нпр. случајеве "Паук", хапшења и суђења неким бившим припадницима СДБ, развоју ситуације на Косову итд. Овакав неорганизован приступ решавању овог питања. и то још у условима снажних друштвених превирања сигурно да је утицао на одређена несналажења младих припадника Службе у пракси. Када се говори о овоме неминовно се размишља о интегритету јединке и организације. У тим размишљањима намеће се закључак да личност од интегритета успешније превазилази овакве моралне дилеме а интегритет организације чини циљеве и ситуације јаснијим, чиме се олакшава избор и модалитет понашања. Дакле, приликом избора кадрова за Службу неопходно је опредељивање за личност чији је карактер стабилан, усклађен и позитивно оријентисан у општем смислу. Даље изграђивање оваквих личности могуће је у образовном процесу стручног усавршавања, али на добро осмишљеном

⁵ Нпр., од 1992. г. појам српског екстремизма је добио другачије значање у односу на претходни период када је свако испољавање национализма било тако тумачено па су се и у Служби појавили "екстремисти". У овим и свим другим ситуацијама које су изазивале недоумице и моралне дилеме код припадника Службе изостала је адекватна и организована реакција руководства мотивисана вероватно опортунистичким ставом "да се не таласа!"

и организованом нивоу. У том случају импровизације нису дозвољене јер и овде је пресудно једино исправно схватање да се ауторитет, који је у оваквој надградњи веома битан, постиже искључиво знањем, односно снагом аргумената. Значај овог питања добро је уочен у Спољној обавештајној служби Русије која је његово решавање предузела уз помоћ науке. Наиме, избор кадрова се врши на основу "листе" пожељних особина и на тај начин се добијају одговори да ли кандидат њима располаже, а током обучавања се пажљиво прате све његове психофизичке реакције ради одговарајућег постављања и касније процене за које послове и задатке је најупотребљивији. Исправност оваквог приступа је очигледна јер је једино ова служба, наследница Прве главне управе КГБ, одржала континуитет свога рада и представила се као организација са интегритетом, јер је обезбедила заштиту својих активности, кадрова и извора.

Значај етичких разматрања у образовном процесу стручног усавршавања је очигледан, али пре свега зависи од политичких процеса у друштву и основног положаја и улоге службе у друштвеној заједници. Сходно положају и улози Службе у друштвеној заједници, рефлектује се садржај и суштина онога што подразумевамо под моралним кодексом а све то мора бити изражено кроз организовану форму. Само на тај начин је могуће постићи да нека питања или проблеми не прерасту у кризе, било на појединачном или организацијском нивоу. Важност етике у професионалном образовном процесу не треба поједностављено схватити као тежњу за индоктринацијом, јер се тиме чини повратак у прошлост коју више нико не жели, а етичка разматрања пре свега морају бити заснована на најшире прихваћеном систему вредности и бити у функцији изграђивања јединке као самосвесног бића а потом и службе као специфичне друштвене организације.

РУКОВОЂЕЊЕ

Ово питање је засигурно много значајније са аспекта циљева опште ефикасности и успешности неке службе али се никако не сме занемарити улога руковођења у области етике и интегритета. Наиме, у САД се придаје велика пажња тзв. "руководној етици", односно наука је присутна у свим аспектима руковођења у циљу његовог унапређивања и побољшавања. Стимулисање иницијативе и подстицање идеја за унапређење процеса рада су основне теме којима се бави управљачка структура у разним производним сферама у земљама развијене демократије, и то је створило простора да се на сличан начин размишља и у оквиру државних институција, односно обавештајно-безбедносних служби. Уочавање негативних ефеката руковођења које прати непотизам, полтронство, заснивање ауторитета на основу претњи силом коју омогућава функција, подстицање међусобног неповерења и сл. довело је до пораста тенденција да се овакве појаве спрече или елиминишу пре свега на организационом плану (јасним одређивањем одговорности сваког учесника у процесу рада и стварању објективних услова за адекватну процену његовог

рада) и учешћу више субјеката у избору лица која ће вршити руководне функције.

О проблемима руковођења у службама до скоро у свету није било помена јер је то била табу-тема о којој се није смело говорити зато би се тиме показале слабости које би противник могао искористити. Поготово у Служби државне безбедности СФРЈ, односно РДБ Србије о томе није никада било речи, ни усмене а камоли писмене, и све се углавном сводило на кулоарске разговоре који су понекад прерастали у оговарања и трачеве и тако губили свој првобитни смисао. Основни узрок оваквог понашања налазио се у чињеници да у Служби (и у погледу тога нисмо били изузетак у свету) није било пожељно износити мишљења и ставове који су могли бити супротни онима важећим у руководној структури. То је обесхрабривало иницијативе, стварало уверења да се поштен рад и све оно што манифестује личност од интегритета не исплати, те да је могуће у Служби направити каријеру само "преко лешева других" или ако "неко моћан стоји у позадини" и сл. У контексту овог питања неопходно је указати и на чињеницу дугогодишњег погрешног става у Служби када се ради о неуспеху. Наиме, аутор је, током дугогодишњег службовања, постао свестан негативног ефекта појма неуспеха у раду, односно императива успеха који се увек и у свакој прилици истиче, а руководиоцима је једини параметар да ли ће се нека активност предузети или не. Овакав став итекако утиче на однос према задацима и узрокује моралне дилеме. Када је реч о разумевању појма неуспеха, треба имати у виду праксу да то често постаје главно обележје за некога и да га прати током целокупног даљег службовања. Стога се припадници Службе, а нарочито руководиоци, итекако боје неуспеха и нису спремни за предузимање ризика, који је основ за успех. Ситуација по овом питању би била квалитетно другачија када би се у оцени неуспеха мерило да ли је припадник Службе предузео све што је неопходно и што се примењује у савременој пракси. Уколико је у томе свесно направио пропусте, тада неуспех може бити разлог за дисциплинске мере или пример свима другима како не треба радити.

Дакле руковођење је веома сложен и одговоран процес који има и своју етичку страну. Нису ретки примери да због неетичког поступања руководиоца веома перспективни кадрови напусте Службу и то у периоду када су им најизраженије радне и друге могућности⁶ О значају правилног руковођења и његовом утицају на етику и интегритет, како појединаца тако и организације, није потребно у овој прилици више говорити и то је тема која заслужује опсежну расправу, првенствено из разлога повећавања ефикасности рада Службе. Довољно је само подсетити да, као и у свим другим службама у свету, тако и у нашим (војним и цивилним) постоје, или су постојали, руководиоци који су спремни да саслушају и прихвате сугестију, односно да дају савет када је то потребно и да, супротно томе, постоје они који су недоступни, и који са потчињенима комуницирају углавном путем наредби сматрајући да што су строжији то су радници ефикаснији, а процес рада делотворнији.

---

⁶ Интересантно је да такав руководиоца, обично по одласку у пензију, дели актуелним руководиоцима "моралне лекције"!

МАТЕРИЈАЛНА СИТУАЦИЈА

Фактор материјалног стања припадника обавештајно-безбедносних служби несумњиво да је важан у обликовању моралног кодекса, а слично је и у случају других професионалних етика.⁷ Може се рећи да је "блажи" облик нарушавања професионалне етике, настао као последица незадовољства материјалним статусом, појава недовољне мотивисаности за рад, неажурност, површност и сл. Поставља се питање да ли је могуће незадовољство припадника службе материјалним статусом институционално усмеравати и решавати. Када се овакви проблеми јаве у другим професијама, они се тада најчешће решавају преговорима између професионалног синдиката и послодавца, а уколико се резултати не покажу, прибегава се штрајку као облику притиска. И поред чињенице да је у две обавештајно-безбедносне организације (индијском RAW-у и грчком КΥΡ-у) забележен штрајк запослених (није познато какви су били ефекти тих штрајкова), овакав облик испољавања незадовољства напосто је незамислив за ове државне организације, обзиром на њихову основну улогу и функције. Тежи облици нарушавања морала, проузрокованог материјалним статусом, су злоупотребе, крађе и корупција, и мора се нагласити да ове појаве нису резултат деловања искључиво овог фактора већ су само њиме подстакнуте, а стварни узроци су индивидуално-психолошког карактера. Наиме, појаве као што су задржавање дела новца или друге материјалне надокнаде агенту (сараднику), увећавање оперативних трошкова, измишљање оперативних ситуација ради нпр. реализације путовања у иностранство, ненаменско коришћење службених возила и станова и сл., присутне су мање-више у свим службама света, али у мери која највероватније не забрињава. То не значи да се ово питање занемарује јер од тога до издаје, као најтежег облика нарушавања моралног кодекса припадника службе је мали корак, нарочито ако се узме у обзир да противничка служба не само да једва чека тако нешто, већ и да активно ради на стварању таквих ситуација. Нарушавање моралног кодекса, узроковано материјалном ситуацијом, потребама и жељама, вероватно би било занемарљиво да није присутна једна специфичност као последица неадекватног управљања и руковођења.

Ради се о феномену привилегија, односно специфичном облику награђивања кроз бесплатно коришћење претежно материјалних добара. У ситуацији изграђивања социјалне државе апсурдна је и помисао на продубљивање разлика између оних са највишим и најнижим примањима, и стога се прибегава оваквом облику награђивања који међутим, има у коначном исходу веома негативне ефекте. У ситуацији када је највећи део припадника Службе савесно и одговорно обављао своје задатке, а оперативни састав често био у ситуацији да самофинансира своју активност,⁸ прво најуже, а затим и шире руко-

⁷ Етички принципи лекара, судија или нпр. адвоката у нашој земљи протеклих година су нарушавани у мери која је доводила у питање интегритет свих у тим професијама. Наиме, ниски лични доходи у здравству или правосудју појединце су "натерали" да приме мито што је неспојиво са заклетвама које се дају приликом отпочињања бављења тим послом, и чиме су извршили деградацију целокупне професије.

⁸ Оперативци су понекад из свог џепа плаћали трошкове састанака са изворима информација, иако је пракса у свим земљама да се то покрива из службене касе.

водство почело је да користи привилегије које су се све више увећавале и постајале саме себи сврха. Жеља за напредовањем у Служби код многих више није била мотивисана самодоказивањем у послу, односно могућностима постизања значајних резултата и "уписивања у историју", већ стицања привилегија.⁹ У таквој ситуацији неминовна су питања оправданости таквих поступања, посебно ако су у комбинацији са кадровском политиком која протезира полтронство и слепу послушност, и сходно томе дилема које у неким случајевима могу довести и до нежељених последица, а о којима је већ било речи.

ЗАКЉУЧАК

Основна намера и смисао овог текста није да подстакне већ постојећи анимозитет према неким бившим руководиоцима у Служби и продуби разлике у мишљењима а које би резултирале сукобима или нечим сличним. Циљ је да се укаже на чињеницу да су ова питања веома комплексна и одређујућа за судбину свих припадника Службе. Овом приликом мора се нагласити да једна или неколико личности, без обзира шта урадили, не персонификују Службу, и да не треба њихово суђење претворити у суђење свим припадницима. У Служби државне безбедности Србије увек је доминирала већина која је, не штедећи себе, часно, поштено и са интегритетом, другим речима професионално, обављала радне задатке. Коначно, покретањем овог питања отварају се и најважнија питања о постојању и деловању Службе, а то су њен положај и улога у друштвеној заједници. Постојање јасних циљева, који се пред Службу од стране заједнице постављају, представља основ на који се надграђује све остало, укључујући њену кадровску или руководну политику. У мери у којој је процес демократизације захватио све сфере живота и рада то се одражава и на Службу, у којој тада појам дужности добија своје право значење и не зависи најчешће од субјективне интерпретације руководиоца. Ово значи да у Служби треба извршити темељне реформе и поставити је на основе који ће задовољавати захтеве једног савременог демократског друштва, односно учинити је инструментом државне воље. Тиме ће и многа питања, о којима је било речи у овоме раду, постати беспредметна, или ће своје место уступити другим приоритетнијим стварима.

---

⁹

Перманентног коришћења службеног аутомобила, добијања великог станбеног простора (вила и луксузних станова) и његовог откупа по багателној цени, могућностима за запошљавање чланова породице у добродостојне фирме, школовања деце у иностранству, коришћења службеног обезбеђења, итд. У којој мери су привилегије постале саме за себе и по себи, указује чињеница да су бивши начелник РДБ и његов заменик имали на личном располагању по 15-20 аутомобила (које су само они могли да користе), а истовремено оперативни састав је користио недовољан број Застава 101 и "југића", од којих су многи били на ивици дотрајалости.

ЛИТЕРАТУРА:

а) књиге:

1. Dulles A. (1963), *The Craft of Intelligence*. New York, Harper&Row.
2. Лукић Р. (1974), *Социологија морала*. Београд, САНУ.
3. Мельник Б. А. (1997), *Политологија*. Минск. "ВЫШЭЙШАЯ ШКОЛА".
4. Nollau G. (1978), *Das Amt*. München, C. Bertelsmann verlag.
5. Павићевић В. (1962), *О дужностима*. Београд, Рад.
6. Пантелић-Вујанић С. (1996), *Савремена социологија*. Београд, Саобраћајни факултет.
7. Рот Н. (1990), *Општа психологија*. Београд, ЗУНС.
8. Рус В. (1969), *Дијалектика човека и света*. Београд, ИМПП.
9. Супек Р. (1973), *Друштвене предрасуде*. Београд, Радничка штампа.
10. Тановић А. (1973), *Етика и политика*. Сарајево, Свјетлост.
11. Тонковић С. (1962), *Малограђанштина и њен морал*. Београд, Рад.

б) Чланци у књизи:

1. Gurvitch G. (1946-1966), Problemi sociologije moralnog života. *Sociologija* u redakciji Gurvič Ž., Zagreb, Naprijed.
2. Павићевић В. (1976), Основни облици друштвене свести. Зборник радова *Основи науке о друштву*. Београд, Рад.

в) Чланци на Интернету;

1. Pekel K. (14. 08. 2000), *Integrity, Ethics, and the CIA*. www.cia.gov/csi/1996/
2. Thompson M. (14. 08. 2000) *Thoughts Provoked by The Very Best Men*, www.cia.gov/1998/

г) Чланци у часопису:

1. Sullivan W. (1981) Биро, мојих тридесет година у Хуверовом ФБИ-у. *Безбедносне теме* бр. 15-16, Београд, ССУП.

д) Енциклопедије:

1. Мала политичка енциклопедија (1966), Београд, Савремена администрација.
2. Енциклопедија политичке културе (1993) Београд, Савремена администрација.

CHALLENGES TO ETHICS AND INTEGRITY OF INTELLIGENCE - SECURITY SERVICES

Abstract: The essay encompasses all factors relevant in determining the professional ethics of people employed by intelligence-security services. This issue has always been important in all development stages of a social community, especially when there have been major and global social changes that caused the destruction of the previous system of values and the establishment of a new one - a process that has always been followed by personal catharsis or mental disorders of another kind. At the same time, this issue has been actualized by new tendencies in the society emocratization, mainly in the realm of personal rights and liberties, primarily by insisting on the accountability of public authorities to wider public as well as by enforcing greater transparency in public authorities' work. All this imposes the need to examine a major role and position that an intelligence-security service holds in a society, a service that is depolized and that is professional, a service that cherishes ethical principles thus buiding up and protecting its own integrity and integrity of its employees.

Key words: Inegrity, ethics, morals, ideology, education, management, depolitization.

Слободан МИЛЕТИЋ, МУП Републике Србије

ПОЛИЦИЈСКО ПРАВО - РЕГУЛАТИВА, НАУКА, ОБРАЗОВАЊЕ И ПРАКСА

Резиме: У раду се разматрају односи између позитивног полицијског права, науке полицијског права, полицијског образовања и полицијске праксе и то, пре свега са гледишта Полицијског права. Само полицијско право посматра се као заокружени и особен део правног система земље, као настајућа наставна дисциплина и научна дисциплина. Аутор закључује да полицијске активности никада не могу бити схваћене нити рационализоване одвојено од права, из чега и проистиче велики значај позитивног Полицијског права и његовог научног проучавања.

Кључне речи: полицијско право, наука полицијског права, полицијско образовање, полицијска пракса.

УВОД

Складан и што је могуће продуктивнији однос између четири категорије (позитивно Полицијско право - Наука полицијског права - полицијско образовање - полицијска пракса), које су у великој мери испреплетане и међусобно условљене, биће по мишљењу овог писца од великог значаја за успешност полицијских организација у будућности.

Споменуте категорије и њихов међусобни однос размотрићемо у овом чланку преваходно са гледишта Полицијског права. При томе ћемо и Полицијско право посматрати тројако - као заокружен и особен део постојећег правног система земље, као наставну дисциплину и (у настајању) као научну дисциплину од које ће у основи зависити и развој осталих разматраних категорија.

ПОЗИТИВНО ПОЛИЦИЈСКО ПРАВО И НАУКА ПОЛИЦИЈСКОГ ПРАВА

Полиција се у правној литератури европских држава све до краја XVIII века проучавала углавном ради њеног што ефикаснијег функционисања. С почетком ширења Науке о полицији на Науку о управи све више се проширују и циљеви тог проучавања, како на остваривање и заштиту права грађана, тако и на друга значајна питања која се односе на безбедност и саму полицију.

У историјском развоју Полицијско право је претеча Управног права. Али, потенцијално, Полицијско право је и савремена научна дисциплина, више самостална - као у Немачкој или мање самостална - као у Француској у односу на Науку управног права. С обзиром на то да Наука управног права проучава односе регулисане правом и да је Управно право правна дисциплина позитивног права, може се закључити да и Наука полицијског права проучава односе регулисане позитивним Полицијским правом. Другим речима, Наука полицијског права проучава полицијске законе и друге прописе, односно законе и прописе из области унутрашњих послова, као особене области друштвених односа уређене тим прописима.

Разуме се, да би проучавање и обрада позитивног Полицијског права имали карактер науке морају имати одговарајући предмет, метод и циљ проучавања и обраде. У овом погледу Наука полицијског права не би могла да има неких особености у односу на Науку управног права и на друге науке које се баве проучавањем позитивног права. Наиме, и предмет обраде позитивног Полицијског права има у виду субјекте (Полицијског) права и њихова овлашћења, правне норме, органе и организације (полицијске и друге) у датом друштвеном поретку, као и структуру ових органа и организација и њихове односе, како међусобне, тако и са грађанима, односно правним лицима (државним и недржавним субјектима). Такође, методи обраде позитивног Полицијског права су дескрипција, дедукција, индукција, анализа и синтеза, који су у примени и у осталим позитивноправним и другим научним дисциплинама чији је циљ постизање објективног научног сазнања. Најзад, проучавање и обрада позитивног Полицијског права имају практичан циљ изражен у познавању тог права, без кога се не може постићи теоријски циљ, тј. историјско, социолошко и друго изучавање позитивног права. Другим речима, проучавање текстова позитивног Полицијског права и утврђивање правога смисла у том праву јесте неминовност и при проучавању економских, друштвених, политичких и других фактора и друштвене средине у којој настају, развијају се и примењују односна правила друштвеног понашања.

Полазећи од до сада изложеног, могуће је овде и конкретније се бавити корисношћу научног проучавања и обраде позитивног Полицијског права за полицијско образовање и за полицијску праксу. С обзиром на опсег и намену овог чланка указаће се само на неке односе међу овим категоријама (наука, образовање, пракса).

ПОЛИЦИЈСКО ПРАВО И ПОЛИЦИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ

Питање циља и функције високошколске наставе за образовање полицајаца и правника је увек актуелно. Када се ради о изучавању Полицијског права на основним студијама Полицијске академије у Београду, може се сматрати важним више општих циљева и функција. Прво, неопходно је да будући дипломирани официри полиције стекну правничко образовање које подразумева савладано југословенско позитивно Полицијско право. Друго, неопходно је да будући дипломирани официри полиције формирају своја правна гледишта

тако да што је више могуће разумеју друштвену стварност и феномен права. Треће, неспходно је да будући дипломирани официри полиције у довољној мери упознају и позитивно Полицијско право неких других земаља и тако стекну знања о једном општијем систему Полицијског права, а тиме и шире правничко образовање и основу за каснију високостручну практичку примену и(ли) продубљено проучавање Полицијског права.

Ради остваривања ових опшних, али и других циљева и функција високошколске наставе на Полицијској академији у Београду спроведене су бројне активности и остварени значајни резултати. Превасходно због потреба наставе и писаца овог чланка имао је част и задовољство да постави први систем Полицијског права у нашој правној литератури. Међутим, све то треба схватити само као мали подстицај за даљу теоријску обраду Полицијског права. Стога би добродошли и други системи, али и монографије, чланци и други стручни радови о појединим институцијама Полицијског права, применом научне методологије и узимањем у обзир нормативних аката, полицијске праксе, упоредног Полицијског права и свих других фактора који утичу на развој Полицијског права.

Јер, не смемо изгубити из вида да је код нас Полицијско право, као наставна и научна дисциплина, још у настајању. Стога и обрада нашег позитивног Полицијског права, тј. важећих полицијских закона и других прописа мора тек прерасти егзегезу позитивноправних текстова. То захтева да се уложи још много напора да се настава из Полицијског права подигне на што виши степен наставно-научне дисциплине, а проучавање Полицијског права - на (висок) ниво науке. Такав развој Полицијског права - поред дескрипције која је у позитивноправним наукама неопходна - захтеваће стално изучавање полиције и њених односа у друштву. Систематским обрађивањем позитивног Полицијског права, које се и само мења, неопходно је што потпуније утврдити и систематизовати основна начела Полицијског права и правне категорије и појмове одређених правних институција. Биће потребне дугогодишње анализе да би се дошло до најисправнијих и најпогоднијих синтеза за научне и наставне сврхе. Међутим, исправним методолошким приступом обради Полицијског права допринеће се и јаснијем упознавању и разумевању полиције и њених односа у друштву. Тиме ће се допринети и унапређењу њене организације, делатности и контроле и, тим путем, очувању и унапређењу безбедности наше државе и грађана. Зато ће се и сви будући напори уложени на путу ка овим циљевима и те како исплатити нашем друштву.

Захваљујући тим напорима, касније ће и (развијенија) Наука полицијског права више доприносити циљевима који стоје пред њом. Пратећи дејство друштвених фактора на примену нормативних аката Наука полицијског права својим теоријским конструкцијама утицаће да се, с обзиром на сталне и све убрзаније промене услова, доносе нови полицијски закони и други прописи, прилагођенији условима и савршенији од, претходних. Тако ће Полицијско право најбоље остваривати своју општу функцију у друштвеном животу, тј. функцију сигурности у правном саобраћају и обезбеђивања законитости и права грађана.

Поред ове функције коју имају и друга правна подручја, Полицијско право ће тако најбоље остваривати и своју посебну (особену) функцију - на остваривању и заштити безбедности државе и грађана, организацијом, делатношћу и контролом полиције. При томе, проучавање односа полиције са грађанима и другим субјектима пружаће драгоцену сазнања о објективној стварности друштвених односа у правом регулисаној области безбедности, до којих (сазнања) се дошло применом научне методологије.

ПОЛИЦИЈСКО ПРАВО И ПОЛИЦИЈСКА ПРАКСА

Несумњиво је да је Полицијско право за полицију употребљив ресурс, важан за полицијску праксу. Позитивно Полицијско право саставни је део делатности полиције, како у оним полицијама које се бирократски камуфлирају правом форсирајући застарелу легалистичку концепцију професионализма или сличне у којима су увек "они добри, а криво право", тако и у оним полицијама које успешно обезбеђују одговарајуће услове (одговорност, контрола и др.) у којима се важећим правним правилима остварује истинска регулативна функција, као и правовремено и потпуно вршење полицијске делатности државе, у складу са уставом и законом. Истовремено, у првима је неупоредиво већи систематски притисак на полицајце да крше разне врсте правила у циљу очувања других вредности тако да право стално иритира полицајце, а у другима је тај притисак занемарљив и полицајци право у приличној мери доживљавају као написано и за њих. Наравно, то не значи да може бити написано само (једино) за њих будући да су легални лимити полицијске власти јасно утврђени уставом.

Поред споменутих уставних гаранција ваља подсетити и да је давно уочено да политичка опасност да полиција сама дефинише сопствену власт не зависи толико од полиције колико од политике. Сагласно томе, без обзира што ни трајније полицијске реформе кису могуће без дубљих промена правних форми, саме те реформе не зависе само од полиције, већ су условљене бројним факторима. Према резултатима истраживања у више англосаксонских земаља условљене су и односом између полиције, политичара и легалног и илегалног бизниса. Та искуства показују и да су се у досадашњим полицијским реформама полицијске организације показале маневарски неспособне као "танкери за превоз нафте", и то не само из бирократских разлога који су и највидљивији, већ и због противљења запослених да мењају радну праксу, тешкоћа у комуницирању нових полицајаца, неадекватне обуке (тренинга) и сиромашних људских ресурса.

Међутим, наша и страна искуства показују - када постоје услови да моћ права дође до свог правог изражаја - да се правном регулативом може креирати један одговоран полицијски сервис. После тог првог корака може се и простор између полицијског права и полицијске праксе успешно преошћавати формулација и другим ангажовањем полиције. То подразумева услове да се моћ права користи и за отклањање евентуалних дефанзивних баријера "независности полиције", коју никако не треба мешати са неопходном правном са-

мосталношћу и извесном аутономијом коју полиција (мора да) има у правном поретку наше и других земаља. Разуме се, ово термилошко разликовање означава и суштинску дистинкцију, јер прва ситуација значи употребу права од стране полиције и у политичке сврхе, а друга подразумева да је то искључено у највећој могућој мери. Из различитости ове две ситуације може се извести закључак да релација између Полицијског права и полицијског деловања у пракси зависи од врсте правних правила, врсте полицијског деловања и од друштвено-политичких услова. Може се закључити и да успешност правног регулисања полицијске праксе зависи од разумевања комплексне релације између структуре полицијске организације, практичних потреба задатака полиције, неписаних (суб-културних и других) правила унутар саме полиције и ("формалних") правних правила Полицијског права.

И поред различитих искустава кад су у питању полицијске реформе, чињеница је да су се полицијске организације и њихове унутрашње организационе јединице мењале, да се мењају и да ће се мењати. Наравно, и у будуће ће правовременост и адекватност тих промена зависити од исправног сагледавања разлога и циљева промена у организацији и делатности полиције, посебно структуралних лимита и могућности за промене. Истовремено, зависиће и од полицијских и ширих (спољашњих) економских, друштвених и политичких снага које све то сагледавају и дефинишу и које промене спроводе.

ЗАЈЕДНИЧКА ПЕРСПЕКТИВА ПОЛИЦИЈСКОГ ПРАВА, ОБРАЗОВАЊА И ПРАКСЕ

Све што је до сада изложено у овом чланку омогућава нам да закључимо да полицијске активности никада не могу бити схваћене, нити њихова рационализација може бити спроведена одвојено од права. Отуда и велики значај позитивног Полицијског права и, следствено томе, његовог проучавања и обраде у оквиру Науке полицијског права.

Имајући у виду да ће будућност полицијских организација све више зависити од њихове иновативне перформансе и укупне способности да се прилагоде све већим, бројнијим и различитијим променама, које долазе све брже и стижу са све више страна, свим полицијским организацијама ће приоритет бити квалитет кадра којим располажу или га могу ангажовати и, доследно томе, квантум знања којим полицијска организација располаже да одговори изазову промена. Негде ће у томе увек бити актуелан и однос Полицијског права, полицијског образовања и полицијске праксе. За развој тог односа биће од великог значаја и развој одговарајућих научних дисциплина, како позитивно-правних, тако и чињеничних, међу којима су и Полицијско право, Наука о полицији, Основи безбедности и друге које се изучавају на Полицијској академији у Београду.

POLICE LAW - REGULATIONS, SCIENCE, EDUCATION, PRACTICE

Abstract: The essay deals with relations between the positive police law, the science on police law, police training and police practice, reviewed mainly from the perspective of the police law. The police law is treated as a whole and as a specific part of the legal system of a country and it is also envisaged as an emerging academic and scientific discipline. The author's conclusion is that police activities can never be understood or rationalised separately from the police law and that is why the positive police law and the scientific researches undertaken in that respect have such importance.

Key words: Police law, the science on police law, police education, police practice.

Јовица ВАСИЉЕВИЋ, СУП Сремска Митровица

ОРГАНИЗАЦИЈА И ФУНКЦИОНИСАЊЕ СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА НА ПОДРУЧЈУ СРЕМСКОГ ОКРУГА

Резиме: Систем безбедности саобраћаја у најширем глобалу обухвата друштвени механизам коме је поверено да се брине о заштити друштвених вредности у овој области и широку лепезу мера друштвене интервенције које друштво преко разних органа и организација предузима како би се обезбедило безбедно и несметано одвијање саобраћаја.

Кључне речи: безбедност саобраћаја, организација система безбедности саобраћаја, друштвени механизам.

УВОД

У раду је извршена критичка анализа ефикасности система безбедности саобраћаја на подручју сремског округа (на нивоу округа и на општинском нивоу) са циљем давања доприноса у изградњи ефикаснијег система безбедности саобраћаја. Дефинисане су институције друштвеног механизма које постоје у области безбедности саобраћаја, основне методе рада, мере друштвене интервенције, као и систем финансирања. Поред критичке анализе постојећег стања дати су и предлози за побољшање стања.

С обзиром да је степен угрожености људи и имовине у саобраћају висок, да су извори опасности у саобраћају бројни и разноврсни, као и да је уништен део саобраћајне и друге инфраструктуре, потребно је уложити значајна средства у обнову уништене и запуштене саобраћајне инфраструктуре као и енергичне и трајне напоре са циљем стварања ефикаснијег система заштите угрожених вредности у овој области друштвеног живота.

Пре свега мисли се на организацију и функционисање целокупног саобраћајног система, а у оквиру тога и организацију, функционисање и ефикасност система безбедности саобраћаја.

Неопходно је предузимати мере које ће омогућити повољније спољне услове за одвијање саобраћаја ("Системи интелигентних путева и возила") као и мере

БЕЗБЕДНОСТ

које ће обезбедити потпунију и квалитетнију припрему људи како би што лакше удовољили захтевима који се пред њих постављају при учешћу у саобраћају. У СР Југославији је од 1991. године дошло до дезорганизације система безбедности саобраћаја, чему су у највећој мери допринели укидање покрајинског савета за безбедност саобраћаја, општинских савета за безбедност саобраћаја, економска криза и међународне санкције.

Да би се превазишло тренутно стање потребно је приступити хитној ревитализацији система безбедности саобраћаја.

Сремски регион мора да има своју улогу у овој области у оквиру целине коју чини СР Југославија.

СТЕПЕН УГРОЖЕНОСТИ У САОБРАЋАЈУ НА ТЕРИТОРИЈИ СРЕМСКОГ ОКРУГА

Утврђивање степена угрожености у саобраћају, на територији сремског округа, вршено је класичном анализом и анализом у оквиру које се узимају у обзир:

- саобраћајне незгоде у односу на милион возило - km, као динамички показатељ.

При анализи периода од 1992. до 1996. године, код утврђивања степена угрожености кориштен је просечан годишњи број погинулих и незгода са настрадалим лицима. (Васиљевић, Ј., 1997)

У табели 1. дат је преглед саобраћајних незгода са настрадалим и последице за сремски округ.

Табела 1. Саобраћајне незгоде са настрадалим лицима и последице на подручју сремског округа у току 1990. године и у периоду од 1992. до 1999. године

Год.	НЕЗГОДЕ			ПОСЛЕДИЦЕ			
	Укупно	Са погинулим лицима	Са повређеним лицима	Укупно настрадало лица	Погинуло лица	Теже повређена лица	Лакше повређена лица
1990.	1002	120	882	1610	141	560	909
1992.	695	74	621	1094	87	337	670
1993.	406	50	256	662	58	190	414
1994.	418	46	372	638	54	203	381
1995.	489	40	449	783	42	253	488
1996.	720	58	662	942	61	274	607
1997.	851	68	783	1182	74	360	748
1998.	766	78	688	1083	94	298	691
1999.	654	66	588	918	76	282	560

На основу табеле 1 види се да је у периоду од 1997. до 1999. године порастао број саобраћајних незгода са настрадалим лицима као и број настрадалих лица, у односу на период од 1992. до 1996. године.

Мера (стопа) незгода на територији сремског округа

За анализу стања безбедности саобраћаја на дужим деоницама путева са истим геометријским карактеристикама користи се прорачун мере (стопа) незгода M_N

$$M_N = \frac{N \cdot 10^6}{365 \cdot Q \cdot L} \text{ (nezg/milionvozilo-km)},$$

где је : N - годишњи број незгода на посматраном путу,

Q - средњи годишњи број возила/дан,

L - дужина посматране деонице пута у km.

Табела 2. Мера (стопа) незгода на најважнијим путним правцима сремског округа у периоду од 1992. до 1996. године и у току 1997. године.

Путни правац	Ознака пута	Средњи год. бр. возила/дан (Q)		Годишњи број незгода (N)		Дужина деонице (L)	Мера незгода (M _N)	
		92.-96.	97.	92.-96.	97.		92.-96.	97.
Београд-Загреб	E-70	2290	(4098)	49	(67)	87	0,67	(0,51)
Н. Сад-Шабач	M-21	4454	(7395)	132	(231)	51	1,59	(1,68)
Београд-Н. Сад	M-22/1	3354	(5315)	255	(368)	35	5,95	(5,42)

Из табеле 2. се види да је мера незгода по путним правцима у току 1997. године приближна вредности мера незгода за период од 1992. до 1996. године, са малим одступањима.

Из напред наведеног може се закључити да у периоду од 1997. до 1999. године није дошло до смањења ризика у саобраћају на територији округа.

ЕФИКАСНОСТ СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА

Услед бројних специфичности веома је тешко изградити систем безбедности који ће обезбедити сигурнију средину за учеснике у саобраћају.

У оквиру друштвеног механизма неопходно дефинисати структуру ангажованих институција, њихову организацију, обезбедити функционисање, управљање ресурсима и систем одговорности.

Метод рада кроз праћење појава на путу треба да обезбеди квалитетну базу података, чијом селекцијом, обрадом и анализом се омогућава идентификација проблема (узрока и појавних облика). Након идентификације проблема

врши се пројектовање и класификација мера, планирање, реализација и праћење ефеката.

Мере друштвене интервенције треба да буду дефинисане по броју и структури, са прецизираним садржајем активности и објектима према којима су мере усмерене. Потребно је одредити начин спровођења и избор средстава помоћу којих се мере реализују, припремити јавност и оне на које се мере односе, извршити вредновање улоге, учинка, ефекта, домета и граница сваке мере.

На крају, да би се обезбедила ефикасност система безбедности саобраћаја, неопходно је обезбедити и систем финансирања. Систем финансирања подразумева извор и обим средстава, њихову прераспodelу на превентиву, инфраструктуру и рад институција, као и однос између утрошених средстава и постигнутих ефеката.

До укидања надлежности покрајинских скупштина постојали су Покрајински и Општински савети (комисије) за безбедност саобраћаја, као носиоци програма превенције. Након увођења вишепартијског друштвеног система, није дошло до реконструкције Савета за безбедност саобраћаја, него су укинута покрајински савети а општински су прешли у статус мировања, јер су све надлежности пребачене на Републички савет, при чему је координација незадовољавајућа. Овакво стање трајало је све до 1998. године, када су у Руми и Сремској Митровици поново формиране (активирани) комисије за саобраћај. Нажалост у другим општинама то још није урађено.

Активирање комисија за саобраћај је покушај унапређења безбедности саобраћаја на овим просторима кроз различите активности (организовање саобраћајних смотри ученика основних школа на општинском нивоу "Шта знаш о саобраћају", техничко регулисање саобраћаја, санација коловоза, обнова саобраћајне сигнализације и сл.).

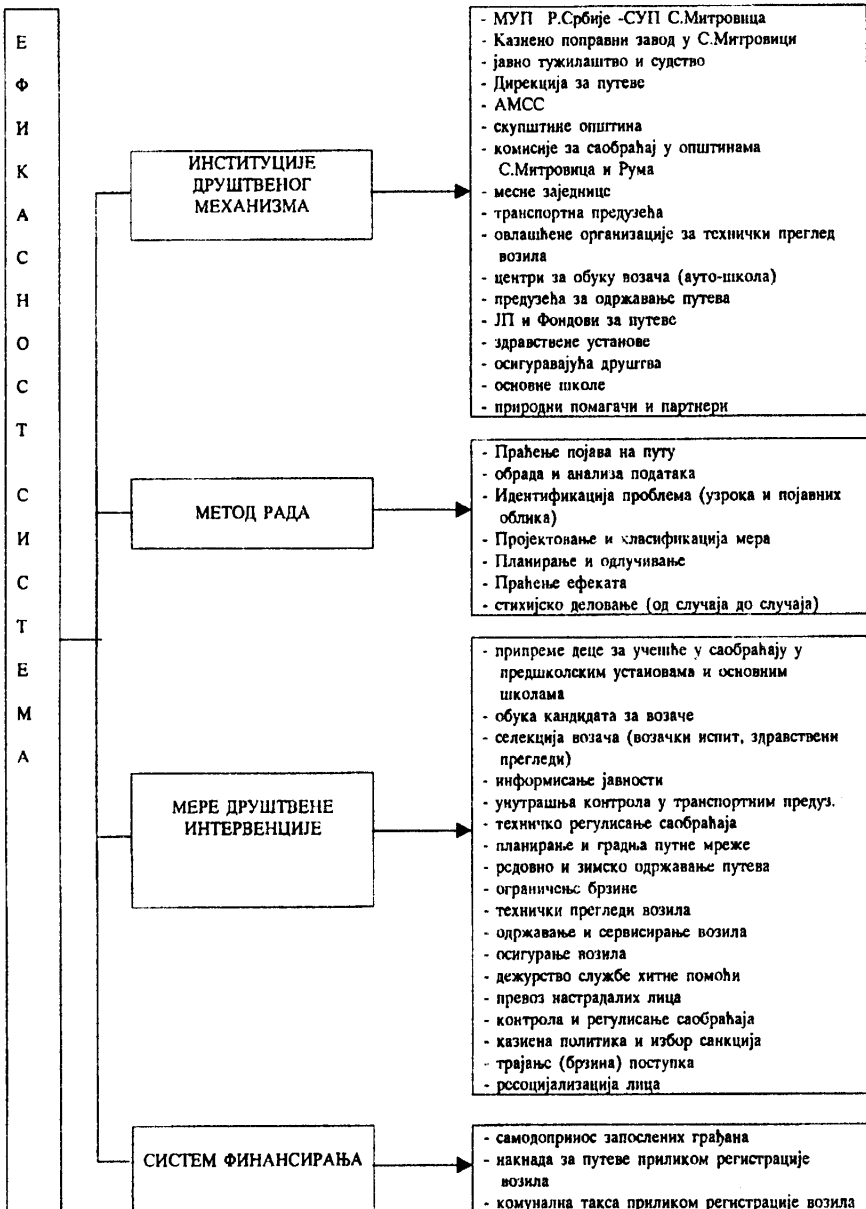
Комисије за саобраћај треба да су механизам преко кога ће се конкретизовати многобројни циљеви у смислу унапређења ефикасности система безбедности саобраћаја, као што су :

- рационалније коришћење ресурса и побољшање перформанси система безбедности саобраћаја - од бољег разумевања проблема до успешног лоцирања превентиве на реална збивања у саобраћају,
- јасна подела посла и издиференцирана одговорност,
- планирање простора,
- побољшање система финансирања,
- веће укључивање јавности у ову проблематику и др.

На овај начин би се превазишли многи досадашњи пропусти и поставила основа за даље унапређење ефикасности система безбедности саобраћаја.

Анализирањем основних показатеља ефикасности система безбедности саобраћаја, може се донети закључак да постоје знатне тешкоће и пропусти у систему безбедности саобраћаја на подручју сремског округа, као и у целој земљи.

Шема 1. Упрошћена шема система безбедности саобраћаја на територији сремског округа

**ОРГАНИЗАЦИЈА ДРУШТВЕНОГ МЕХАНИЗМА У ОБЛАСТИ
БЕЗБЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА**

Ефикасан друштвени механизам у овој области треба да обезбеди ефикасно функционисање институција на свим нивоима организовања друштва.

Институције на нивоу округа и општине (и на осталим нивоима организовања) осим спровођења институционализованих мера из своје надлежности, морају самостално да прате стање на свом подручју и на основу вршених анализа иницирају и спроводе превентивне а потом и остале активности у складу са конкретним проблемима и потребама на свом подручју. Ово је потребно због подизања општег нивоа ефикасности одбрамбеног система у овој области, затим и због тога што исти узроци саобраћајних незгода не емитују свугде једнаку опасност, а ни структура настрадалих лица није иста.

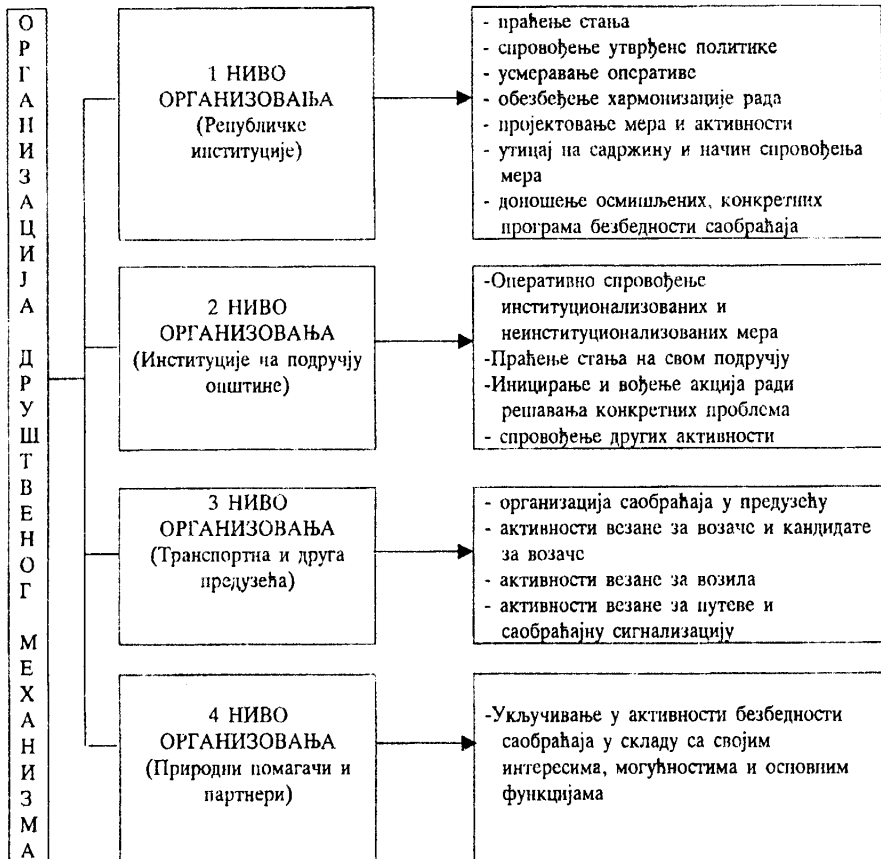
Приликом планирања акција на нивоу округа или општине, потребно је узети у обзир све разлике у дистрибуцији опасности и структури узрока саобраћајних незгода. Главни носиоци ових активности треба да буду савети (комисије) за безбедност саобраћаја.

Хијерархијско организовање и јасно разграничене надлежности и одговорности, неопходно је због избегавања преклапања и дуплирања послова, као и због избалансираног покривања свих извора опасности. Тиме се избегава да неке активности буду дуплиране а да неки извори опасности остану непокровени.

Систем безбедности саобраћаја на подручју сремског округа се може сагледати кроз одређене институције друштвеног механизма, као носисца превентивних односа репресивних активности, јер се методологија рада и мере друштвене интервенције битно не разликују по садржају и структури при глобалном сагледавању. Потребно је напоменути да су извори и обим финансија оскудни што се тиче превенције и репресије, и да покривају углавном основне активности и мере као што су одржавање путева и контролу и регулисање саобраћаја.

На нивоу округа не постоји савет (комисија) за безбедност саобраћаја а и целокупна саобраћајна политика на овом нивоу организовања је незадовољавајућа. Било је логично очекивати да се по укидању Покрајинских савета организују окружни савети за безбедност саобраћаја, који би преузели планирање и активности које је до тада спроводио покрајински савет, међутим то се није догодило. Целокупна саобраћајна активност је препуштена општинама, које те активности спроводе често од случаја до случаја.

Шема 2. Упростиена шема организације друштвеног механизма у области безбедности саобраћаја на територији сремског округа

Што се тиче институција друштвеног механизма које делују на подручју сремског округа, могу се издвојити следеће:

1. РЕПУБЛИЧКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ:

- МУП Р. Србије - СУП Сремска Митровица који своје активности спроводи преко Одељења саобраћајне полиције и Одељења унутрашњих послова по општинама;
- Казнено поправни завод у Сремској Митровици у коме се врши ресоцијализација лица;
- Јавно тужилаштво и судство;
- Судије за прекршаје;
- Дирекција за путеве која своје активности врши преко свог надзорног органа који прати стање путне мреже на подручју округа (за магистралне и регионалне путеве);

БЕЗБЕДНОСТ

- Здравствене установе;
- Основне школе.

2. ИНСТИТУЦИЈЕ НА НИВОУ ОПШТИНЕ:

- Скупштине општина;
- Комисије за саобраћај у Сремској Митровици и Руми;
- Месне заједнице;
- Урбанистички заводи;
- ЈП и Фондови за путеве;
- Јавна комунална предузећа.

3. РАЗНА ПРЕДУЗЕЋА, ОДНОСНО ИНСТИТУЦИЈЕ:

- Транспортна предузећа;
- Овлашћене организације за вршење техничког прегледа возила;
- Осигуравајућа друштва;
- Центри за обуку возача (ауто-школе);
- Предузећа за одржавање путева;
- Ауто мото клубови;
- Сервиси за поправку, одржавање и сервисирање возила.

4. ПРИРОДНИ ПОМАГАЧИ И ПАРТНЕРИ:

- Породица;
- Ужа и шира социјална средина;
- Предшколске установе;
- Средства информисања.

Последњих година функционисање набројаних институција трпело је одређене поремећаје, у складу са укупном друштвеном ситуацијом која је условила специфичне услове рада и функционисања појединих институција. Обим послова које су ове институције вршиле у свом домену је смањен у односу на претходне године, а квалитет функционисања је значајно условљен новчаним средствима чиме се закључује да је мотивисаност субјеката у оквиру појединих институција на неадекватном нивоу, што за собом повлачи пропусте у систему.

Због недостатака у људима и техничким средствима Секретеријат унутрашњих послова у Сремској Митровици није у могућности да адекватно врши контролу и регулисање саобраћаја, и зато усмерава своје снаге на најзначајнијим пунтовима у општинама и значајним путним правцима.

Недостатак новчаних средстава повлачи за собом велики број негативних последица у систему безбедности саобраћаја као на пример:

- селективно одржавање путева (улица) и сигнализације,
- незадовољавајућа старосна структура возног парка и немогућност улагања у нова возила,

- несавестан и површан рад линија за технички преглед возила,
- површан и не професионалан рад центара за обуку возача,
- пропусти у функционисању судства, где у одређеним случајевима казнена политика која се примењује није у складу са прекршајима односно учињеним кривичним делима против безбедности саобраћаја, и др.

За ефикасно функционисање друштвеног механизма потребно је да су бројни и хетерогени субјекти повезани вертикалним и хоризонталним функционалним везама. Сваки поремећај води ка друштвеној дезорганизацији и бројним штетним последицама које она повлачи са собом. Приликом решавања одређених проблема на нивоу општина окупљају се непосредни субјекти - институције, успостављајући одговарајуће хоризонталне везе у циљу решавања конкретних проблема. Да ли ће и како, проблем у саобраћају на подручју неке општине бити решен зависи од вертикалне условљености првог односно другог нивоа организовања.

Први ниво организовања чине републичке институције, које прате стање у области безбедности саобраћаја, обезбеђују сарадњу и координацију рада субјеката на нижим нивоима организовања, пројектују и класификују поједине мере и активности, усмеравају оперативу и др.

Други ниво организовања чине општинске институције, које оперативно спроводе институционализоване и неинституционализоване мере, прате стање на свом подручју, иницирају и воде акције ради решавања конкретних проблема и спроводе друге активности.

Скупштине општина воде укупну политику на локалном нивоу односно на подручју своје територије. У оквиру укупне политике, Скупштине општина воде и саобраћајну политику која се односи на изградњу локалних путева, крпљење ударних рупа на коловозу, обнављање вертикалне и хоризонталне саобраћајне сигнализације, одржавање локалних путева у зимском периоду, решавање проблема паркирања, регулисање јавног градског превоза и такси превоза, техничко регулисање саобраћаја у насељеним местима, и др.

У случају потребе за издвајањем значајних средстава за саобраћај, Скупштина општине може да распише референдум о увођењу самодоприноса запослених грађана.

Комисијама за саобраћај које треба да су носиоци превентивних и других активности у овој области, руководе председници извршних одбора скупштина општина. Комисије се ретко састају и то на сазив председника извршног одбора. Не постоји краткорочно и дугорочно планирање у овој области већ се проблеми често решавају стихијски, од случаја до случаја, тј. када се појави и наметне неки конкретан проблем који се мора хитно решавати.

Комисије за саобраћај су се до сада највише бавиле проблемом одређивања приоритета појединих улица у насељеном месту, повећањем броја места за паркирање, такси превозом и измештањем транзитног саобраћаја ван градских зона.

Месне заједнице су свеле своју активност на захтеве за постављање "лежећих полицајаца" испред основних школа и у улицама које су прометне а у којима гравитира већи број деце. Урбанистички заводи (предузећа) баве се саобраћајем кроз планирање површина за паркирање у оквиру стамбене изградње и слично, као и кроз издавање одређених урбанистичких дозвола (услова).

ЈП и Фондови за грађевинско земљиште и локалне путеве у оквиру годишњих програма рада планирају активности везане за изградњу и обнову путне мреже, саобраћајне сигнализације и сл.

Јавна комунална предузећа учествују у зимском одржавању локалних путева и улица, шишају траву и шибље на банкама као и остало растиње у зонама раскрсница.

Друштвени механизам за заштиту вредности у саобраћају на подручју сремског округа, није довољно оспособљен да успешно и у потпуности контролише негативне друштвене појаве у саобраћају због бројних пропуста и не регуларности на глобалном нивоу.

НАЈЗНАЧАЈНИЈЕ МЕРЕ ДРУШТВЕНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ

Подела мера друштвене интервенције у области безбедности саобраћаја може да се изврши по више критеријума, као на пример на: превентивне и репресивне; примарне и секундарне; директне и индиректне; опште и посебне; образовне, економске, техничке и др.

Овим мерама могу се постићи већи или мањи ефекти у зависности од садржаја мере, начина спровођења, дужине и интензитета спровођења. Највеће ефекте дају мере које хармонично смањују и субјективни и објективни ризик.

Ако мере нису добро осмишљене или спроведене, могу да постигну и супротне ефекте. Могуће је да се применом мера изврши преумеравање ризика са једне категорије учесника у саобраћају на другу. Неке мере могу да доведу до компензационих понашања која умањују ефекте, те је неопходно предвидети активности за спречавање компензационих понашања и спроводити их истовремено са основним мерама.

Припрема људи за учешће у саобраћају

Припрема људи за учешће у саобраћају представља суштинско питање безбедности саобраћаја. Ефекти припреме људи поред тога што утичу на смањење броја саобраћајних незгода и њихових последица, утичу и на смањење потреба за предузимањем других скупљих и мање ефикасних мера.

Саобраћајно образовање и васпитање је дуг и постепен процес који почиње од најранијег узраста. Значајни ефекти се могу постићи утицајем на децу од стране родитеља у породици, затим преко учитеља и наставника у школи, путем штампе, локалних радио станица, а потом обуком у центрима за обуку возача и омогућавањем услова за индивидуално саобраћајно образовање и васпитање.

Због економске кризе, родитељи су више заокупљени обезбеђењем средстава за "голу егзистенцију" породице тако да су у доброј мери занемарили саобраћајно васпитање сопствене деце. У основним школама су укинута ауто-мото секције. Дужи низ година нису била организована школска такмичења у овој области. У току 1998. године и 1999. године одржане су саобраћајне смотре младих по општинама као и окружне смотре, међутим овде је потребно нагласити да у првој фази припрема за смотру (предтакмичење) нису обезбеђени тестови за сву школску децу, већ је један тест постављан на графоскоп а деца су уписивала тачне одговоре на обичном папиру. Школе такође немају своје бицикле за припрему деце за практични део такмичења већ деца користе сопствене бицикле. Фонд редовних часова из области безбедности саобраћаја у оквиру предмета "Техничко образовање и васпитање" је значајно редуциран у основним школама. У средњим школама стање је још лошије јер је ова област потпуно изостављена из наставног плана и програма, а такмичења се више не организују. На територији сремског округа не постоји средња саобраћајна школа. Овакво стање се мора негативно одразити на саобраћајну културу деце и омладине.

Рад на саобраћајном васпитању и образовању одраслих се уопште не спроводи. Нема више активности које су се до увођења међународних санкција спроводиле на радничким универзитетима, у предузећима, месним заједницама, ауто-мото клубовима и удружењима возача. Ауто-мото клубови више не организују предавања и филмске представе на ову тему, а код прекршиоца правила понашања у саобраћају не примењују се васпитно-образовне мере и поуке (обавезна предавања, провере знања и др.).

Највећи и скоро једини део око припреме људи за учешће у саобраћају преузели су центри за обуку возача, и то једино из економских разлога (остваривање профита).

Обука кандидата за возаче моторних возила

Центри за обуку возача као облик институционализованог саобраћајног васпитања и образовања треба много више него до сада да допринесу моделовању будућих возача. Њихова техничка опремљеност, кадровска оспособљеност и садржај обуке се директно одражава на квалитет обуке. Ово је важно обзиром да будући возачи у центрима за обуку возача најчешће стичу прва искуства, схватања и навике. Кандидати за возаче моторних возила морају овладати саобраћајним прописима као и одређеним вештинама потребним за управљање моторним возилом. Само на тај начин, будући возачи неће својим учешћем у саобраћају доводити у опасност себе, остале учеснике у саобраћају и имовину.

На подручју сремског округа је регистровано 27 центара за обуку возача (у даљем тексту "центри"). До краја 1998. године сваки центар је самостално организовао испитну комисију уз учешће представника СУП-а С.Митровица, а од почетка 1999. године услед смањеног броја кандидата центри су почели

да формирају заједничке комисије (два или три центра заједно). За одржавање једног возачког испита неопходно је да на тестовима буде присутно минимум 10 кандидата.

Центри у приватном власништву као и инструктори који са њима удружују рад и возила, мотивисани су једино стицањем дохотка те занемарују квалитет обуке и тиме стварају негативне ефекте које је касније тешко исправити.

До 1992. године пролазност кандидата на испитима је била 20-30% а од 1992. године тај проценат се повећао. На мали проценат пролазности у ранијем периоду утицало је то што су у комисији била 2 члана из СУП-а а само 1 из центра па је и критеријум на испиту био квалитетнији и објективнији.

Квалитет рада и у друштвеним Центрима је значајно опао у периоду наметања изолације и међународних санкција. Наиме, са појавом економске кризе значајно су се смањили и лични дохоци возачима-инструкторима који раде у друштвеним центрима тако да нису мотивисани за рад већ одрађују посао са минимумом личног залагања. Ови возачи-инструктори више су посвећени остваривању зараде на другој страни (у пољопривреди, непријављеним привредним делатностима, и др.) него у својој основној делатности.

На подручју сремског округа овлашћени радници СУП-а Сремска Митровица кроз своју контролу проналазе и санкционишу нерегуларности у раду центара за обуку возача, како приватних тако и друштвених.

За здравствене прегледе возача надлежне су здравствене организације које су овлашћене од стране Министарства за здравље Републике Србије

У сремском округу овлашћено је 5 здравствених организација за вршење лекарских прегледа и издавање лекарских уверења о телесној и душевној способности за возаче возила на моторни погон. У свакој општини сем у Иригу и Пећинцима, налази се по једна овлашћена здравствена организација. За потребе општина Ириг и Пећинци, здравствене прегледе врши Дом здравља у Руми.

Лекарски прегледи су стручни и детаљни. Проблем је у томе што се прегледи углавном врше пре стицања возачке дозволе, а највећи број кандидата је старости између 18 и 25 година, када су максимално изражене психофизичке способности. Мало је контролних здравствених прегледа возача након добијања возачке дозволе.

На лекарском уверењу о способности возача налази се потпис лекара опште праксе, психолога, неуропсихијатра и специјалисте за очне болести.

Технички прегледи возила

На техничком прегледу врши се селекција моторних и прикључних возила. Сва возила која се региструју морају једном годишње пре регистрације бити подвргнута техничком прегледу и само технички исправна возила се могу регистровати. Одређене категорије возила у зависности од намене, морају 2 пута годишње да буду подвргнута техничком прегледу возила.

Савесно и стручно спроведени технички прегледи утичу на следеће:

- смањење броја саобраћајних незгода,
- смањење потрошње погонског горива,
- смањење емисије издувних гасова мотора,
- стварање свести возача о значају техничке исправности возила и чување човекове околине.

Технички преглед возила представља једну од најзначајнијих мера друштвене интервенције усмерену ка возилу као фактору безбедности саобраћаја, те је из тог разлога веома важно да се исти спроводи стручно и савесно.

На територији сремског округа од стране МУП-а Р. Србије овлашћена је 21 организација за вршење техничког прегледа возила. У контроли рада ових организација откривају се нерегуларности због којих им се одузимају овлашћења за рад.

Нерегуларности у раду ових организација се односе на оверу техничке исправности возила уз саобраћајну дозволу без контроле возила, рад без коришћења прописаних уређаја и опреме, оверу техничке исправности неисправним возилима, оверу регистрационог листа без завођења возила у регистар прегледаних возила и др.

У току 1999. године укупно је прегледано 66.688 возила. Од укупног броја прегледаних возила одбијено је 20.024 возила или 30,03% што је приближно 1/3 и то указује на лошу техничку исправност. Процент одбијених возила био би знатно већи да нема напред наведених нерегуларности у раду овлашћених организација.

Укупно је било 34.950 разлога за одбијање возила на техничком прегледу, од чега је неисправност уређаја за управљање била разлог одбијања 4.266 пута или 12,21%, уређаја за заустављање 7.888 пута или 22,57%, светлосно сигналних уређаја 9.923 пута или 28,39%, неисправност пнеуматика и точкова 5.305 пута или 15,18%, бука и штетни састојци издувних гасова 2.543 пута или 7,28% и остали разлози 5.025 пута или 14,37%.

Одржавање путне мреже

Кроз сремски округ пролазе најзначајније магистрале Републике Србије, и то: Београд - Загреб (Е-70), део модерног пута Београд - Нови Сад (Е-75), магистрални пут Београд - Нови Сад (М-22/1), магистрални пут Нови Сад - Шабац (М-21), као и магистрални пут Ердевик - Сремска Рача (М-18).

Значајни су и путеви који пресецају Фрушку Гору: Шид - Илок, Сремска Митровица - Лежмир - Корушка на Дунаву.

БЕЗБЕДНОСТ
Табела 3. Дужина путне мреже у километрима у сремском округу по општинама, 1995. године

Општина	Укупно (km)	Са савременим коловозом	Магистрални путеви		Регионални путеви		Локални путеви	
			Свега	Савремени коловоз	Свега	Савремени коловоз	Свега	Савремени коловоз
Инђија	183	106	45	45	30	28	108	33
Ириг	104	85	13	13	27	26	64	46
Пећинци	116	116	17	17	72	72	27	27
Рума	204	162	49	49	47	44	108	69
С. Митровица	262	246	58	58	101	87	103	101
С. Пазова	186	114	33	33	26	26	127	55
Шид	185	155	54	48	68	62	63	45
Округ	1240	984	269	263	371	345	600	376

Обзиром на значај и дугорочне функционално-употребне вредности пута, друштво је дужно да се преко надлежних органа брине о организацији, развоју, одржавању и заштити путева. На подручју сремског региона у периоду након увођења меународних санкција, обим радова се значајно смањило у односу на раније године.

Путну мрежу на територији сремског округа одржава предузеће за путеве "Сремпут" из Руме.

Физички обим радова на одржавању путне мреже од стране "Сремпута" дат је у табели 4 и табели 5.

Табела 4. Преглед обима радова изградње и инвестиционог одржавања на магистралним и регионалним путевима за период 1985.-1994. године у Сремском округу.

ОПИС РАДОВА у km	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
ИЗГРАДЊА	5,6	4,5	7,0	10,5	19,1	16,2	0	0	0	0
Аутопут са 2 кол. (Е70)	5,6	4,5	7,0	10,5	19,1	16,2	0	0	0	0
Аутопут са 1 кол. (Е75)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Маг. и рег. путеви	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Магистрални путеви	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Регионални путеви	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
РЕХАБИЛИТАЦИЈА	17,4	20,0	16,0	12,0	14,0	16,2	8,2	0	0	0
Магистрални путеви	0	0	0	0	0	2,2	2,2	0	0	0
Регионални путеви	17,4	20,0	16,0	12,0	14,0	14,0	6,0	0	0	0
ОБНОВА асф. застора	0	0	20,7	8,0	21,8	8,2	9,6	11,0	0	1,2
Магистрални путеви	0	0	11,7	7,0	12,6	3,2	3,2	11,0	0	1,2
Регионални путеви	0	0	9,0	1,0	9,2	5,0	6,4	0	0	0

Из табеле 4. се види да након 1990. године на подручју округа до 1994. године није изграђен ни један километар магистралног или регионалног пута, није било рехабилитације путева од 1992. године, а вршена је само незнатна обнова асфалтног застора на путевима.

Табела 5. Упоредни преглед саобраћајних знакова који су мењани, обновљене хоризонталне сигнализације и индустријске соли обезбеђене за зимску службу у надлежности "Сремпута" за период 1985.- 1994. године у Сремском округу

Година	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Замена знакова (ком)	390	372	388	393	411	362	226	94	80	136
Обнова хориз. сигнализације (км)	608	586	592	613	629	563	304	98	87	102
Индустријска со (t)	2500	2500	3000	3000	3000	1800	1000	500	450	500

Из табеле 5 се види да је након 1991. године значајно смањен број замењених саобраћајних знакова (вертикална сигнализација), број километара обновљене хоризонталне саобраћајне сигнализације као и смањење количина добијене индустријске соли за одржавање проходности путева у зимским условима одвијања саобраћаја.

Стање путева и саобраћајне сигнализације на територији сремског округа је у незадовољавајућем стању. На свим путевима целом дужином недостаје хоризонтална саобраћајна сигнализација и км-стубићи. Вертикална саобраћајна сигнализација је некомплетна и зарасла у растиње. Банкине су денивелисане у односу на висину коловоза, са ударним рупама и зарасле су у шибље. Коловози су прекривени ударним рупама а ивице су изломљене тако да возила често приликом мимоилажења морају својим десним точковима да сиђу са коловоза. Једино је задовољавајуће стање коловоза на магистралном путу М-21 (од Иришког Венца до моста на реци Сава код Шапца).

Зимско одржавање путева највише зависи од метеоролошких услова и падавина јер су сваке зиме све мање количине обезбеђене индустријске соли. У току зиме 1999/2000. године обезбеђена је занемарљива количина индустријске соли из Румуније која уопште није деловала на температурама испод 0°C а треба да делује и на нижим температурама испод 0°C. Чиста со је посипана једино на надвожњацима и мостовима а за остале делове пута кориштен је "агрегат" (комбинација ризле и соли). Стање механизације у зимској служби је такође било не задовољавајуће.

За одржавање локалних путева и улица надлежне су општине које у пролеће сваке године издвоје одређена средства за обнову хоризонталне саобраћајне сигнализације у важнијим улицама и раскрсницама где се обавља практични део полагања возачких испита. Такође се издвајају и одређена средства за крпљење већих ударних рупа на коловозу.

ЈП и Фондови за грађевинско земљиште и локалне путеве у оквиру годишњих програма рада планирају активности везане за изградњу и обнову путне мреже, саобраћајне сигнализације и др. На те планове сагласност дају скупштине општина, након чега се доносе одлуке о градњи (извођењу радова) и прикупљају понуде и одговарајуће дозволе о градњи. ЈП и Фондови склапају уговоре о зимском одржавању локалних путева и улица.

Контрола и регулисање саобраћаја на подручју сремског округа

Ефикасност контроле у многоме зависи од тога колико су органи унутрашњих послова оспособљени да схвате и на одговарајући начин реализују разноврсне и обимне садржаје које ова мера омогућава, као и како се активности које се спроводе кроз контролу саобраћаја усклађују са другим мерама које се предузимају у систему заштите у саобраћају.

Контрола и регулисање саобраћаја имају важну превентивну улогу. Појава возила саобраћајне полиције на било ком месту има превентивне ефекте, јер пружа сигурност, усмерава на ред и представља опомену онима који не поштују прописе.

Регулисање саобраћаја представља усвојени систем мера и правила (правила саобраћаја, саобраћајни знаци, знаци и наредбе које дају овлашћена лица) које учесници у саобраћају морају да поштују, да би се саобраћај безбедно и несметано одвијао на раскрсници или другом месту на путу.

Контрола саобраћаја треба да обезбеди поштовање законом утврђеног система безбедности, мера и правила понашања, и у вези са тим да предузима одговарајуће законске мере према учесницима у саобраћају.

Саобраћајне патроле распоређују се по сектору на најугроженијим местима да својим присуством утичу на ублажавање агресивности возача у саобраћају, на смањење броја грешака и на повећану пажњу свих учесника у саобраћају.

Најзначајнији путни правци и градско подручје покривају се 24 часа дневно потребним бројем саобраћајних патрола а остали делови сектора по потреби.

Поред превентивног, контрола и регулисање саобраћаја имају и значајан репресиван карактер. Учинак репресије је највећи ако се кроз контролу открију и под ударе друштвене репресије ставе најопаснија понашања, односно она због којих најчешће настају саобраћајне незгоде. Структура откривених прекршаја треба што више да одговара структури узрока и грешака због којих се дешавају саобраћајне незгоде.

На подручју сремског округа носиоц послова контроле и регулисања саобраћаја јесте Одељење саобраћајне полиције - СУП-а Сремска Митровица.

У Руми и С.Митровици формиране су екипе за увиђај које раде искључиво увиђаје саобраћајних незгода и знатно су скратиле време изласка на место саобраћајне незгоде.

На крају сваког месеца прави се План рада одељења за следећи месец на основу којег станице праве своје Планове рада. У првој недељи у месецу у седишту Одељења одржава се месечни састанак на коме се анализирају резултати рада из претходног месеца и усклађује методологија рада. Састанку присуствују начелник одељења, командири ССП, помоћници командира полицијских станица за саобраћај, шеф Одсека за инспекцијске и управне послове безбедности саобраћаја и овлашћени радници Одсека који раде на инспекцијским и управним пословима безбедности саобраћаја.

ФИНАНСИРАЊЕ СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА

Републичким законом о безбедности саобраћаја на путевима предвиђено је да се за потребе унапређења безбедности саобраћаја на путевима користе и средства прикупљена од новчаних казни за саобраћајне прекршаје предвиђене прописима.

Од укупних средстава која се прикупе на напред наведен начин 50% треба да припадне општини на чијој територији је казна наплаћена и исказала би се у буџету општине, а 50% припада Републици и исказује се у буџету Републике Србије.

По изјави одговорних лица у општинама сремског округа, наведених 50% средстава која припадају општини, остају на рачуну буџета Републике и опште се не пребацују на рачуне општина.

У чл. 2. Уредбе о изменама уредбе о висини годишње накнаде за друмска моторна возила, тракторе и прикључна возила ("Сл. гласник РС", бр 8/2000) стоји да се 44% средстава од накнаде за употребу локалних, некатегорисаних, магистралних и регионалних путева усмерава на рачун општина на чијој територији се врши регистрација возила и користиће се за одржавање локалних и некатегорисаних путева. Средства у износу од 56% од наплаћене наведене накнаде усмеравају се на рачун Републичке дирекције за путеве и користиће се за одржавање магистралних и регионалних путева.

Приликом регистрације возила једино 100% средстава од комуналне таксе остају на рачуну општине где је возило регистровано.

Општине имају право да референдумом грађана уведе самодопринос запослених за разне потребе. Тако је општина Сремска Митровица увела самодопринос од 3% на лична примања запослених, а за потребе изградње средње медицинске школе, канализације и обнову путне мреже. Од укупних средстава која се овако прикупе, 1/3 се издваја месним заједницама а 2/3 за потребе наведене изградње. Од средстава која остају за изградњу 1/3 се користи за изградњу школе, а остатак се расподељује за канализацију и обнову путне мреже. Овде је потребно нагласити да од укупних средстава која је потребно прикупити за извођење радова на путној мрежи са 50% учествује Министарство за саобраћај и везе преко Дирекције за путеве.

Практично, једина средства којима општине самостално располажу за потребе саобраћаја јесу из наплаћене комуналне таксе (ова средства нису значајна) приликом регистрације возила, из наплаћене накнаде за путеве (поменутих 44%) и из самодоприноса грађана. Ради илустрације може се напоменути да је на рачун општине Стара Пазова у току 1999. године по основу наплаћене накнаде за путеве уплаћено свега 2.583.000,00 динара, што није довољно за адекватно одржавање локалних путева.

Исто стање је у свим општинама на територији сремског округа.

До 1990. године средства од наплаћених новчаних казни за саобраћајне прекршаје су уплаћивана на рачун општина које су део средстава уплаћивале на рачун покрајине. Сада се сва средства уплаћују на рачун републике.

На основу наведеног може се закључити да систем финансирања система безбедности саобраћаја није одговарајући.

ЗАКЉУЧАК

Да би систем безбедности саобраћаја био ефикасан потребно је обезбедити да друштвени механизам у овој области буде такав да обезбеди да институције ефикасно функционишу на сваком нивоу организовања друштва. Такође је потребно обезбедити ефикасније спровођење одговарајућих мера друштвене интервенције као и повећати изворе финансирања безбедности саобраћаја.

На основу снимљеног стања система безбедности саобраћаја на подручју сремског округа, може се закључити да исти није организован на одговарајући начин и да институције, не функционишу на прави начин.

Решење за наведене проблеме може се тражити и у поновном формирању покрајинског савета за безбедност саобраћаја који би руководио активностима у овој области на нивоу покрајине и који би координирао рад општинских савета (комисија) за безбедност саобраћаја. Такође је потребно оживети рад савета за безбедност саобраћаја на нивоу општина које би требало да прошире своје активности везане за саобраћај.

До сада су се општине у сремском округу углавном бавиле проблемима паркирања и такси превоза, одређивањем приоритета улица и измештањем транзитног саобраћаја ван градских зона.

Требало би обновити вертикалну функционалну везу Републички савет за безбедност саобраћаја - Покрајински савет - општински савети. Тренутно не постоји веза Републички савет - општински савети за безбедност саобраћаја.

Такође је потребно обезбедити да се средства која су намењена општинама, не задржавају на рачунима буџета Републике. Ово се пре свега односи на средства од новчаних казни за прекршаје предвиђене прописима о безбедности саобраћаја на путевима.

Приликом увођења самодоприноса за комуналну инфраструктуру, потребно је планирати одређени део средстава и за саобраћајну инфраструктуру.

Сталан извор средстава могао би бити и фонд за безбедност саобраћаја који би се формирао на општинском нивоу.

У наставним плановима и програмима за основне и средње школе треба извршити измене у смислу увођења и повећања фонда часова у оквиру предмета "техничко образовање" а који се односе на област безбедности саобраћаја. Потребно је обезбедити одређена средства за набавку наставних учила за теоретску и практичну наставу. Сваке године потребно је сву школску децу укључити у школско и општинско такмичење из безбедности саобраћаја.

Против прекршиоца правила понашања у саобраћају, потребно је примењивати васпитно-образовне мере и поуке (обавезна предавања, провере знања и др.).

У средствима јавног информисања (локалне радио станице и новине) потребно је увести сталне емисије односно рубрике које би третирале безбедност саобраћаја са циљем да утичу едукативно и превентивно на целокупну популацију учесника у саобраћају.

Потребно је преиспитати законску регулативу којом се уређује обука кандидата за возаче и полагање возачког испита и извршити осавремењавање исте.

Пожељно би било да се писмени део испита обавља уз помоћ рачунара тако што би сам рачунара правио комбинацију питања за сваког кандидата посебно, чиме би се отклониле могућности злоупотребе.

Код техничких прегледа возила потребно је предвидети обавезну компјутерску обраду података (посебно кад је у питању рад уређаја за мерење сила кочења), чиме би се смањиле могућности не савесног рада радника на линији техничког прегледа.

За обнову и реконструкцију путне мреже, као и за редовно одржавање исте, неопходно је издвојити значајнија финансијска средства што није могуће без помоћи Републике.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Инић, М.: Безбедност друмског саобраћаја, ФТН, Нови Сад, 1997
2. Василијевић, В.: Безбедност саобраћаја - достигнућа и могућности, привредна штампа, Београд, 1980.
3. Инић, М.: Човек аутор и жртва саобраћајне незгоде, ФТН, Нови Сад, 1997.
4. Милетић, Б.: Контрола и регулисање саобраћаја, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1997.
5. Васиљевић, Ј.: Утицај санкција на безбедност саобраћаја са освртом на реперкусије у ДД "Руматранс" из Руме, Дипломски рад, ФТН, Нови Сад, 1994.

БЕЗБЕДНОСТ

---

6. Васиљевић, Ј.: Карта угрожености у саобраћају за подручје сремског региона, ФТН, Нови Сад, 1997.
7. Годишњи извештај СУП-а С. Митровица - Одељења саобраћајне полиције о стању безбедности саобраћаја, Сремска Митровица, 1998., 1999.
8. Закон о безбедности саобраћаја на путевима ("Сл. гласник СРС", бр. 53/82)
9. Општине у Републици Србији 1996., Републички завод за статистику, статистички подаци, Београд, 1996.
10. Стратегија спречавања саобраћајних незгода на путевима. Зборник радова, Нови Сад, 1991.
11. Банка података саобраћаја на магистралним и регионалним путевима у Војводини, ДД Завод за путеве -мостове и саобраћај Војводине, Нови Сад, 1997.

ORGANISATION AND FUNCTIONING OF THE SYSTEM OF TRAFFIC SAFETY IN REGION SREM

Abstract: The system of traffic safety in its general sense encompasses a social mechanism to which it is assigned to take care of the protection of social values in this area and a wide scope of measures of social intervention taken by the society through different organs and organisations in order to ensure secure and undisturbed traffic.

Key words: traffic safety; organisation of the system of traffic security; social mechanism.

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

ИЗГРАДЊА ЈАВНОГ ПОВЕРЕЊА: ЕТИЧКЕ МЕРЕ У ЗЕМЉАМА ОЕЦД¹

Савремена управа која све више постаје јавна служба, веома води рачуна о поверењу које у њу има јавност. У склопу низа мера за изградњу поверења јавности посебна пажња посвећује се и етичкој димензији. Ово важи за све управне ресурсе, укључујући и унутрашње послове. Приликом предстојећих реформи јавне управе у нашој земљи мора се, поред осталог, водити рачуна и о овим моментима.

Уредништво

Јавна служба представља и претпоставља јавно поверење. Грађани очекују да јавни службеници поштено служе јавном интересу и да на дневној основи адекватно управљају јавним ресурсима који су им поверени. Поштене и поуздане јавне службе инспиришу поверење јавности и стварају повољно окружење за предузећа, доприносећи тиме добром функционисању тржишта и економском расту.

Етика јавне службе је предуслов поверења јавности и камен темељац добре владавине. Али шта је потребно да би се данас изградило поверење јавности?

Базирано на искуству свих 29 земаља ОЕЦД ово ..... описује шта чини ефективну и разумљиву политику управљања. Оно такође сугерише правце управљања ради изградње будућег поверења у јавне институције.

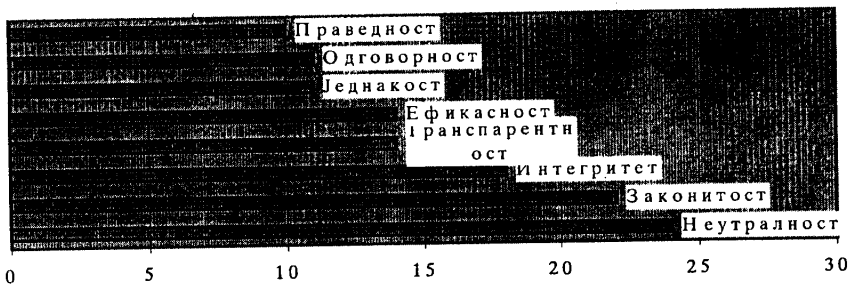
Кључне вредности које се наглашавају у јавним службама

Утврђивање кључних вредности је први корак ка креирању општег разумевања унутар друштва о понашању које се очекује од носилаца јавних функција. Све земље ОЕЦД објавиле су сет кључних вредности којима у свакодневном

¹ "Building Public Trust: Ethics Measures in OECD Countries". PUMA Policu Brief No 7, September 2000. За додатне информације о активностама ОЕЦД у вези са етичком проблематиком у јавним службама погледати Интернет сајт на адреси: <http://www.oecd.org/puma/>

поступању треба да се руководе њихови јавни службеници, а које воде порекло из истих супстанцијалних извора: социјалних норми, демократских принципа и професионалног етоса.

Промена окружења јавног сектора захтева артикулацију кључних вредности. Преко једне трећине земаља ОЕЦД већ је ажурирало своје кључне вредности у последњих пет година, а даља усклађивања још увек су у току. У склопу ових ревизија земље поново наглашавају "традиционалне" вредности дајући им модерни садржај, али и додајући "нове" вредности које рефлектују културу јавних служби која се све више заснива на резултатима. На пример, непристрасност је најчешће идентификована кључна вредност; она подразумева омогућавање једнаког приступа јавним службама, уз једнак положај свих пред законом.

Осам најчешћих кључних вредности јавних служби у земљама ОЕЦД (број земаља који се изјаснио за сваку вредност)

Стандарди понашања постављају границе за поступање

Легислативни стандарди понашања постали су најзначајнији пут за елаборирање кључних вредности за које су се определиле јавне службе.

Скоро све земље ОЕЦД развиле су детаљније описе стандарда који се очекују од свих јавних службеника у ситуацијама потенцијалног сукоба интереса, а нарочито у односу на:

- коришћење званичних информација и јавних ресурса;
- примање поклона или услуга (користи); и
- рад изван јавне службе.

Као додатак општим стандардима који су применљиви на све јавне службенике, земље ОЕЦД примењују и додатне смернице за специфичне групе или професије које обављају послове у осетљивим подручјима, или у којима постоји висок ризик од конфликта интереса, као што су полиција, порески органи или царина. Неке земље такође су израдиле кодексе за поступања за министарства.

Кривични закони инкриминишу специфичне облике корупције, као и кршење кључних вредности.

Док скоро све земље ОЕЦД инкриминишу активне и пасивне облике корупције почињене од стране јавних службеника, све већи број земаља такође инкриминише и друге облике корупције као што су индиректна и корупција у покушају. Штавише, Конвенција против мита ОЕЦД захтева од свих земаља ОЕЦД, као и од пет земаља не-чланица, да ефикасно кажњавају стране јавне службенике пропорционалним и одвраћајућим кривичним санкцијама. Све већи број земаља такође настоји да изнађе начине за кажњавање кршења кључних вредности и принципа јавних служби (као што су непристрасност у доношењу одлука) и коришћење јавних служби за приватне сврхе.

Пут ка вредностима које имају ефекта почиње комуникацијом

Готово све земље ОЕЦД користе **обуку** ради подизања свести јавних службеника о етичким проблемима. Међутим, постоји и све већи нагласак на развијању неопходних вештина за решавање етичких дилема. Преко половине земаља фокусира се на новозапослене који се приликом ступања у јавну службу упознају са њеним вредностима, а у једној трећини земаља потписивање изјаве о прихватању вредности представља саставни део уговора о запослењу. Неке земље ОЕЦД такође обезбеђују редовну обуку за време рада.

Поред тога, јавни службеници могу да траже **савете** од својих претпостављених када се суоче са етичким дилемама на радном месту. Неке земље такође обезбеђују приступ специјализованим екстерним телима да би се осигурало да савети буду неутрални.

Укључивање запослених - директно и/или кроз синдикате и професионална удружења - у ревизију вредности и стандарда успоставља узајамно разумевање између јавних службеника и води лакшој имплементацији. Једна трећина земаља ОЕЦД консултовала се са дефинисаним групама у јавним службама или ван њих, а неке су чак тражиле и мишљења и коментаре јавности.

Све већи број земаља користи **нову технологију**, нарочито Интернет и интерактивне ЦД-ромове, да обезбеди информације о вредностима и очекиваним стандардима, као и за обуку јавних службеника о оптичкој проблематици.

Обезбеђивање интегритета у дневном управљању

Следеће мере у области менаџмента кључне су за стварање радне средине која обезбеђује транспарентност и ојачава интегритет:

- Постављање стандарда за .....
- Захтевање разлога за одлуке;
- Омогућавање поступка против одлука;
- Захтев да се идентификују сукоби интереса.

Земље ОЕЦД ..... заснивају избор и напредовање на основу заслуга у својим јавним службама.

Велика већина земаља обезбеђује отвореност процеса селекције путем публиковања правила и објављивањем слободних места (позиција). Преко по-

ловине земаља води рачуна о етичким димензијама приликом пријема у радни однос и процена перформанси (квалитета рада).

У земљама ОЕЦД посебна пажња посвећује се службеним лицима на позицијама које су посебно осетљиве на корупцију.

Велика већина ових земаља захтева идентификацију и пријављивање конфликта интереса. Две трећине земаља развило је специфичне антикорупционашке мере у осетљивим подручјима, као што је јавно тужилаштво, и примена мера подршке као што су:

- Специфична правила и смернице;
- Стриктнија контрола;
- Редовни премештаји.

(Раз)откривање приватних интереса чини доношење одлука транспарентнијим тако што се минимализује избијање конфликта између јавних дужности и приватних интереса. ОЕЦД земље, уз неколико изузетака, захтевају откривање личних финансијских интереса, док половина земаља такође обавезује званичнике да обелодане своје позиције и поклоне изван службе.

Што је виши положај, тражи се већа транспарентност.

Типично, обелодањивање се захтева од изабраних званичника и виших јавних службеника; неколико земаља захтева га од свих јавних службеника. Извесни осетљиви сектори, као што су пореска и царинска администрација, такође захтевају обавезивије обелодањивање.

Надзор

Чврст етички менаџмент не поставља само стандарде, већ такође и надзире њихово поштовање.

У земљама ОЕЦД интерна контрола се широко користи за откривање индивидуалних нерегуларности и системских промашаја.

Земље су поштриле постојеће законске мере, или успоставиле законски оквир за унутрашњу контролу. На основу увида од стране унутрашње контроле који се врше годишње, или када се укаже потреба, препоручују се мере за унапређење руковођења, а у неким случајевима директно се информисе политички ниво или општа јавност.

Интерна контрола је праћена независним надзором.

Овај надзор чини да су јавни службеници одговорни за своје поступке, у крајњој инстанци јавности. У практично свим земљама законодавна грана власти врши надзор над делатношћу јавних служби. Остале уобичајене врсте надзора иду од независне спољашње истраге од стране Омудсмана или Генералног инспектора до специфичних судских или етичких одбора. Давање овлашћења Омбудсману да надзире рђаво управљање постало је популаран инструмент у више од половине земаља ОЕЦД, а све већи број земаља успоставља специјална независна тела са задатком да надзиру понашање јавних службеника.

Извештавање о злоупотребама јавних службеника такође се захтева по закону и/или је пак олакшано организационим правилима у две трећине земаља ОЕЦД. Растућа потреба да се обезбеди заштита за оне који пријављују неправилности у јавним службама такође је приметна у државама ОЕЦД. Скоро половина њих нуди општу заштиту у оквирима у којима функционишу њихове јавне службе, пре свега законску заштиту и заштиту путем анонимности. У две трећине земаља ОЕЦД грађани имају приступ службама, постоје жалбене процедуре, Омбудсман или Генерални инспектор, посебне службе или телефонске линије које им омогућавају да укажу на погрешан рад јавних службеника.

Предузимање мера против лошег рада

Предузимање мера против нарушавања стандарда је заједничка одговорност руководиоца и спољашњих истражних тела.

ОЕЦД земље сматрају да дисциплински поступци против кршења стандарда јавних служби треба да се воде унутар организација у којима су се та кршења и догодила. Све земље су развиле општи оквир за дисциплински поступак који с једне стране, омогућава руководиоцима да примене благовремене и праведне санкције и, с друге стране, гарантује фер процес за јавне службенике. Земље ОЕЦД примењују веома *сличне дисциплинске санкције*, почев од упозорења и писмене опомене, преко новчаних казни до привременог или коначног отпуштања које је у свим земљама најштрија дисциплинска казна.

Иако руководиоци у јавном сектору имају првенствену одговорност за иницирање дисциплинских поступака у њиховим агенцијама на одговарајући начин, они такође могу користити помоћ специфичних спољашњих институција. Ове спољашње институције су превасходно инструменти за *откривање и гоњење прекршилаца* у јавним службама. У свим земљама ОЕЦД ова тела имају овлашћења да случајеве у којима се сумња на корупцију изнесу директно пред суд.

Штавише, две трећине земаља имају процедуре и механизме да оспособе јавност да сигнализира погрешан рад телима задуженим за независан надзор над активностима јавних служби.

Грађани верују јавним институцијама уколико знају да се јавне службе користе за опште добро

Поуке из истраживања ОЕЦД сугеришу следеће кораке у циљу изградње поверења у јавне институције:

- **Дефинисање јасне мисије за јавне службе**

Прилагођавање мисије јавне службе актуелним потребама и пружање уверења да ће њене кључне вредности и стандарди бити усклађивани са променљивим очекивањима јавности представљају главни изазов за владе у свету који се веома брзо мења.

● Очување вредности уз адаптирање на промене

Променљиво друштвено-економско окружење, нарочито растући захтеви за транспарентношћу, захтевају да влада надзире и подешава механизме да би обезбедила да понашање јавних службеника буде у складу са очекиваним стандардима.

● Овлашћења јавних службеника и грађана да пријаве погрешно поступање

Јасне и свима познате процедуре олакшавају пријављивање погрешног поступања и обезбеђују заштиту за пријавиоце, помажући откривању појединачних случајева погрешног поступања.

● Интеграција мера усмерених ка интегритету у целокупном руководству

Мере усмерене ка очувању интегритета нису посебна и јасно видљива активност, већ пре интегрални део свих система руковођења у којима ове врсте мера обезбеђују комплементарну подршку за укупно окружење руководства.

● Координација мера усмерених на интегритет: предуслов успеха

Успешне мере усмерене на интегритет састоје се од комбинације конзистентних акција и воде рачуна о ширем окружењу јавних служби. Процењивање ефективности мера обезбеђује повратни утицај (feedback) креаторима политике у вези имплементираних мера, а такође поставља и припрему за будуће политике.

● Премештање акцента са принуде на превенцију

Политика руководства на учвршћивању етике на адекватан начин комбинује репресивне и превентивне мере. Међутим, све је уочљивије да се са повећањем пажње која се посвећује превенцији смањује потреба за репресивним мерама. На дужи рок посматрано, превенција изискује мање трошкова, уз већи позитивни утицај на културу јавних служби и односе између јавних служби и цивилног друштва.

● Антиципирање проблема

Антиципирањем ситуација које би могле ослабити приврженост јавних служби вредностима и стандардима понашања, владе могу припремити прикладне одговоре у циљу превенције неповољних ефеката. На пример, како владе могу да изађу у сусрет нараслим захтевима јавности за више информација о приватним интересима који утичу на доношење јавних одлука?

● Коришћење предности нових технологија

Истраживање начина на који могу да се искористе нове технологије да би влади помогле да нађе нове путеве интериоризације интегритета и информисања грађана о стандардима који се очекују од јавних службеника.

ПРИКАЗИ

Милан КЛИСАРИЋ

М. ТАЛИЈАН,
Д. АРАНЂЕЛОВИЋ,
Д. ВЕЛИМИРОВИЋ

”ОРГАНИЗАЦИЈА И ПОСЛОВИ УНИФОРМИСАНИХ ПРИПАДНИКА ПОЛИЦИЈЕ”

Наставни предмет Организација и послови униформисаних припадника полиције на студије у Вишој школи унутрашњих послова у Београду, уведен је школске 1987/88 године, најпре под називом Организација и послови милиције, да би школске 1996/97 године био преименован у садашњи назив.

Основни циљ изучавања овог предмета је усвајање стручних знања о вршењу унутрашњих послова из надлежности полиције (организација и руковођење јединицама полиције, методологија вршења послова из своје надлежности и специфичности у примени овлашћења). Задаци предмета су јасно уочавање и истицање специфичности организације и послова полиције у оквиру органа унутрашњих послова, стицање вештина и навика за законито и ефикасно вршење послова и извршавање свих службених задатака, као и стварање јасне представе и давање стручних знања о полицији и оним лицима која ће вршити друге унутрашње послове у одређеним службама безбедности, а пућени су на садејство са полицијом.

За припремање испита из овог предмета студенти нису имали целовиту наставну материју на једном месту-у једној књизи, већ су користили позитивне законске и подзаконске прописе, објављене стручне радове (часопис "Безбедност", "13. мај" и др.), књигу Борисава Динића, главног инспектора милиције "Облици делатности и начини поступања припадника милиције у вршењу службе" из 1982. год., ауторизована предавања "Организација и послови униформисаних припадника полиције"-скрипта од проф. др Момчила Талијана (садржаји се односе на организацију и руковођење унутрашњим пословима), и монографија "Руковођење унутрашњим пословима", истог аутора.

Маја 2001. године у издању Више школе унутрашњих послова у Београду, изашла је књига "Организација и послови униформисаних припадника полиције", групе аутора, пуковника проф.др Момчила Талијана, пуковника у пензији

Драгана Велимировића и п.пуковника Душана Аранђеловића, истакнутих стручњака полицијске науке, струке и праксе, која по први пут целовито обједињује целокупну наставну материју из овог предмета.

Књига је по својој форми уџбеник, већег обима (410 страна), писана јасним и разумљивим стилем, тако да је доступна свим нивоима образовања кадрова ОУП, а по својим вредним и богатим информацијама може послужити за ширу едукацију у раду свих запослених (непосредних извршилаца и руководилаца), не само униформисаних припадника, већ у одређеној мери и криминалистичке и других структура полиције.

Уважавајући квалитет и рецензију истакнутих стручњака из области унутрашњих послова проф. др Миће Бошковића и пуковника полиције Милоша Војновића, уџбеник је за потребе едукације одобрен од стране министра унутрашњих послова.

Архитектоника књиге састоји се из два основна дела: I део под називом **"Организација и руковођење полицијом"** и други **"Обављање послова полиције"**

Оба дела у свом садржају имају више наслова и поднаслова, односно мањих целина-одељака и пододељака.

Први део (аутор проф. др Момчило Талијан) садржи увод и пет одељака. У уводу, наставном предмету Организација и послови униформисаних припадника полиције одређује се место у корпусу уже-стручних наставно-научних дисциплина које се изучавају у ВШУП, са одговарајућом структуром пододељака.

У првом одељку разматра се проблематика која се односи на појам, предмет и однос Организације и послова униформисаних припадника полиције према другим наставним предметима. У појмовном одређивању предмета, аутор у први план истиче његов практично-стручни карактер, али ствара и теоријску основу за његово научно утемељење. У истом одељку изложена је материја о настанку и развоју полиције, са теоријско-стручним разјашњењима етимолошког, функционалног и организационог значења речи полиција. Под појмом полиција подразумевају се униформисани припадници полиције (уже значење те речи), те се у наставној грађи предмета (дакле и уџбеника) овај појам користи искључиво у наведеном значењу. Затим су у овом делу обрађени друштвено-историјски аспекти настанка и развоја полиције. Посебно интересантан и вредан део у овом одељку представља преглед настанка и развоја полиције у Србији од Немањића Србије до данашњих дана. Кроз друштвено-историјска збивања у Србији, као самосталној и независној држави, или у одређеним периодима од страних сила окупираној, аутор посматра развој полиције кроз њене основне елементе и то: организацију и руковођење, надлежност (послове којима се бавила), место и улогу полиције у систему државне власти-унутрашњих послова, као и правне акте и документа, којима су та питања била уређивана. Ретроспективан приказ историјског развоја полиције има за студенте (и друге кориснике) посебну наставно-научну вредност о историји Србије као државе уопште у једном раздобљу - од Немањића државе, преко доба турске окупације, краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, стварања јединица милиције у току Народноослободилачког рата, и развоја

полиције од 1946 год. до данашњих дана. Полиција, у закључцима аутора, постоји од када и српска држава, док је њен континуитет у развоју често бивао прекидан завођењем окупационих система, променама политичког и државног уређења, династија, односно носилаца функције власти.

У другом одељку разматрају се садржаји који се односе на место, улогу и надлежност полиције, а обухвата следеће пододељке: Појам, место и улога полиције у оквиру постојеће организације и надлежности органа унутрашњих послова и делокруг, надлежност и основна начела за остваривање надлежности полиције. У одређивању појма полиције, аутор полази од законске дефиниције униформисаних припадника полиције (Закон о унутрашњим пословима Р Србије, чл.19), а затим исцрпно набраја и објашњава њихова суштинска обележја. На основу тих поставки, **аутор даје сопствену дефиницију полиције, као специфичан део или формација у саставу Службе (Ресора) Јавне безбедности, односно ОУП, која обавља оне послове (остварује оне надлежности и примењује оне методе) којима се обезбеђује заштита грађана (и државе) и то непрекидно (у свако време) и на целој територији Републике.** У даљем тексту, појашњавајући дефиницију полиције, аутор износи принципе њеног организовања (територијални, функционални, објектни и хијерархијско-субординацијски), превентивну и репресивну улогу у остваривању безбедности грађана и Републике. Како је по дефиницији полиција униформисана и наоружана формација, то је и оспособљена за закониту и ефикасну употребу силе укључујући и вођење борбених дејстава.

У пододељку у ком се разматрају делокруг и надлежност, аутор истиче да обзиром да су то законске и организационе категорије, за полицију су изведене и о њима се може говорити само условно.

Трећи одељак садржи проблематику која се односи на организацију јединица полиције (елементи и фактори организације), службена обележја униформисаних припадника полиције, наоружање и опрему припадника и јединица полиције. У оквиру полицијско-безбедносних облика организације, аутор посебно обрађује организацију, руководну и радно-извршну структуру полицијске станице и Управе полиције. Посебно се обрађују облици организације полиције за време извршавања повремених и ванредних задатака, односно за случај ванредног стања, непосредне ратне опасности и рата.

У другом пододељку који се односи на службена обележја униформисаних припадника полиције, обрађује се материја која се односи на чинове; униформу и ознаке, наоружање припадника и јединица полиције (наводе се само основни типови оружја и оруђа); опрема припадника полиције (коју сачињавају гасна средства, заштитна опрема, запречна средства, средства за осматрање и документовање појава и догађаја, средства везе) и службена легитимација.

Четврти одељак, под насловом Руковођење полицијским пословима, садржи следеће пододељке: Појам и предмет руковођења полицијским пословима, делатности руковођења, стање теоријске мисли о руковођењу и његово схватање као практичне делатности, место руковођења полицијским пословима у систему руковођења унутрашњим пословима, процес руковођења, методе и системи руковођења.

У овој књизи први пут се срећемо у до сада објављеној литетратури о руковођењу унутрашњим пословима са дефиницијом руковођења овим пословима, где се каже **да је руковођење унутрашњим пословима функција (у смислу деловања, рада, посла) којом се обезбеђује да се, законитим и ефикасним обављањем унутрашњих послова (дакле и послова полиције), виталне вредности друштва ефикасно штите и да самобитност државе буде стварно обезбеђена.** Из ове дефиниције аутор појмовно и предметно одређује и руковођење пословима полиције. Сложена материја о руковођењу, која је обзиром на своју апстрактну димензију за студенте у процесу едукације тежа за усвајање, у овом уџбенику је изложена свеобухватно, систематски (научно-стручно) и разумљиво за све нивое школовања руководећих кадрова полиције. Поједина сложенија тематска питања су илустрована скицама и табелама. Тежишна проблематика руковођења изложена је кроз обраду процеса руковођења, који се састоји из различитих делатности-функција руковођења. Посебно је обрађено планирање као сложена делатност, која се састоји од предвиђања (традиционални и научни приступ), одлучивања и израде планова (све врсте планова у МУП, елементи плана и др.). Од метода руковођења, обрађени су аутократски, сараднички, либерални, опште методе и индивидуалне методе, а од система руковођења, линијски, функционални, линијско-штабни и пројектни.

У петом одељку обрађена је материја која се односи на старање о законитости рада, кадрове, унутрашње односе у полицији и одговорност припадника полиције и то пре свега са аспекта функција, улоге и задатака старешина у полицији.

Као једно од најважнијих питања руководеће функције-старање о законитости у вршењу послова, поред суштине начела законитости, аутор даје и његове специфичности за полицију, које се односе на примену полицијских овлашћења, посебно средстава принуде. Проблематика кадрова у полицији сагледана је кроз планирање кадрова и профил руководећег кадра. Процес едукације аутор посматра у две фазе: почетна (иницијална или основна) и обука кадра током рада (перманентна или накнадна обука). Поред стручног усавршавања, аутор истиче и потребу сталног развијања опште културе и информисаности радника. У делу који се односи на одговорност униформисаних припадника полиције обрађују се најпре појам и врсте одговорности, а затим је у потпуности обрађена дисциплинска одговорност (лакше и теже повреде радних обавеза и дужности), материјалне претпоставке (одредбе Закона о унутрашњим пословима чл.50) и формално-процесни део (претходни поступак и поступак пред дисциплинским судом-материја коју регулише Уредба о дисциплинској одговорности у Министарству унутрашњих послова.), као и поступак по жалбама и притужбама.

Други део, под насловом **Обављање послова полиције** (облици и методе полиције) садржи два основна одељка. Први, који се односи на послове полиције и методологију њиховог вршења (аутор п.пуковник Д.Аранђеловић) и други који обрађује проблематику примене овлашћења од стране полицајаца и других овлашћених службених лица у вршењу послова безбедности (аутор пуковник Д.Велимировић).

Први одељак садржајно обухвата осам целина кроз које се обрађује: обављање послова на безбедносном сектору, безбедност саобраћаја на јавним путевима, послови одржавања јавног реда и мира, послови обезбеђења, обезбеђење одређених личности, контрола кретања на државној граници и у граничном појасу, послови сталног дежурства и пружање помоћи другим државним органима и организацијама (асистенције).

У делу који се односи на организовање и обављање послова на безбедносном сектору, указује се на значај територијалног принципа рада у полицијској пракси и поступању. У склопу ове теме разматрају се следећа питања: појам и категоризација безбедносних сектора, послови полиције на безбедносном сектору (послови безбедности Републике, грађана и други унутрашњи послови, оперативног карактера-сви унутрашњи послови оперативног карактера), оперативни рад униформисаних припадника полиције на сектору, ангажовање непосредних извршилаца послова и задатака на сектору, положај, улога и задаци вође сектора, планирање, организовање, усмеравање и контрола рада на сектору (посебно обрађена кроз руководну функцију командира полицијске станице), садејство униформисаних припадника полиције са криминалистичко-оперативним радницима и другим линијама рада. Рад на безбедносном сектору захтева ангажовање правих-активних оперативних веза; неопходна је свакодневна и отворена сарадња са грађанима, представницима органа локалне самоуправе и другим структурама на сектору; у раду су нужни стручност, оперативност и мобилност; послови се обављају плански и непосредно. Неопходно је стално покривање територије позорничком и патролном делатности и оперативним радом лица из криминалих - порочних средина, криминогених објеката и пунктова и др. Посебно је разрађен досије безбедносног сектора, као најоперативније станичне евиденције, и то питања која се односе на појам, намену и функцију досијеа, затим садржај досијеа сектора опште надлежности, вођење помоћног досијеа, начин коришћења и чувања, његова израда и ажурирање.

У склопу безбедносног сектора, обрађују се два основна облика рада: позорничка и патролна делатност. Позорничка и патролна делатност се обрађују кроз појмовно одређење ових делатности и њихове врсте, планирање и организовање, тактику и начин обављања позорничке и патролне делатности.

Делове који се односе на послове безбедности саобраћаја, обрађени су са аспекта ангажовања униформисаних припадника полиције опште надлежности у сарадњи и садејству са припадницима саобраћајне полиције. Ови послови су обухваћени по врстама: послови безбедности саобраћаја на јавним путевима, на железници, рекама и ваздушни саобраћај. Послови безбедности саобраћаја на јавним путевима су груписани у четири основне групе: праћење стања безбедности, контролу и регулисање саобраћаја, оперативна делатност у правцу расветљавања кривичних дела у области саобраћаја, када је извршилац непознат и други послови од интереса за безбедност саобраћаја. У вези контроле и регулисања саобраћаја на јавним путевима аутор указује да је ангажовање полиције опште надлежности на безбедносном сектору (подразумева се да је њихово ангажовање искључено на ауто-путевима и

магистралним правцима), у контроли саобраћаја, само у случајевима када то припадници саобраћајне полиције нису у могућности.

Материја која се односи на послове одржавања јавног реда и мира садржи два дела и то: одржавање и заштита јавног реда и мира у тзв. редовним условима и поступање униформисаних припадника полиције у случајевима нарушавања јавног реда и мира у већем обиму. У планирању и спровођењу мера и активности на пословима одржавања јавног реда и мира наводе се позорничка и патролна делатност, оперативна контрола лица склоних нарушавању јавног реда и мира и сарадња са другим државним органима и организацијама у овој области, као превентивни вид делатности и прекршајни и кривични прогон учинилаца прекршаја и кривичних дела-као репресивни вид делатности.

Послови обезбеђења личности, објеката и јавних скупова су по први пут у нашој полицијској литератури разрађени по свим питањима (појам и врсте обезбеђења, начин организовања и спровођења мера обезбеђења, реализација мера обезбеђења, документовање, извештавање и анализа спроведених мера обезбеђења). Посебна пажња је посвећена руководећем аспекту послова обезбеђења.

Материја која се односи на послове контроле кретања на државној граници и контроле кретања и боравка у граничном појасу сагледана је са два аспекта: управно-правног и криминалистичко-безбедносног. У овом делу су обрађена питања режима преласка, боравка и кретања у граничном појасу, где су дати законски основи и овлашћења за поступање полиције у обављању ових послова. На сличан начин се разматрају послови контроле кретања и боравка странаца. Изложена материја је уприличена потребама студената и нивоу студија у Вишој школи унутрашњих послова.

Послови сталног дежурства садрже организацију и основне функције сталног дежурства. Посебно је наглашена улога послова сталног дежурства у остваривању континуитета у вршењу свих унутрашњих послова из надлежности одређене полицијске јединице и континуитета у руковођењу овим пословима. Организација сталног дежурства се посматра на свим нивоима, од полицијске станице до седишта МУП.

Крај овог дела је материја која се односи на асистенције, односно пружање помоћи другим државним органима и организацијама. Ова тема је сагледана по свим питањима, од пријема захтева за асистенцију до организације рада и начин поступања на месту извршења и каснијег извештавања, анализе и документовања поступања. Посебно је обрађена асистенција приликом принудног упућивања на стационарно лечење душевно болесних лица.

Други одељак садржи две основне целине и то прву која се односи на примену одређених овлашћења полиције и другу, која разматра проблематику употребе средстава принуде.

У првом делу пре обраде појединачних овлашћења, обрађују се општа питања о овлашћењима и то: појмовно одређивање овлашћења, значај овлашћења у обављању унутрашњих послова, правни основ и врсте овлашћења и основни

принципи у примени овлашћења. Под овлашћењима се подразумевају права и дужности овлашћених службених лица да у случајевима и на начин предвиђен законом, могу предузимати одређене мере и радње у извршавању поверених послова и задатака из надлежности органа унутрашњих послова. За правни основ овлашћења наводи се област тзв. полицијског права (Закон о унутрашњим пословима, Закон о јавном реду и миру, Закон о оружју и муницији и др.), процесног законодавства (кривичног, прекршајног, управног и извршног), а поједина овлашћења су расута по другим законодавствима. Тежиште у обради полицијских овлашћења је на законитости, начину и правилности поступања, начелима за заштиту живота људи и других вредности друштва. Полицијска овлашћења аутор разврстава на превентивна и репресивна, зависно од тога да ли су претежно превентивног или репресивног карактера, овлашћења органа и појединца-овлашћеног службеног лица. Од принципа посебно су наглашени принцип законитости, примене мера принуде са најмање штетних последица и принцип-начело опортунитета.

У другом пододелку обрађују се поједина стандардна овлашћења и то: давање упозорења и издавање наређења, легитимисање лица, позивање, привођење, задржавање, упућивање и задржавање лица у преткривичном поступку, блокада и други облици ограничења слободе кретања, спровођење лица, лишење слободе, улажење у туђ стан и друге просторије и претресање и употреба туђег саобраћајног средства и средства везе.

Овлашћења давање упозорења и издавање наређења су дата посебно, међутим због њихових заједничких и сличних карактеристика, аутор сагледава и њихове заједничке елементе у јединству примене и практичног поступања.

Легитимисање лица као овлашћење је разрађено по свим важнијим питањима: врсте и карактеристике јавних исправа којима се доказује идентитет лица, правни основ за легитимисање, случајеви у пракси-друге службене мере и радње у којима се врши легитимисање, тактика и начин легитимисања. Разрађење поступак полиције приликом легитимисања за униформисане припаднике полиције и за ОСЛ у грађанском оделу.

Позивање лица је сагледано веома детаљно, посебно са правног аспекта, а наглашава се двострука функција овог овлашћења: позивање је један од инструмената у остваривању послова безбедности с једне стране, а са друге једно од помоћних овлашћења у остваривању заштитних функција органа кривичног правосуђа, прекршајних и других органа.

Привођење лица је обрађено кроз следећа питања: правни основ (Закон о унутрашњим пословима, Закон о општем управном поступку, Закон о кривичном поступку, Закон о прекршајима), привођење по наредби и без наредбе, појмовно (законско) одређење категорија лица која се могу приводити, (окривљени, сведок, вештак и друга лица), тактика привођења и мере безбедности (посебно су обрађени у случајевима привођења опасних лица), питање одговорности за законитост у привођењу (орган који је издао наредбу) и правилност (ОСЛ који планира или изводи привођење) и посебно поступак у привођењу одређених категорија лица (која уживају имунитет, војна лица, болесна и изнемогла лица).

На сличан начин претходном је обухваћено и овлашћење Задржавање лица -правни основ (ЗОУП и Закон о прекршајима), услови за задржавање (ремећење ЈРМ, појединачно и у већем обиму, угрожавање безбедности Републике и суверености и територијалног интегритета, и утврђивање идентитета, ако се на други начин није могло да утврди). Задржавање у просторијама ОУП (до 24 часа) обрађени су кроз дужности и одговорности вође-шефа смене дежурне службе у односу на задржано лице, права и дужности задржаног лица, мере безбедности и доношење решења о задржавању и сарадњи са органом за прекршаје.

Упућивање и задржавање лица у преткривичном поступку као овлашћење спада у институт кривично-процесног права, а разматра се са правног аспекта (услови, правни основ) и правила поступања у примени овог овлашћења у различитим ситуацијама.

Блокаду (простора, објеката) као овлашћење чини правни основ и тактика поступања и у вези са извођењем полицијске рације (где се блокада појављује као предуслов рације). Дати су и одређени примери из полицијске праксе.

Спровођење лица такође чини правни основ, тактика и начин спровођења (пешице, средствима јавног превоза, службеним возилима), проблема у случају болести лица, спровођења опасног лица, покушаја бекства лица, рањавања или убиства и др., мера безбедности и руководног аспекта (планирање и организовање спровођења), поступање у случајевима бекства лица, рањавања или убиства.

Лишење слободе, као овлашћење размотрено је у складу са Одлуком Савезног Уставног суда. Посебно је указано на могућности свођења овлашћења лишења слободе на минималну меру, лишење слободе као сам чин хапшења и као скуп оперативно-тактичких мера и радњи. Аутор образлаже сложеност радње лишења слободе: лишење слободе лица са претходно утврђеним идентитетом, примена мера безбедности, ангажовање у одређеним случајевима посебне и специјалне јединице полиције и др.

Улажење у туђи стан и друге просторије и претресање садржи општи део-циљ претресања (криминалистички-проналазак предмета и безбедносни-отклањање опасности од угрожавања људи и материјалних добара). Затим се образлаже претресање у кривичном и прекршајном поступку, разматра се и проблем примене овлашћења без наредбе истражног судије или судије за прекршаје у случајевима када је неодложно претресање-затицање на месту извршења кривичног дела или прекршаја, те треба да се ова проблематика консеквентније регулише законодавством; ситуације улажења у стан без наредбе-по позиву (различити разлози-породичне свађе, пожари, подметање минско-експлозивних направа, опште опасности); потреба обавештавања истражног судије за одобрење за претресање и садејство униформисаних припадника полиције са криминалистичко-оперативним радницима.

У трећем пододелку обрађују се средстава принуде, где се најпре говори уопште о принуди (принуда као карактеристика полиције, принципи примене принуде); затим се разрађују нормативно-правни аспекти принуде-императивне норме се налазе у области јавног (управног) права, које и регулише питање

носилаца државне (извршне) власти и њихових овлашћења, услови за употребу и врсте средстава принуде (дати су услови из Закона о унутрашњим пословима и врсте средстава принуде), овлашћење за употребу средстава принуде (када употребљава појединац и када употребљавају полицијске јединице), неке специфичности услова за употребу средстава принуде. Аутор даље указује на употребу појединих средстава принуде на начин који упућује на потребу даљег усаглашавања законодавне и подзаконске регулативе.

И у делу Употреба других средстава принуде, обрађена су заједничка обележја и специфичности употребе других средстава принуде, а затим специјална возила, посебно дресирани пси, средства за принудно заустављање моторних возила, употреба коњице, средства за запречавање и хемијска средства.

Основне карактеристике ових средстава принуде су: њихова употреба приликом одржавања и успостављања ЈРМ нарушеног у већем обиму (деблокирање праваца, пресецање и усмеравање масе и др.), у случајевима када су испуњени услови за употребу физичке снаге, службене палице и ватреног оружја; употребљавају их само посебно обучени припадници и јединице полиције; услед њихове употребе могуће су теже последице по личну сигурност људи; специјална возила својим борбеним и тактичким особинама замењују већи број полицајаца, па се посебно наглашава одговорност старешина за употребу ових средстава и др.

По питању примене овлашћења полиције, аутор истиче потребу даљег усаглашавања законодавне и подзаконске регулативе.

Након издавања овог уџбеника следи припрема и издавање Практикума примене овлашћења полиције, који ће представљати основу за практичан рад (практичне и симулационе вежбе) у примени овлашћења са студентима Више школе унутрашњих послова.

Александар СТЕВАНОВИЋ

Џон МОРГАН, Ан РОМАНО

”МУЛТИНАЦИОНАЛНИ КРИМИНАЛИТЕТ - ТЕРОРИЗАМ, ШПИЈУНАЖА, ТРГОВИНА ДРОГОМ И ОРУЖЈЕМ”¹

Не баш тако често пред читаоцима се нађе књига која нуди потпуно нове погледе и схватања проблема који су до тада већ били често обрађивани. Аутори, Џон Мартин, професор социологије на Фордамском Универзитету, САД, и Ан Романо, професор кривичног права и социологије на Универзитету Лонг Ајленд, САД, управо нам представљају такву књигу. Она не обелодањује ствари за које нисмо знали. Напротив, она обилује примерима и новинским извештајима о случајевима тероризма, шпијунаже и трговине дрогом и оружјем. Међутим, Мартин и Романо ове случајеве посматрају из другачије перспективе у којој те криминалне активности имају потпуно различито значење од оног које им се придаје у научним и јавним расправама. Када се у штампи или на телевизији појави ударна вест о оваквим активностима, добијемо слику само о терористи који је камионом пуним експлозива побио недужне цивиле у Либану, или о шпијуну који је ухапшен или о дилеру дроге ухаћеном у великој полицијској акцији. Мартин и Романо указују нам да, углавном, ово нису појединачни акти. Они су део врло компликованог, добро организованог система који функционише попут модерне међународне пословне корпорације. Трговина дрогом, на пример, није активност једног дрског и лукавог криминалца - то је комплексан међународни пословни систем који дубоко тангира и животе фармера, радника у фабрикама, политичких лидера у престоницама и економских стручњака који управљају привредом. Управо зато, да би открили продубљено значење ових појава, оне морају бити посматране као систематске активности, у пуном контексту њихових економских, политичких и културних аспеката.

Књига настоји да створи подлогу једној детаљнијој и обимнијој студији мултинационалног криминалитета, и то из перспективе два криминалошка правца: интеракционизма и теорије социјалног конфликта.

---

¹ Наслов оригинала: John M. Martin, Anne T. Romano: Multinational crime - Terrorism, Espionage, Drug and Arms Trafficking, Sage publications, Newbury Park, 1992.

У првом поглављу, аутори најпре покушавају да читаоцима објасне оправданост назива "мултинационални систематски криминалитет". Наиме, по њима је мултинационалност суштинска особина која подразумева висок степен повезаности, у смислу да ови злочини превазилазе јурисдикцију једне државе, и укључују у себе друштвене институције и грађане две или више, понекад и десетине држава. Оваква повезаност је стабилна и јака годинама. Као пример колико држава може бити укључена у вршење ових злочина аутори наводе аферу трговине хероином из Југоисточне Азије у Канаду средином 1980.-тих година, која је укључивала десетине држава, почевши од региона Златног троугла, тј. Тајланда, Бурме, Лаоса, Хонг Конга, Малезије, Тајвана, Кореје, преко Јапана, Филипина, Сингапура, Индије, Пакистана и Шри Ланке, све до Мексика, САД и Канаде. Систематски означава квалитет ове појаве који треба да назначи да су извршиоци ових злочина криминалне групе које су организоване попут државних бирократских апарата. Оне имају вођство, извршиоце, традицију, сопствене норме понашања, признања и санкције. Неке од организационих карактеристика аутори описују на примеру Западнонемачке терористичке "фракције црвене армије", која се од почетка 1960.-их година када је настала у студенским протестима, развила у строго организовану илегалну "Бадер - Мајнхоф групу", док је назив под којим делује добила 1970.-их година када је сејући насиље широм Западне Немачке покушавала да "заведе социјални ред". Криминалитет (CRIME) би, по ауторима у називу ове појаве требало схватити као деловање криминалних група које инкриминисано макар у једној држави која је обухваћена његовим вршењем. Важно је то да овакво понашање уопште не мора бити "криминално" у државама које се њима баве. Тако је на примеру који наводе аутори, CIA током скоро две деценије непрекидно ваздухом допремала оружје побуњеничким снагама у Анголи, преко територије Заира. Ово је могло бити легално у Заиару и Сједињеним Америчким Државама, али је сигурно било незаконито и тадашњој Анголи. Такође кријумчарење индијског опијума од стране британских трговаца и турског опијума од стране њихових конкурената Америчанаца у Кину, током прве половине XIX века, било је легално по британском и америчком законодавству, мада је ригорозно, додуше неефикасно, сузбијано од стране тадашње кинеске владе.

Након дефинисања, аутори се окрећу упоредби ове и других категорија злочина, користећи при том табелу која показује зависност неколико главних категорија злочина од две варијабле (ПРИЛОГ 1.). Поред мултинационалног систематског злочина аутори, користећи уобичајну криминолошку поделу, у овај дијаграм укључују и криминалитет белог оковратника, политички, организовани, корупцију државних органа, професионални и конвенционални криминалитет. Првом варијаблом исказују колико свака од ових категорија злочина захтева систематичност у свом вршењу, а другом колико су извршиоци тих злочина интегрисани у економске, политичке и друге институције развијених друштава. Мартин и Романо, износећи суштину табеле, закључују да што је већи квалитет организованости и систематичности криминалне активности, и што је већи степен интегрисаности у друштвене институције, утолико су ефикаснији и моћнији актери и колективитети који се овим активностима баве.

У другом поглављу аутори разматрају тероризам и шпијунажу као типове мултинационалног систематског криминалитета.

Полазећи од Сигелове (L. J. Siegel) дефиниције тероризма као "типа политичког злочина који користи насиље као механизам за изазивање промена у друштву", за коју сматрају да је прилично једноставна, аутори наводе још неколико чињеница важних за његово дефинисање и објашњење. Наиме, различите државе имају и различите државне интересе када треба одговорити на конкретне случајеве политички мотивисаног насиља, што често чини покушаје стварања концензуса око дефиниције тероризма изузетно тешким.

Најбитнији део овог поглавља представља покушај аутора да сажму и представе све што је у литератури до сада написано о тероризму. Наравно, немогуће је обухватити сва ова дела, али неспорно је да их је велики број (нарочито оних која су публикована после 1910. године), написаних примарно од писаца изван криминологије и правосудне праксе. У овом покушају аутори нису могли да заобиђу Рубена Милера који је 1988. године, објављујући "Тероризам: интернационални журнал"² сумирао преко сто дела о тероризму објављених почев од 1960. године.

Након расправе о традиционалним, бихејвиористичким и социо-економским студијама о тероризму заступљеним у овим делима писаца који нису припадали ни криминологији ни правосудној пракси, Мартин и Романо закључују да је због недостатка координиране акције и недефинисане поделе одговорности на унутрашњем и међународном плану, интернационални вид тероризма последњих деценија нашао плодно тле за развој.

У оквиру истог поглавља, аутори наводе пет дела новијег датума објављених од стране познатих криминолога и стручњака правосудне праксе. У питању су значајна имена криминологије Елиот, Гибсон, Сабо, Турк, Китри и други.³ Значај ових дела виде у :

- изношењу чињеница о алармантном порасту државно-спонзорисаног тероризма,
- изношењу статистичких анализа о терористичким акцијама, карактеристикама терориста, њихове обуке и политичко-филозофске подлоге њиховог деловања,
- предлозима за успостављање правне надлежности у случајевима међународних аката тероризма,
- изношењу не само позитивних већ и негативних ефеката мера контратероризма: истраге против тзв. проактивне интелигенције, војне акције против терориста у подручима насељеним цивилима и др.

---

² Reuben Miller: "Teirorism: An International Journal", 1988.

³ John D. Elliott and Leslie K. Gibson, Contemporary Terrorism: Selected Readings, 1978.
Ronald D. Crellin, Danielle Laberge-Altmejd, Deniz Szabo, Terrorism and Criminal Justice: An International Perspective, 1978.
Austin T. Turk, Political Criminality: The Defiance and Defense of Authority, 1982.
Nicholas N. Kittrie and Eldon D. Wedlock Jr., The Tree of Liberty: A Documentary History of Rebellion and Political Crime in America, 1986.
Richard H. Ward and Harold E. Smith, International Terrorism: The Response, 1987.

На крају овог дела књиге аутори, сасвим оправдано, износе практични пример мултинационалног терористичког акта, тачније серије аката систематски вршених у Француској средином 1980.-их година, од стране мреже терориста. Њих је предводио Фауд Али Салех, тунижанин са француским држављанством, за кога се зна да је припадао бејрутској "Божијој партији - Хезболах", што је било друго име за про-иранску муслиманску милицију. Француске власти су Салеха након трогодишње истраге идентификовале као организатора петнаест бомбашких напада који су за последицу имали тринаесторо мртвих и двеста педесет повређених на париским улицама и другим јавним местима, чак и на Ајфеловој кули. У овом примеру су евидентни и Други квалитети систематичности једног терористичког акта, попут регрутовања и обуке.

Шпијунажа је предмет разматрања другог дела овог поглавља. Напомињући да је ово вероватно најстарији међународни злочин, који датира чак из времена Мојсија, аутори примећују да је у јавности врло мало познато, а још мање написано о шпијунажи, те да и међу оним што је написано има веома мало веродостојних чињеница. Тек задњих година је у рапидном порасту број дела о шпијунажи, упоредо са растом интересовања за ову област, што даје за право онима који задњу декаду XX века називају "декадом шпијуна". Аутори свестрано анализирају све квалитете који данас одликују шпијунажу као свеобухватну активност тајно организовану од стране државе. Илустративан пример тајности деловања, разноликости професије које служе као "легенда" шпијунима, па чак и мотива којима се они руководе јесте Приказ о 94. особе ухваћене у шпијунажи против САД након 1950. године.

Такође, на овом месту анализирана је хијерархија субјеката који учествују у процесу долажења до неке тајне, па у складу са тим, аутори објашњавају појмове обавештајца и агента, пенетрираног агента, двојног агента, агента од утицаја и др. Мартин и Романо ни у овом делу књиге не пропуштају да изузетно узбудљивим и документованим примером једне шпијунске операције вођене пре и у току Другог светског рата на подручју Далеког Истока, а под покровитељством Совјетског Савеза, покажу ефикасност и штетне последице овог злочина.

У трећем поглављу, трговина дрогом и оружјем, најпре су описане неке карактеристике трговања наркотицима. Обогаћено многим примерима, оно садржи осврт на историјски развој овог злочина, затим мишљење аутора о досадашњим покушајима на међународном плану да се трговина дрогом стави под контролу, о повезаности политике и овог злочина, као и о порасту насиља узрокованог овом појавом.

Детаљно су обрађена и сва питања која се односе на узроке и услове илегалне трговине оружјем, повезаност трговаца оружјем са обавештајним службама, терористичким организацијама и нарко-дилерима, а посебну вредност овог поглавља чини Приказ кријумчарења кинеских верзија аутоматских пушака АК-47 у САД и Активност америчког Бироа за алкохол, дуван и оружје на плану сузбијања ове дугогодишње појаве. Закључујући ово питање, аутори истичу да постоји потреба за још дубљом и свестранијом научном анализом структурних елемената који чине криминалне организације које се баве овим злочинима, а нарочито елемената повезивања чланства као нпр. етничке и

религиозне припадности што је видљиво у свим деловима света (Колумбијски картели, Кинеска тријада, Хезболах итд).

У четвртном поглављу аутори анализирају три фактора јако значајна за проучавање ових злочина:

- а) Међузависност поменутих злочина на међународном плану,
- б) Улогу вредности, интереса и моћи у проучавању ових злочина и у формулисању смерница за њихово сузбијање, и
- в) "Специјалну" улогу коју најчешће имају интереси националне безбедности у лимитирању приступа подацима потребним за проучавање неких форми мултинационалног криминалитета.

У петом поглављу аутори чине напоре да најпре уоче све препреке које стоје пред озбиљним проучавањем и формулисањем теорије о мултинационалном криминалитету, а затим и да предложи нека решења која би ово проучавање покрила, и евентуално утицала на успешније сузбијање ове појаве. У том смислу предлажу оријентацију ка следећим студијама:

- а) студије о криминалним организацијама
- б) интеракционистичке студије о чланству тих организација и понашању чланова како међу собом, тако и према "споља", и
- в) студије о конфликту интернационалних криминалних организација са другим друштвеним групама, најчешће владама земаља погођених овим злочинима.

Шесто поглавље састоји се из три дела у којима су описане светске регије незаобилазне за проучавање мултинационалног криминалитета:

Први описује географски и политички амбијент Златног троугла у Југоисточној Азији који ово подручје чини идеалним не само за производњу опијума, већ и развијање организација које се баве трговином дрогом.

Други описује тренутну економску и политичку снагу "кокаинске индустрије" у Колумбији, Боливији и Перуу - светским извориштима кокаина. Такође, разматрају се и неке тешкоће коју "Андска економија" има при контролисању производње- и извоза кокаина.

Трећи део овог поглавља чини сторија о прошлости, култури и политици Блиског Истока, која је поучна за разумевање појаве коју САД и још неке државе називају "организовани тероризам" на овом подручју.

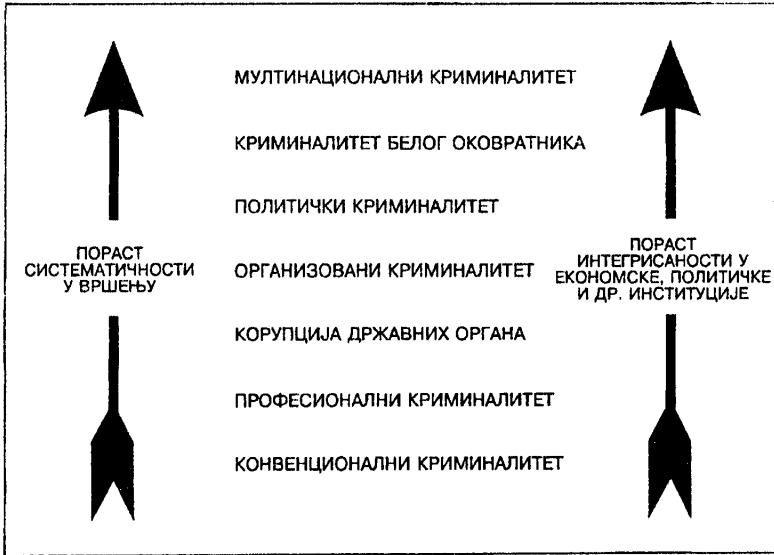
Књига "Мултинационални криминалитет - тероризам, шпијунажа, трговина дрогом и оружјем" по свом садржају, систематици и начину излагања представља солидан и заокружен рад у области криминалних организација, па због тога заслужује пажњу широког круга читалаца, а нарочито професора и студената криминологије, безбедносних наука, социологије и међународних односа. Ипак, како и сами аутори истичу, ради се о подручју у коме су веома уплетени интереси и вредности. Због тога и највећа теоријска достигнућа бивају сагледавана кроз лупу интереса националне безбедности, пре њихове ефектуализације у превенцији ових међународних злочина.

На крају треба истаћи да је ова књига као девета по реду објављена у склопу серијала Студије о злочину, закону и правди (Studies in crime law, and justice). Њени издавачи су Sage publications из САД, Велике Британије и Индије (New-

bury Park, London, New Delhi), а штампана је у САД 1992. године. Има укупно 175. страна (XIV + 161), укључујући литературу, индекс аутора, регистар појмова и белешку о ауторима. Књига није преведена на српски језик.

ПРИЛОГ БР. 1

ПРИМЕРИ ПО КАТЕГОРИЈАМА

МУЛТИНАЦИОНАЛНИ КРИМИНАЛИТЕТ:	тероризам, шлијунажа, трговина оружјем, трговина дрогом, прање новца, дестабилизација страних влада, атентати на стране лидере.
КРИМИНАЛИТЕТ БЕЛОГ ОКОВРАТНИКА:	преваре од стране банака, преваре потрошача, криминалне корпорације, подешавање цена, корпорацијско подмићивање јавних службеника.
ПОЛИТИЧКИ КРИМИНАЛИТЕТ:	политички нeredи и револуције, латиноамерички "одреди смрти", цивилна непослушност, преваре гласача, кршење људских права.
ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ:	коцкање, проституција, изнуђивање, лихварење, рекетирање у области запошљавања, отмица возила
КОРУПЦИЈА ДРЖАВНИХ ОРГАНА:	полицијска корумпираност, примање мита од стране јавних службеника, изнуђивање од стране јавних службеника, судијска корумпираност.
ПРОФЕСИОНАЛНИ КРИМИНАЛИТЕТ:	крађе, професионалне убице.
КОНВЕНЦИОНАЛНИ КРИМИНАЛИТЕТ:	убиства, силовања, вандализам, поседовање дрога, алкохолизам.

